

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

Magistro studijų programa *Specialioji pedagogika* specializacija *logopedija*

Julija Grigėnaitė

**ANKSTYVOJO AMŽIAUS AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMŲ
TURINČIŲ VAIKŲ FUNKCINIO ELGESIO VERTINIMAS
BENDRADARBIAUJANT ŠEIMOMS IR LOGOPEDUI**

Magistro baigiamasis darbas

Magistro baigiamojo darbo vadovas prof. dr. S. Ališauskienė

Šiauliai, 2019

Magistro baigiamojo darbo santrauka

Magistro darbe siekiama atskleisti ankstyvojo amžiaus autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų, funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams (logopedams) ir tėvams.

Tyrimas atliktas laikantis kokybinės tyrimų metodologijos. Taikyti tokie tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodai: mokslinių šaltinių analizė, atvejo analizė, turinio analizė, struktūruotas interviu, tyrėjo savirefleksija. Tyrime taikyti tokie tyrimo instrumentai: Funkcinio elgesio vertinimo forma, Funkcinio vertinimo instrumentas FAST, Vaiko funkcinio elgesio įvertinimo anketa. Tyrime dalyvavo ankstyvojo amžiaus vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą (N=4), jų šeimų nariai (N=4), auklėtoja (N=1), auklėtojos padėjėja (N=2), logopedai, dirbantys švietimo ir sveikatos apsaugos sistemoms priklausančiose įstaigose (N=16).

Remiantis teorine šaltinių analize, autizmas aiškinamas kaip neurologinis sutrikimas, kuris paveikia socialinį, verbalinį ir neverbalinį bendravimą, vaizduotę, lemia veiklų ir interesų ribotumą. Autizmą gali lydėti gretutiniai sutrikimai, ligos. Autizmo požymiai pastebimi kūdikystėje, tačiau sutrikimas dažniausiai nustatomas vėlesniame amžiuje. Autizmo priežastis ir charakteristikas aiškina tokios teorijos kaip Proto, Proto aklumo, Antropomorfizmo, Centrinės darnos, Savireguliacijos, Empatizavimo – sisteminimo. Funkcinio elgesio vertinimas leidžia pažinti vaiką įvairiose aplinkose su skirtingais žmonėmis, atpažinti elgesio priežastis ir parinkti tinkamas strategijas, kurios skatina palaikyti vaiko pozityvų elgesį. Remiantis funkcinio elgesio vertinimo anketomis, tėvai ir specialistai panašiai vertina vaiko elgesį jam pažįstamoje aplinkoje, atkreipia dėmesį, kad probleminį elgesį provokuoja aplinkos ir žmonių pasikeitimai, sensoriniai dirgikliai, dalyvavimas grupinėse veiklose, veiklų keitimas, nemokėjimas tinkamai išreikšti prieštaravimą. Specialistai, priešingai negu tėvai, akcentuoja, kad vaikų probleminis elgesys kyla dėl funkcinės kalbos trūkumo, verbalinės kalbos nesupratimo. Taip pat tėvai ir specialistai skirtingai elgiasi, kai pasireiškia vaikų netinkamo elgesio epizodai. Pagal funkcinio elgesio vertinimą, kiekvieno vaiko atveju buvo parengtas planas palaikyti pozityvų elgesį, atsižvelgta į kiekvieno vaiko elgesio priežastis, akcentuojamas funkcinės kalbos formavimas, kuris leistų keisti vaiko probleminį elgesį. Logopedai autistiško vaiko elgesį vertina remdamiesi stebėjimu įvairiose aplinkose, kalbėdamiesi su tėvais ar kitais specialistais. Specialistai, atsižvelgdami į vaiko funkcinio elgesio vertinimą, pozityvų vaiko elgesį palaiko taikydami struktūruotą mokymą, motyvuodami vaikus, atsižvelgiant į jų poreikius. Taip pat jie bendradarbiauja su vaikų šeimomis, bendraamžiais, kolegomis ar kitų įstaigų specialistais. Kai kurie logopedai pažymi, kad ne visi tėvai linkę bendradarbiauti, vengia pripažinti vaiko elgesio problemas. Remiantis tyrėjo savirefleksija, atliktas tyrimas leido išbandyti funkcinio elgesio vertinimo metodiką praktinėje veikloje. Tyrėjo teigimu, funkcinis elgesio vertinimas padėjo logopedams ir tėvams išsiaiškinti vaikų elgesio motyvus, nustatyti poelgių priežastis, parinkti tinkamas ugdymo strategijas.

Esminiai žodžiai: autizmo spektro sutrikimas, funkcinis elgesio vertinimas.

Turinys

Įvadas.....	4
1.skyrius. TEORINIAI AUTIZMO RAIŠKOS IR FUNKCINIO ELGESIO VERTINIMO ASPEKTAI.....	7
1.1.Autizmo spektro sutrikimo samprata.....	7
1.2.Ankstyvoji autizmo diagnostika ir ankstyvieji požymiai.....	8
1.3.Teoriniai autizmo aiškinimo aspektai.....	12
1.4.Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimais, funkcinis elgesys, jo vertinimas ir pageidaujamo elgesio formavimas.....	14
2.skyrius. FUNKCINĖ ELGESIO ANALIZĖ BENDRADARBIAUJANT LOGOPEDAMS IR ŠEIMOMS, AUGINANČIOMS ANKSTYVOJO AMŽIAUS AUTISTIŠKUS VAIKUS.....	17
2.1.Tyrimo metodika ir organizavimas.....	17
2.2.Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, atvejo analizės pagal funkcinio elgesio vertinimą.....	18
2.3.Vaiko funkcinio elgesio vertinimo bei pagalbos planavimas logopedui bendradarbiaujant su vaiko šeima.....	35
2.4.Logopedų požiūris į funkcinį elgesio vertinimą.....	40
2.5.Tyrėjo savirefleksija: įžvalgos apie logopedų ir šeimų bendradarbiavimą vertinant vaiko funkcinį elgesį.....	53
Išvados.....	55
Literatūros sąrašas.....	57
Summary.....	64
Priedai.....	65
Priedas 1.....	66
Priedas 2.....	76
Priedas 3.....	73
Priedas 4.....	74

Ivadas

Problema ir tyrimo aktualumas: Statistika rodo didelį autizmo atvejų mastą visame pasaulyje. Lietuvoje nuo 2014 m. iki 2018 m. 100 000 gyventojų šis skaičius išsaugo du kartus. Minėtu laikotarpiu didžiausias pokytis buvo 0-3 m. grupėje – išaugo 5,1 karto (Vaidelauskaitė, 2019). Švedijoje, Stokholme, fiksuojamas 5 iš 1000 autizmo spektro sutrikimas 0-17 metų vaikų grupėse, Anglijoje – 1 iš 110 vaikų, Jungtinėse Amerikos Valstijose 1 iš 167, Pietų Korėjoje – 2,64% (Indrig ir kt., 2012, Baio, 2012, Marshlyn ir kt., 2013, Kim ir kt., 2011). Mokslininkai apibendrinami pasaulio statistikos duomenis, nustatė, kad autizmo spektro paplitimas siekia 62/10 000 vaikų. Manoma, kad autizmo atvejų skaičius didėja dėl gerėjančios diagnostikos (Elsabbagh ir kt., 2012).

Šie vaikai pasižymi ne tik bendravimo, socialinių įgūdžių, ribotų interesų bet ir elgesio sutrikimais (Navickienė ir kt., 2019). Statistiškai, trečdaliui autizmo spektrą turinčių vaikų, papildomai diagnozuojamas elgesio ir emocijų sutrikimas. Jie dažniau elgiasi agresyviai arba autoagresyviai, būdingi pykčio priepuoliai, savisaugos jausmo stoka bei emocijų reguliavimo sunkumai (Diržytė ir kt., 2016). Vaikai, pasižymintys autizmo spektro sutrikimais (toliau – ASS) patiria daugiau elgesio ir emocijų sunkumų nei įprastos raidos vaikai. Atlikta metaanalizė parodė, kad palyginti su bendraamžiais, autistiški vaikai geriau išsprendė pažintinių gebėjimų užduotis, pvz., figūros suradimo, matematikos, žodžių mokymosi užduotis, nei nei pasižymėjo tinkamu elgesiu (Samson ir kt., 2012). Taigi, remiantis statistika, galima daryti prielaidą, kad didėjant autizmo atvejų skaičiui – didėja ir probleminių elgesio atvejų.

Siekiant padėti autistiškiems vaikams keisti elgesį, atsiranda bihevioristinių intervencijų. 20 a. psichologų objektas tapo žmogaus elgesys – kas juos verčia pasielgti vienaip ar kitaip. Susiformuoja dar viena psichologijos šaka – biheviorizmas. „Vietoj raidos stadijų aiškinimo jie [bihevioristai] suformulavo teoriją apie elgesio dėsningumus, kurie gali būti pritaikyti bet kurio amžiaus, bet kuriam individui. Pagrindiniai biheviorizmo dėsniai <...> atskleidžia tarpusavio ryšius tarp įvykių, arba, kalbant bihevioristų terminais, tarp stimulo ir reakcijos“ (Žukauskienė, 2007, p. 69). Atliktos literatūros apžvalgos ir metaanalizės rodo intervencijų, pagrįstu biheverioizmu, naudą. Remiantis elgesio analizės principais, intervencijos orientuojasi į naujų įgūdžių plėtojimą, tėvai ir mokytojai gali sėkmingai įgyvendinti daugelį intervencijos būdų (Sigafos, O'Reilly ir kt., 2019). Ikimokyklinio amžiaus autistiškiems vaikams padeda pagerinti bendravimo ir socialinius įgūdžius (Maw, Haga, 2018), kalbos raišką ir supratimą (Makrygianni ir kt., 2018).

Lietuvoje yra atliktų tyrimų, siekiančių pažinti ikimokyklinio amžiaus autistiškus vaikus. Vienų jų, buvo atlikti iš tėvų perspektyvos, kaip tėvai vertina, apibūdina autistiškus vaikus (Astrauskienė, 2008, Ivoškuvienė, Urbutytė, 2008). Taip pat buvo atliktas tyrimas, kuriuo

siekta „atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, pažinimo galimybes, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais bei specialistų profesiniu pasirengimu“ (Žaromskytė, 2012, p. 6). Teoriškai buvo nagrinėta funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymas (Indrašienė, Kairelytė-Sauliūnienė, 2018). Tačiau stokojama tyrimų, kuriose būtų vertinimas autistiškų vaikų funkcinis elgesys, bendradarbiaujant tėvams ir specialistams, dirbantiems švietimo ir sveikatos apsaugos sistemose.

Probleminiai klausimai:

- Kaip atpažinti ankstyvuosius autizmo spektro sutrikimų požymius?
- Kas yra vaiko, turinčio autizmo spektro sutrikimą, funkcinis elgesys ir kaip jis gali būti vertinamas specialistų?
- Kokios yra funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybės, siekiant kuo geriau pažinti ankstyvojo amžiaus autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus?
- Kaip taikyti funkcinio elgesio vertinimo metodiką, bendradarbiaujant logopedui su vaiko, turinčio autizmo spektro sutrikimą, šeima?
- Kaip funkcinio elgesio vertinimas gali būti panaudotas teikiant pagalbą ankstyvojo amžiaus vaikui, pasižyminčiam autizmo spektro sutrikimu, bei jo šeimai?

Tyrimo objektas – ankstyvojo amžiaus autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų funkcinio elgesio vertinimas bendradarbiaujant šeimai ir logopedui.

Tyrimo tikslas – atskleisti ankstyvojo amžiaus autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų, funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams (logopedams) ir tėvams.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis teorinių šaltinių analize, atskleisti autizmo sampratą, teorinius aspektus, ankstyvuosius sutrikimo požymius, funkcinio elgesio vertinimo aspektus.
2. Atskleisti vaiko funkcinio elgesio tėvų ir specialistų vertinimų panašumus ir skirtumus.
3. Pateikti pagalbos planavimo pavyzdžius logopedui bendradarbiaujant su vaiko šeima pagal vaiko funkcinio elgesio vertinimą.
4. Interviu metodu išanalizuoti, kaip logopedai vertina ankstyvojo amžiaus vaiko, pasižyminčio autizmo spektro sutrikimais, funkcinį elgesį.
5. Pateikti tyrėjo įžvalgas apie logopedų ir šeimų bendradarbiavimą vertinant vaiko funkcinį elgesį taikant savirefleksijos metodą.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas grindžiamas kokybinių tyrimų metodologija. Taikyti tokie tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodai: mokslinių šaltinių analizė, atvejo analizė, turinio analizė, struktūruotas interviu, tyrėjo savirefleksija. Tyrime taikyti

tokie tyrimo instrumentai¹: Funkcinio elgesio vertinimo forma², Funkcinio vertinimo instrumentas FAST³, Vaiko funkcinio elgesio įvertinimo anketa (žr. priedas 1).

Tyrimo dalyviai: ankstyvojo amžiaus vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą (N=4), jų šeimų nariai (N=4), auklėtoja (N=1), auklėtojos padėjėja (N=2), logopedai, dirbantys švietimo ir sveikatos apsaugos sistemoms priklausančiose įstaigose (N=16).

Esminės sąvokos:

Autizmo spektro sutrikimas yra sunkus neurologinis raidos sutrikimas, paveikiantis socialines, kalbos, sensorikos, motorines, pažintines, emocines, stereotipinio elgesio, savarankiškumo sritis (Weston, 2019).

Funkcinis elgesio vertinimas – tai sistemingas procesas, leidžiantis suprasti probleminį elgesį lemiančius faktorius, raišką ir dažnumą. Šis procesas – problemos sprendimo strategija, susidedanti iš problemos identifikavimo, informacijos rinkimo ir analizavimo, intervencijos planavimo, vykdymo bei vertinimo (Sugai, Horner, 2016, p. 150).

Baigiamojo darbo struktūra: santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, du skyriai, išvados, 11 lentelių, cituotos literatūros sąrašas, priedai.

¹ Pastaba: taikyti tyrimo instrumentai yra laisvai prieinami internete, jokie taikymo apribojimai nenurodyti.

² *Functional Behavioral Assessment* (FA), Guidelines for Developing Functional Assessments and Positive Behavior Support Plans: <http://www.dshs.wa.gov/pdf/adsa/ddd/policies/policy5.14.pdf>

³ *Functional assessment screening tool* (Fast). Adapted from the Florida Center on Self-Injury: [file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla16484.24238/Forma_2.pdf](file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar$Dla16484.24238/Forma_2.pdf)

1. skyrius. TEORINIAI AUTIZMO RAIŠKOS IR FUNKCINIO ELGESIO VERTINIMO ASPEKTAI

1.1. Autizmo spektro sutrikimo samprata

Autizmo spektro sutrikimas – tai sudėtingas, neurologinis sutrikimas, išliekantis visą gyvenimą, paveikiantis ne tik paties asmens, bet ir jo šeimos gyvenimo kokybę. ASS apima autizmo, Aspergerio sindromo ir įvairiapusio raidos sutrikimų bruožus. (Beverdors, 2016, Anagnostou, Brian, 2015; Wolf ir kt., 2014; Falck-Ytter, Bolte, Gredeback, 2013). Autizmo simptomatika pasireiškia abipusės socialinės interakcijos, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos, stereotipinio elgesio, ribotų interesų srityse ir išryškėja iki 3 metų amžiaus (Falck-Ytter, Bolte, Gredeback, 2013; Hodgetts, Zwaigenbaum, Nicholas, 2014; Ivoškuvienė, Urbutytė, 2008). Buvo ieškoma, kuri iš minėtų sričių yra šerdis kalbant apie autizmo spektro sutrikimus. Remiantis atliktomis faktorinėmis analizės studijomis, socialinės ir komunikacijos raiškos grupės yra labiausiai dominuojančios palyginti su stereotipinio elgesio ar ribotų interesų raiškos grupėmis (Shuster ir kt., 2014). Pastebima, kad autizmo spektro sutrikimas gali būti lydimas kitų medicininių ar psichiatrinių ligų bei sutrikimų. Literatūroje išskiriama: gastroenteritas (skrandžio ir plonosios žarnos uždegimas), epilepsija, miego, mitybos, dėmesio sutrikimai, pakitusi reakcija į sensorinius dirgiklius, elgesio ir emocijų sutrikimai: agresyvumas, depresija, baimė, (Hodgetts, Zwaigenbaum, Nicholas, 2014; Beverdors, 2016).

Autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai kitaip priima sensorinius dirgiklius. Jie kitaip suvokia vizualinę informaciją. Jiems sunkiau suvokti matomą visumą, jie linkę koncentruotis į smulkius, nereikšmingus objektus, pvz., trupinius ant kilimo, dulkių dalelytes, spausdinimo paliktus pėdsakus ant popieriaus. Tokie vaikai gali pasižymėti vizualiniu hiperjautrumu. Juos trikdo ryškios šviesos, fluorescencinio apšvietimo mirgėjimas ir kiti foniniai dirgikliai (Grandin, Geschwind, Dawson, 2011). Atlikti stebėjimai, apklausos, neurologinės studijos pažymi, kad autistiškiems vaikams būdingas taktilinis hiperjautrumas arba hipojautrumas. Tai reiškia neįprastą reakciją į temperatūrą, prisilietimą, skausmą. Dėl taktilinių sutrikimų, neretai autistiški vaikai gali save žaloti, pvz., daužyti galvą į sieną, kandžioti rankas. Taip pat lėčiau formuojasi tualetas įgūdžiai. Vaikams nelengva atpažinti organizmo siunčiamus signalus, kad jau metas tuštintis. Gali sutrikti alkio, troškulio jausmas (APA, 2013; Riquelme, Hatem, Montoya, 2016; Failla ir kt. 2018; Charrier ir kt. 2018; Mikkelsen ir kt 2018).

ASS yra neurologinis sutrikimas, pasireiškiantis bendravimo, socialinės interakcijos ir elgesio sutrikimais. Jis pasireiškia ankstyvajame amžiuje ir išlieka visą gyvenimą. ASS gali lydėti kitos ligos ir sutrikimai.

1.2. Ankstyvoji autizmo diagnostika ir ankstyvieji požymiai

ASS požymius galima pastebėti dar kūdikystėje, tačiau, dažniausiai, sutrikimas diagnozuojamas vėlesniame amžiuje. Pirmieji simptomai gali išryškėti apie 6-ąjį mėnesį. Kūdikystės laikotarpiu vaikas neropoja, nebando stotis, kai jis yra prilaikomas, nesimoko naudoti gestų, pvz., papurtyti galvos, mojuoti „ate“, neieško paslėptų daiktų, kuriuos jis prieš tai matė (APA, 2013). Mokslininkai pažymi, kad autizmo diagnostiką kūdikystėje reikėtų vertinti itin atsargiai. Nėra aiškių kriterijų, kurie padėtų diferencijuoti tipines ir netipines socialinės interakcijos, elgesio charakteristikas. Paprastai, ASS nustatomas 18-24 mėnesių vaikams. Šiuo metu 1 iš 4 vaikų pasireiškia raidos regresas, ypač kalbos srityje, kuris būdingas šiam sutrikimui. (Patel, R., Greydanus, 2012). 1950 – 2010 metų sisteminė literatūros apžvalga patvirtina, kad taikomas vertinimas 18-24 mėnesių vaikui, gali parodyti ankstyvuosius autizmo požymius ar jau būti tvirtai diagnozuojamas sutrikimas, tačiau remiantis autizmo vertinimo instrumentų apžvalga, rekomenduojama iki 24 mėnesio sutrikimo požymius vertinti atsargiai, nes jie gali būti apgaulingi. Atliekami vertinimo testai po 24 mėn. yra informatyvesni. Visgi, reikėtų atkreipti dėmesį į diagnozės sudėtingumą diferencijuojant autizmą nuo kitų raidos sutrikimų. Tuomet diagnozuojant autizmą reikėtų remtis vaiko elgesio stebėjimu (Zwaigenbaum ir kt., 2015).

Atlikti tyrimai rodo, kad motorinių įgūdžių raidos sutrikimai ankstyvajame amžiuje taip pat gali būti autizmo spektro sutrikimo indikatoriai. Literatūros apžvalgoje rašoma, kad motorinio planavimo sunkumai, kai kūdikiai sunkiau siekia ar griebia, siejasi su socialiniais-komunikaciniais trūkumais (Germani ir kt., 2014). Autistiškiems vaikams sunku suprasti, atpažinti ir pamėgdžioti kitų žmonių rodomus veiksmus (Pokorny ir kt., 2015). Taip pat tokie vaikai nerodo gestų ar gestikuliuoja retai, rodomi gestai neatitinka verbalinės išraiškos (APA, 2013). Kad vaikas turi autizmo požymių gali išduoti laikysenos, galvos, kontrolės sunkumai kūdikystėje (Dumas, McKenna, Murphy, 2016). Palyginti su bendraamžiais, autistiški vaikai gali pradėti vėliau vaikščioti ar jų eisena gali būti neįprasta – vaikščioti ant pirštų galų (Shetreat-Klein, Shinnar, Rapin, 2014). Taigi, ne tik socialumo, komunikacijos, stereotipinio elgesio, bet ir laikysenos, eisenos, koordinacijos, bendrosios ir smulkiosios motorikos požymiai gali sietis su autizmo spektro sutrikimais.

Autizmo spektro sutrikimo simptomatikos specifiškumą aiškina Lorna Wing triada. Savo išvaizda autistiški vaikai neišsiskiria nuo bendraamžių, tačiau nesupratimas, kodėl autistiški vaikai kitaip elgiasi, gali juos padaryti pažeidžiamus. Vadovaujantis triados kontekstu, galima paaiškinti specifišką šių vaikų mąstyseną, mokymąsi, socialumą ir interakciją. Trys pagrindės triados sritys: socialinė sąveika, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos bei vaizduotės trūkumas, veiklų ir interesų ribotumas (Dunlop ir kt., 2009).

Jau nuo kūdikystės galima pastebėti kitokią kalbos raidą. Kūdikis beveik nečiauska, taria mažai garsų, jų nekartoja. 16 mėn. amžiaus vaikas nekalba vieno žodžio sakiniiais, o 24 mėn. – dviejų. Kartais atrodo, kad jie turi klausos sutrikimą, nors pagal klausos testus, autistiškų vaikų fizinė klausia yra gera. Dažnai pastebima aukšto lygio girdimojo suvokimo nuokrypių. Tokie vaikai dažnai nedėmesingi pažįstamiems garsams, pvz., tėvų balsams, neatsiliepia šaukiami vardu, labiau domisi nekalbiniais garsais nei kalbinimu (Miller ir kt., 2017). Šiems vaikams sunku apdoroti girdimąją informaciją: išskirti reikšmingus garsus nuo nereikšmingų. Tai sukelia aplinkos garsų stimuliacijos perteklių, todėl autistiški vaikai atrodo išsiblaškę, sutrikę. Pažymėtina, kad vaikai gali prarasti turėtus kalbos, socialinius įgūdžius. (Gradin ir kt, 2011; Elwin ir kt, 2012).

Autizmo spektro sutrikimais pasižyminčių vaikų ekspresyvioji kalbos raiška skirtinga. Vienų verbalinė kalba gali būti neišsivysčiusi, kitų vaikų kalboje girdima daug savakalbės. Visgi, jų kalba stokoja funkcionalumo. Pavyzdžiui, užuot paprašęs norimo daikto, vaikas pasiims jį pats, arba kalbės tik apie save ar jį dominčiomis temomis. Svarbu atkreipti dėmesį, kad autistiški vaikai gali elgtis neįprastai nei jų bendraamžiai. Toks elgesys gali būti komunikacijos forma. Labai svarbu imtis pagalbinių komunikacijos strategijų netinkam elgesiui mažinti. Taip pat autistiškiems vaikams būdinga echolališka kalba. Kai kuriems vaikams echolališka kalba padeda įsisąmoninti informaciją ar suprasti, kas buvo pasakyta. Kita galima echolalijos priežastis – nerimas. Taigi, labai svarbu atkreipti dėmesį kada tokia kalba pasireiškia. Autistiškiems vaikams kyla sunkumų vartoti ir suprasti įvardžius. Pavyzdžiui, norėdami gerti prašo: „tu nori gerti“ vietoj „aš noriu gerti“. Tokie vaikai taip pat pasižymi ribotu neverbalinės kalbos vartojimu. Jie nelinkę vartoti socialinių gestų, pavyzdžiui mojuoti „ate“, rodyti pirštu, atliepti į prašymą. Šių vaikų emocinis žodynas gali būti skurdus arba visai nebūti, o veidas – amimiškas. Tokie požymiai gali suklaidinti, kad autistiškiems vaikams trūksta emocijų ar jausmų, todėl reikėtų atkreipti dėmesį į jų emocinę sveikatą ir savijautą. Be to, pastebima jų savotiška kalbos maniera: monotoniška, neritminga, balso tembras ir intonacija gali būti neįprasti. Taigi, nepriklausomai nuo kalbos gebėjimų, autistiškų vaikų kalba nėra pragmatiška (Mundy, 2009; APA, 2013; Navickienė ir kt., 2019; Grandin, Geschwind, Dawson, 2011; Helen ir kt., 2011; Estes ir kt., 2015; Rosenblau ir kt., 2017).

Autistiškų vaikų kalbos supratimas konkretus. Jiems kyla sunkumų suprasti netiesioginę kalbą: metaforas, palyginimus. Tiesioginis, pažodinis kalbos supratimas sukelia socialinius nesusipratimus. Neretai dėlto tokie vaikai yra tiesmukiški, jiems pritrūksta subtilumo bendraujant. Tai gali reikšti, kad autistiški vaikai gali paskusti suaugusiam kitą vaiką už iškrėstą išdaigą, nors, paprastai, bendraamžis apie tokį poelgį nutylėtų. Jiems taip pat nelengva suprasti kūno kalbą, atpažinti savo ar kitų emocijas, perprasti veido išraiškas. Jiems sudėtinga sujungti

komunikacinius taškus tarp to kas yra sakoma, kaip sakoma, kūno kalbos, veido išraiškos, todėl tai apsunkina įsitraukimą į bendravimą ar atsaką į kitų žmonių jausmus (Groen ir kt., 2011, Sunita, Bilszta, 2013).

Tokių vaikų akių kontaktas – specifiškas. Autistiški vaikai gali vengti akių kontakto arba įkyriai spoksoti į kitą žmogų. Kai kurie autistiški žmonės teigia, kad bendraudami su pašnekovu jie visada nukreipia žvilgsnį į periferiją, kai pagaunamas akių kontaktas. Kiti teigia, kad akių kontaktas trukdo suprasti, kas yra sakoma. Vaikas šypsosi, kai gauna jam patinkantį stimulą, tačiau šypsena nėra skirta šalia esančiam žmogui. Gali atrodyti, kad vaikai su kitais žmonėmis elgiasi kaip su „daiktais“ – nemėgina užmegzti kontakto, tyrinėja atskiras kūno dalis, taip pat nėra jungtinio dėmesio, kuris skatintų mokymąsi iš aplinkos (Grandin, Geschwind, Dawson, 2011; Weigelt, Koldewyn, Kanwisher, 2012; APA, 2013). Taip yra todėl, kad jų dėmesys daugiausiai nukreiptas į ne socialinius stimulus, o į nereikšmingas detales, pvz., apžiūrinėdami nuotrauką, jie daugiau koncentruojasi į aplinką, nei į joje pavaizduotą žmogų, stebi ne visą veidą, o išskirtinai tik ausis, plaukus, akis (Riy, Hancock, 2008; Nakano ir kt., 2010; Elsabbagh ir kt., 2012; Chita-Tegmark, 2016). Atlikta žvilgsnio studijų metaanalizė, atskleidė, kad autistiški žmonės „kitaip“ mato savo pašnekovą. Įprastos raidos asmenys sąveikaudami su kitu žmogumi, savo žvilgsnį koncentruoja į socialiai reikšmingus komponentus, leidžiančių suprasti savo pašnekovą: veidą, akis, burną. O autistiški asmenys fiksuoja žvilgsnį į nereikšmingas vietas tokias kaip į paviršiaus detales, į aplinką ar į periferinius objektus, pvz., šviesos jungiklį (Frazier ir kt., 2018). Kiti atlikti tyrimai atkreipia dėmesį, kad ankstyvajame amžiuje, galima pastebėti, kad iki 2-6 mėn. iki tol buvęs normalus akių kontaktas ima mažėti (Jones, Klin, 2013), maždaug nuo 6 mėnesio kūdikis mažiau atliepia į bendravimą (Chawarska, Macari, Shic, 2013).

Kitas pagrindinių sutrikimo bruožų – sunkumas perprasti socialines taisykles, bendravimą. Gali atrodyti, kad kai kurie vaikai visai nenori socialinio kontakto, renkasi būti nuošalyje. Kita vertus, vaikai, turintys Aspergerio sindromą, siekia socialinio kontakto, tačiau susiduria su daugybe barjerų. Santykių plėtrą gali slopinti socialinio smalsumo stoka. Jie nežino, kaip užmegzti ir palaikyti abipusę sąveiką, kaip reaguoti į pašnekovo interesus, ambicijas, intencijas. Taip pat jiems kyla sunkumų įsitraukti į bendras veiklas, komandinius žaidimus. Vaikai ir jaunuoliai paviršutiniškai ir tiesiogiai supranta draugystę. Pavyzdžiui, jie laiko draugu bendraklasį, sėdintį šalimais per pamokas. Santykiai su kitais žmonėmis dažnai veda į socialinius nesusipratimus, kurie yra dažni, keliantys stresą ir demoralizuojantys. Gali atrodyti, kad jiems trūksta empatijos, jiems sunku atliepti į kito žmogaus poreikius ar jausmus. Jiems sunku suprasti, kaip tinkamai pasielgti socialinėse situacijose. Jie dažniau sprendžia santykių keblumus vadovaudamiesi intelektu nei intuicija. Autistiški vaikai linkę laikytis nustatytų taisyklių.

Socialinėse situacijose taisyklės yra lanksčios ir gali keistis pagal kontekstą, tačiau bet kokie pokyčiai autistiškiems vaikams gali būti problematiški ir sukelti stresą. Galima to priežastis – sunkumas sekti ir kopijuoti kitų vaikų socialinį elgesį, perprasti elgesio normas (Carnahan, Williamson, Christman, 2011).

Stereotipinis elgesys, interesų ir veiklų ribotumas pasireiškia jau ankstyvajame amžiuje (APA, 2013). Autistiškiems vaikams svarbi pastovi rutina siejama su prausimusi, apsirengimu ir kitomis įprastomis veiklomis. Jie nėra lankstūs ir greitai prisitaikantys prie pokyčių, todėl net ir menkiausias pasikeitimas aplinkoje, rutinoje ar ritualuose gali sukelti audringą vaiko reakciją, dažnai pasireiškianti griuvimu ant žemės, rankų kandžiojimusi ar galvos daužymu (Richler ir kt. 2010; Bodfish, Geschwind, Dawson, 2011). Vaikams, pasižymintiems ASS, svarbu laikytis rutinos ir vienodumo. Bet kokie pokyčiai gali sukelti stresą, nervingumą. Stereotipinis elgesys gali išlikti visą gyvenimą: rankų plasnojimas, pirštų spragsėjimas, lingavimas, daiktų sukiojimas, vokalizacijos, galvos dengimas ar kratymas, pečių gūžimas, vaikščiojimas ant pirštų galų, ausų uždengimas (Barbera, 2017).

Jau nuo vaikystės autistiškų vaikų žaidimas yra kitoks. Vaizduotė padeda vystyti mūsų socialiniams gebėjimams ir intelektualumui. Vaizduotė ankstyvajame amžiuje turi svarbią rolę. Ji padeda vystyti žaidimui, socialiniams ir pažintiniams gebėjimams. Autistiškų vaikų žaidimas specifiškas. Jie tyrinėja žaislo atskiras detales, o ne su juo žaidžia, laikosi nuošaliau nuo kitų vaikų nei rankasi jų draugiją. Autistiški vaikai nelinkę žaisti socialinių-imitacinių žaidimų, todėl jie nežino kaip tam tikrose gyvenimiškose situacijose reaguoti, elgtis ar atsakyti. Jiems sunku daryti išvadas ir žinoti, ką daryti kitą kartą, numanyti, atpažinti kitų žmonių reakciją į jų pačių elgesį. Taip yra todėl, kad autistiškiems vaikams sunku generalizuoti išmokus įgūdžius ir elgesį. Autistiškų vaikų mąstymas nelankstus ir rigidiškas. Jiems svarbu pastovumas daugelyje situacijų, pvz., sėdėti visada tokioje pat vietoje. Toks pastovumas gali lemti ir tai, kad jie gali valgyti tik tam tikrą maistą. O pažodinis kalbos supratimas neleidžia jiems būti lankstiems. Pvz., jiems sunku suprasti laiko matą. Pasakymas: „padarysime tai vėliau“, gali išprovokuoti nervingumą, nes šis posakis vaikams nieko nereiškia (Dunlop ir kt., 2009).

Autistiški vaikai turi siaurą interesų ratą. Vaikai ypač prisiriša prie vieno žaislo ar daikto. Atrodo, kad vaikas nežino kaip žaisti su žaislais, perdėtai juos rikiuoja į vieną liniją ir nerodo susidomėjimo žaisti vaizduotės žaidimų. Autistiški vaikai dažnai kartoja tuos pačius veiksmus, sunkiai įsitraukia į daugelį žaidimų ar veiklų. Jie greitai išsiblaško, todėl jiems sunku susikoncentruoti ties viena veikla (APA, 2013). Gali būti sunku atmintyje išsaugoti ir nepamiršti įvykių sekos. Jiems dažnai reikia vizualinių priminimų, kad galėtų žinoti, ką reikia daryti, nors tai gali būti rutiniška (Dunlop ir kt., 2009).

ASS požymiai pastebimi kūdikystėje, pasireiškus socialinės sąveikos, bendravimo trūkumams, smulkiosios ir bendrosios motorikos sutrikimais. Ankstyvajame amžiuje taip pat išryškėja kalbos raiškos ir supratimo, socialinės sąveikos trūkumai, specifiskas akių kontaktas, netipiškas elgesys, žaidimas, siauras interesų ratas.

1.3. Teoriniai autizmo aiškinimo aspektai

Minėtos triados priežastis bando aiškinti įvairios teorijos. Vienos aiškina, kodėl autistiškiems vaikams trūksta empatijos ir socialinių įgūdžių, kitos – kodėl autistiški vaikai linkę susitelkti į smulkmeniškumą.

Socialinių ir bendravimų įgūdžių stoka siejama su *Proto teorijos* (angl. Theory of Mind) neišsivystimu. Ši teorija reiškia kognityvinį gebėjimą atpažinti savo ir kitų žmonių emocinę savijautą, pasireiškiančią verbalinėmis ir neverbalinėmis formomis. Beveik visose kalbose yra žodžių ar frazių, apibūdinančias savijautą, įskaitant suvokimą apie fizinius jausmus, emocijas būsenas, požiūrius (įsitikinimus, troškimus, viltis, intencijas). Žmonės, įsitraukiantys į socialinį gyvenimą turi daugybę minčių ir įsitikinimų apie kitų ir savo emocinę savijautą, net jei jie jos neverbalizuoja (Goldman, 2012) bei geba į jas tinkamai atliepti (Baron-Cohen, 2009). Šie gebėjimai vaiko raidos procese vystosi palaipsniui. Su amžiumi vaikas gali suprasti, kad skirtingi žmonės gali kitaip matyti, suprasti tuos pačius reiškinius, gali perprasti kitų žmonių intencijas, jausmus (Peterson ir kt., 2012, Girdzijauskienė, Rakickienė, 2012). Autistiški vaikai tokio gebėjimo neturi. Jie kasdien susiduria su sunkumais ir iššūkiais: jiems sunku būti empatiškiems, suprasti kitų žmonių iš jų perspektyvos, užmegzti ir palaikyti santykius, daryti socialinius spėjimus, būti socialiai smalsiems, interpretuoti kitų intencijas, nuspėti ir suprasti kitų elgesio poveikį ir pasekmes (Dunlop ir kt., 2009).

Pastebima, kad *Proto teorija* yra kitos teorijos sudedamoji dalis, aiškinanti socialinius ir bendravimo sunkumus. Pasak, *Proto akumo* teorijos (angl. Mindblindness Theory) autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams ji pasireiškia vėluojančia *Proto teorijos* raida, t.y. negebėjimu interpretuoti savo ir kitų žmonių emocinę ir mentalinę būseną bei negebėjimu suprasti, jog kiekvienas žmogus turi savo unikalius motyvus, nuostatas ir t.t. Jos trūkumus galima pastebėti visuose vaiko vystymosi etapuose. Šiems vaikams kitų žmonių elgesys atrodo gluminantis, nenusipėjamas ir netgi bauginantis. Minčių skaitymas yra empatijos sudedamoji dalis, reikalaujanti emocinio atsako į kito žmogaus būseną. Ja remiantis galima paaiškinti, kad autistiškiems vaikams trūksta empatijos, nes jie koncentruojasi į nesocialinius stimulus. Visgi, Baron-Cohen (2008) atkreipia dėmesį, kad proto akumo teorija yra universali, aiškinant empatijos trūkumą. Ši teorija aprėpia ne tik autizmo spektro sutrikimo bruožus, bet ir šizofrenijos, narciziškumo, asmenybės sutrikimo ar elgesio sutrikimo simptomus.

Mokslininkai taip pat atkreipia dėmesį, kad neišsivysčiusi *Proto teorija* lemia prastą gebėjimą spręsti platesnio konteksto žinojimo akademines užduotis. Jie pažymi, kad neišsivysčiusi *Proto teorija* ateityje gali lemti prastus teksto supratimo ir rašymo įgūdžius. Anot atlikti tyrimų, tai susiję su prastais kalbos pragmatikos įgūdžiais. Autistiškiems mokiniams sunku suprasti ir interpretuoti išgalvoto veikėjo poelgius, sekti ar kurti siužetinį pasakojimą, kurti rolinius dialogus tarp išgalvotų veikėjų (Carnahan, ir kt., 2011; Bauminger-Zviely, Kimbi, 2013; Constable ir kt., 2013). Visgi, Milton (2014) savo literatūros apžvalgoje pažymi, kad su amžiumi šie akademiniai įgūdžiai gali gerėti.

Iškelta prielaida, kad autistiški asmenys gali pritaikyti *Proto teorijos* įgūdžius antropomorfiniuose (žmogaus pavidalo) stimuluose. Pasak Empley ir kt. (2007), motyvacija sužmoginti objektus atsiranda dėl socialinio kontakto trūkumo su kitais žmonėmis, noro suprasti kitų žmonių elgesį, siekiant surasti panašumų tarp savęs ir kitų. Autizmo spektro sutrikimų turintys asmenys dažnai kenčia nuo vienatvės. Tyrimai rodo, kad vieniši žmonės siekdami sustiprinti visuomeniškumo jausmą linkę sužmoginti augintinius, robotus ar netgi išmaniuosius telefonus. Socialinių įgūdžių trūkumas didina atskirtį tarp autistiškų asmenų ir jų bendraamžių. Suteikiant žmogaus pavidalą nežmogiškoms būtybėms autistiškiems asmenims leidžia patirti socialinį įsitraukimą išvengiant neigiamos emocinės savijautos. Palyginti žmogaus reiškiamas emocijas su gyvūnų ar animacinių filmukų veikėjų, pastarųjų veido išraiška ar žvilgsnio kryptis mažai keičiasi ir visada išlieka daugmaž vienoda. Atherton, Cross (2018) apžvalgoje pastebima, kad taikant intervencijas su gyvūnais, autistiški vaikai gebėjo su jais susidraugauti, atpažinti jų emocijas, megzti akių kontaktą. Visgi, mokslininkai palieka atvirą klausimą, kaip šiuos proto teorijos įgūdžius perkelti nuo gyvūnų „ant“ žmonių.

Netipinį vaikų elgesį aiškina *Centrinės darnos* (angl. Central Coherence) ir *Savireguliacijos sutrikimo* (angl. Executive Dysfunction) teorijos. Vykdomosios funkcijos padeda sistematiškai spręsti problemas, būti lankstiems įvairiose situacijose, kontroliuoti save ar netinkamus impulsus, formuoti tinkamą elgesį pagal kontekstą. Būtent šių savybių, t.y., prisitaikyti skirtingose aplinkose, sutelkti dėmesį, rinktis alternatyvas, savarankiškai organizuoti veiklą stokoja autistiški vaikai. *Centrinės darnos* teorija teigia, kad tai sinchroninis procesas, kurio metu apdorojama kontekstinė informacija, išskiriami reikšmingi stimulai. (Dunlop ir kt., 2009, Charman, 2014). Negebėjimas atpažinti stimulų, supamų globaliai, o juos suskirstyti į atskiras dalis paaiškina, kodėl autistiškiems vaikams sunku bendrauti. Jie susitelkia į atskiras veido dalis. Paprastai apdoroja atskirus, „neveidiškus“ stimulus nei sujungia į grupę elementų, leidžiančių atpažinti, jog jie mato žmogaus veidą (Silva ir kt., 2013). Baron-Cohen (2008) šiuos sunkumus aiškina *Empatizavimo- Sisteminimo* teorijos (angl. Empathising-Systemising (E-S) Theory) įtaka. Paprastai, susistemindami taisykles, žmonės jas pritaiko tam tikrose situacijose ir

atvirkščiai, tam tikros situacijos diktuoja, kaip žmonės turėtų pasielgti. Remiantis šia teorija, autorius teigia, kad pernelyg žemas empatijos lygis paaiškina socialinius, komunikacinius sunkumus, o pernelyg didelis polinkis sisteminti paaiškina siaurą interesų ratą, stereotipinę elgesį ar polinkį vienodumui.

Taigi socialinių įgūdžių empatijos trūkumą aiškina *Proto*, *Proto aklumo* ir *Antropomorfizmo* teorijos, o polinkį į smulkmeniškumą ir netipinį aiškina *Centrinės darnos*, *Savireguliacijos*, *Empatizavimo - sisteminimo* teorijos.

1.4. Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimais, funkcinis elgesys, jo vertinimas ir pageidaujamo elgesio formavimas

Naudojant funkcinę elgesio analizę, galima paaiškinti žmogaus elgesį. Bet koks elgesys turi funkciją ir yra kontekstualus (Matson, 2012). Mikulėnaitė, Ulevičiūtė (2004, p.14) išskiria šias autistiškų vaikų probleminio elgesio kategorijas:

- autoagresyvumas (savęs žalojimas) — rankų kandžiojimas, galvos daužymas;
- agresyvumas (kitų žalojimas) — spaudymas, spardymas, mušimas;
- staigus veiklos nutraukimas — riksmas arba pabėgimas iš veiklos vietos, daiktų išmėtymas;
- pakartotiniai veiksmai — nuolatinis daiktų kišimas į burną, besaikis klausimų kartojimas;
- nesugebėjimas savęs kontroliuoti — fizinio kontakto vengimas, dėmesio sukaupimo stoka, žalingi įpročiai.

Išskiriamos keturios probleminio elgesio funkcijos: vengimas (pvz., užduočių, veiklos, dėmesio, žmonių ir pan.), dėmesio siekimas, norų patenkinimas (gauti norimos veiklos, maisto, daikto), sensorinių stimulų siekimas ar vengimas. Autistiškų vaikų probleminis elgesys gali atlikti skirtingas funkcijas arba skirtingas elgesys reikšti vieną funkciją. Pavyzdžiui, vaikas gali rėkti siekdamas atkreipti dėmesį į save arba pajusti balso stygų vibraciją gerklėje (McNeil, Quetsch, Anderson, 2019).

Elgesio analizė remiasi elgesio ir aplinkos ryšiu, leidžianti išsiaiškinti elgesio funkciją. Kiekviena funkcija gali būti pastiprinta arba nutraukta (Matson, 2009):

- 1) socialinis teigiamas pastiprinimas, kai pasekmės – malonios, apčiuopiamos,
- 2) socialinis neigiamas pastiprinimas, kai nemaloni situacija nutraukiama,
- 3) nevalingas pastiprinimas, kai sukeliamas elgesio reakcija.

Funkcinio elgesio vertinimas padeda įvertinti elgesio dažnumą, stiprumą, laiką ir vietą, kada jis pasireiškia. Analizė remiasi A. Skinnerio trinario elgesio modeliu: A – priežastis, B – gauta reakcija, C – pasekmė (Davis, D'Amato, 2010). Informacija renkama tiesioginiais ir

netiesioginiais metodais. Funkcinis elgesio vertinimas apima vaiko stebėjimą įvairiose aplinkose, tėvų, ugdytojų interviu, gautų duomenų analizavimą (Barton, Harn, 2012). Funkcinio elgesio vertinimas padeda gauti informaciją, kuri panaudojama sukurti efektyvią, individualią pagalbą 1) nustatant probleminį elgesį, 2) nustatant sąlygas (pvz., aplinką, laiką ir t.t.), kada nepageidaujamas elgesys dažniausiai pasireiškia, 3) nustatant probleminio elgesio pasekmes. Penki pagrindiniai funkcinio elgesio vertinimo žingsniai: 1) informacijos rinkimas identifikuojant nepageidaujamą elgesį, 2) jo funkcijos nustatymas (pvz., vengimas), 3) apibrėžiamas norimas elgesys, 4) parenkama strategija 5) intervencijos vertinimas, reflektavimas.

Kai elgesio funkcija nustatoma, tuomet galima kurti intervencijos planą, formuoti naujus įgūdžius. Plano tikslas – iškelti antecedentinius (pirminius) įvykius/priežastis, kurie yra elgesio pagrindas, pašalinti pastiprinančius nenumatytus atvejus, kurie sukelia elgesį, elgesio reakciją, sustiprinti pageidaujamą elgesį (Matson, 2011). Naujo elgesio įgūdžių formavimas reikalauja nuoseklumo ir bendradarbiavimo. Keičiant elgesį rekomenduojama (Institute on Disability, 2011) parinkti ne tik tinkamą strategiją, bet ir jos nuosekliai laikytis, vengti spaudimo, kuris sukeltų vaikui gėdą ar skausmą, įtraukti ne tik vaiką, bet ir jo šeimą, užtikrinti įgūdžių plėtojimą: juos generalizuoti, pastiprinti, diskriminuoti, palaikyti išlaikant elgesio kompleksiskumą įvairiose socialinėse situacijose, parinkti intervenciją, atitinkančią vaiko raidą, saikingai taikyti sufleravimus, fizinę pagalbą, kad neatsirastų priklausomybė nuo kito žmogaus, vengti perdėto metodų ar technikų taikymo. Svarbiausia – užtikrinti kokybišką ir savarankišką gyvenimo kokybę. Tėvai yra neatsiejama intervencijos dalis mokant autistiškus vaikus keisti savo elgesį. Todėl norint efektyvios pagalbos, specialistas bendradarbiaudamas su tėvais turi, palaikyti šeimą, auginančią vaiką, įtraukti tėvus į intervencijos parinkimą, kartu nusibrėžti šeimai svarbius tikslus, strategijas, padėti šeimai taikyti strategijas kasdienėje veikloje, padėti taikyti strategijas ne tik šeimos nariams, bet ir kitiems specialistams, padėti plėtoti ryšį tarp vaikų ir tėvų, padėti jausti tėvystės pasitenkinimą, sumažinti patiriamą stresą, paskatinti, pastiprinti norimą elgesį, jo generalizaciją.

Remiantis teorine šaltinių analize, išskirti autizmo spektro požymiai, sutrikimą aiškinančios teorijos, funkciniai elgesio vertinimo aspektai. Autizmo spektro sutrikimo požymius galima pamatyti dar kūdikystėje. Tokie vaikai nuo neurotipiškų vaikų išsikiria funkcinės kalbos nebuvimu, sutrikusia socialine interakcija su kitais žmonėmis, stereotipiniu elgesiu. Be šių trijų pagrindinių požymių, sutrikimą gali lydėti ir kiti sutrikimai: žarnyno ligos, elgesio ir emocijų, motorikos, sensorikos. Yra teorijų, aiškinančių, kas lemia autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų bendravimo, socialinio ir elgesio sunkumus. Nemokėjimas tinkamai bendrauti, prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų, rutinos pokyčiai, sensoriniai dirgikliai gali išprovokuoti

netinkamą vaiko elgesį. Labai svarbu išsiaiškinti nepageidaujamo elgesio priežastis ir bendradarbiaujant šeimai su specialistais imtis atitinkamų strategijų iškilusiai problemai spręsti. Tai gali padėti padaryti vaiko funkcinio elgesio vertinimo metodikos.

2. skyrius. FUNKCINĖ ELGESIO ANALIZĖ BENDRADARBIUJANT LOGOPEDAMS IR ŠEIMOMS, AUGINANČIOMS ANKSTYVOJO AMŽIAUS AUTISTIŠKUS VAIKUS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo metodologija. Tyrimas buvo atliekamas remiantis kokybine metodologija. Ši metodologija buvo pasirinkta todėl, kad kokybinių tyrimų skiriamųjų bruožų analizė, atlikta remiantis įvairiais šaltiniais, leidžia ją apibūdinti kaip sistemingą, nestruktūrizuotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą (Kardelis, 2002, p.103).

Tyrimo metu buvo taikomi, turinio analizės, atvejo analizės, struktūruoto interviu, tyrėjo savirefleksijos metodai. Duomenų *turinio analizės būdu* išryškinami duomenys, koncentruojantis ties esminiais dalykais, grupuojami atskiri faktai (Kardelis, 2007). Pasirinkta *atvejo analizė*, nes ji tyrėjui leidžia dirbti natūralioje aplinkoje, nedarant įtakos tiriamai situacijai, ieškoti paaiškinimų, padedančių geriau suprasti stebimus reiškinius. Taikant *refleksijos metodą*, tyrėjas nedaro įtakos tiriamai situacijai, dirba natūralioje aplinkoje ir ieško paaiškinimų, kurie leidžia geriau suprasti stebimus reiškinius (Kardelis, 2002). *Interviu metodas* leidžia tyrėjui papildyti kitus metodus, turint galimybę tiesiogiai bendrauti su respondentu iš anksto taikant parengtus klausimus (Kaffemanienė, 2005, p.37).

Tyrimo etapai. Tyrimo procesas buvo suskirstytas į kelis etapus:

1. Parengiamajame etape analizuojami teorinė autizmo spektro sutrikimų apibrėžtis, ankstyvieji požymiai, diagnostika, teoriniai sutrikimo aiškinimai aspektai, funkcinio elgesio metodikos taikymas.
2. Tyrimo instrumento sudarymo etape kuriami interviu klausimai logopedams, dirbantiems su ankstyvojo amžiaus, autizmo spektro sutrikimą turinčiais vaikais bendrojo ugdymo, specializuotuose darželiuose, ankstyvosios reabilitacijos tarnybose. Išdalinamos paruoštos funkcinio elgesio vertinimo anketos specialistams ir tėvams.
3. Tyrimo duomenų analizės etape atlikta gautų interviu atsakymų analizė, atvejų analizė, duomenys interpretuojami, remiantis teorinių šaltinių analize. Taip pat pateikiama vaiko funkcinio elgesio vertinimo bei pagalbos planavimo pavyzdžiai logopedui bendradarbiaujant su vaiko šeima, tyrėjo savirefleksija.
4. Galutiniame etape formuluojamos išvados.

Tyrimo etikos principai. Atliekant tyrimą buvo taikomi šie principai (Žydzžiūnaitė, 2011):

- Geranoriškumo principas. Naudoti tyrimo instrumentai sukurti vengiant įžeisti, pažeminti respondentus. Tiriamiesiems buvo siūloma dalyvauti tyrime nesukeliant fizinio, psichologinio, finansinio spaudimo. Kiekvienas tiriamasis galėjo pasirinkti sutikti ar atsisakyti dalyvauti tyrime, neatsakyti į interviu ar anketos klausimus.
- Pagarbos asmens orumui principas. Realizuojant šį principą, tiriamiesiems buvo paaiškinti tyrimo tikslas, uždaviniai. Su kiekvienu tyrimo dalyviu pasirašyta sutikimo forma, užtikrinanti dalyvavimo anonimiškumą (žr. priedas 2).
- Teisingumo principas įvykdytas tiriamiesiems pristačius, pagal kokius kriterijus jie buvo pasirinkti ir kodėl būtent jie pakviesti dalyvauti tyrime. Interviu ir anketose, kurios pateiktos tiriamiesiems, nėra asmeninės informacijos, kuri leistų atpažinti konkretų asmenį ar jo darbovietę. Pateikiant baigiamajame darbe tyrimo rezultatus, respondentų charakteristikos pristatomos, pateikiant bendrą informaciją. Gauti tyrimo duomenys, suvesti į baigiamojo darbo autoriaus kompiuteryje esančias kompiuterines bylas, kurios turi specialius kodus bei yra prieinamos tik šio darbo autoriui. Po duomenų analizės ir interpretacijos, kompiuterinės bylos su neapdorotais duomenimis, ištrintos.
- Teisės gauti tikslią informaciją principas. Tiriamiesiems buvo atsakyta į visus juos dominančius klausimus, užtikrinamas jų privatumas, informuota, kur bus pristatomas tyrimas.
- Neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo principas. Gautas raštiškas tėvų sutikimas (žr. priedas 3) atlikti tyrimą apie jų vaikus.

Tyrimo imtis: ankstyvojo amžiaus vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą (N=4), jų šeimų nariai (N=4), auklėtoja (N=1), auklėtojos padėjėjos (N=2), logopedai, dirbantys švietimo ir sveikatos apsaugos sistemoms priklausančiose įstaigose (N=16).

2.2. Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, atvejo analizės pagal funkcinio elgesio vertinimą

Šiame skyriuje pateikiami 4 atvejai. Jų tikslas – atskleisti vaiko funkcinio elgesio tėvų ir specialistų vertinimų panašumus ir skirtumus bei į juos atsižvelgiant pateikti pagalbos planavimo pavyzdžius logopedui bendradarbiaujant su vaiko šeima. Vaikai buvo stebėti skirtingose aplinkose: Vaiko raidos centre, struktūruoto mokymo klasėje, savo namuose, darželyje. Dėl susiklosčiusių aplinkybių nepavyko gauti duomenų iš 2 vaikų ugdymo įstaigų. Apie vieną vaiką anketą pildė logopedė, dirbanti Vaiko raidos centre, struktūruoto mokymo klasėje, tėvai ir ugdymo įstaigos specialistai (auklėtoja, auklėtojos padėjėjos).

Naudotas funkcinio vertinimo instrumentas FAST⁴, kurį sudarė šios sritys: elgesys, kontekstas: ankstesni įvykiai, susiję su vaiko aplinka (veiklos, lūkesčių aptarimas, sensoriniai aspektai, bendravimas, kiti veiksniai), pasekmės: aplinkos veiksniai, lemiantys elgesį. Toliau tekste pateikiamos keturių atvejų analizės.

I ATVEJIS

Duomenys apie tiriamąjį:

Lytis: berniukas.

Amžius: 4m. 10mėn.

Diagnozė: Įvairiapusis raidos sutrikimas (F84.8).

Duomenys apie šeimą: augina viena mama, turi vyresnę seserį.

Gyvenamoji vieta: miestas.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigą lanko nuo 2 m.

Darželio grupėje – apie 20 vaikų.

Anketą apie vaiką pildė: logopedė, vaiko mama.

Aplinkos, kuriose stebėtas vaikas: namuose, pas senelius, Vaiko raidos centre: struktūruoto mokymo klasėje grupinių užsiėmimų metu, kurioje dalyvavo 2-4 vaikai.

Pastabos: tyrimo metu vaikas keitė ugdymo įstaigą, sirgo, todėl duomenų iš ikimokyklinės įstaigos darbuotojų nepavyko gauti.

Elgesys. Vertintojų buvo prašoma apibūdinti vaiko elgesį: išskirti gebėjimus ir pomėgius, elgesio sunkumus bei jo dažnumą, trukmę, intensyvumą.

Apibūdinant vaiko stipriąsias savybes, mama išskyrė savarankiškumo gebėjimus, o logopedė – pažintinius gebėjimus. Mama įvardijo, kad vaikas gali pats apsirengti, praustis, pavalgęs nusinešti indus, savarankiškai užsisiegti sagutes. Logopedė pažymėjo gebėjimą surasti tokį pat paveikslėlį, sudėti formas, surasti žaislą pagal žodines instrukcijas, atkartoti trumpus žodžius, rūšiuoti daiktus pagal savybes, klausytis individualių, trumpų žodinių instrukcijų, įvardinti paveikslėlyje esančius daiktavardžius, veiksmavardžius. Ji taip pat atkreipė dėmesį, kad vaikas geba savarankiškai susitvarkyti darbo vietą: atiduoti priemones, pristumti kėdę prie stalo.

Mama ir specialistė pažymėjo skirtingus berniuko pomėgius. Logopedės teigimu, vaikas mėgsta žaisti kamuolių baseine ir su smėliu. Mama išskyrė daugiau pomėgių: sūnus domisi skaičiais, skaičiuoja iki 100 trimis kalbomis, pažįsta raides, mėgsta žaisti mašinytėmis, nori draugauti su vaikais.

Abi pusės išskyrė panašius vaiko elgesio sunkumus, netinkamą elgesį. Vertintojos atkreipė dėmesį, kad berniukas daug kalba, tačiau nemoka užmegzti ir palaikyti pokalbio.

⁴ *Functional assessment screening tool* (Fast). Adapted from the Florida Center on Self-Injury: [file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla16484.24238/Forma_2.pdf](file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar$Dla16484.24238/Forma_2.pdf)

Išskirtas stereotipinis elgesys – įkyrios kalbos. Vaikas dažniausiai šneka apie tai, kas jam įdomu, svarbu, tačiau ne visada tinkamose situacijose, nežino, kaip tinkamai išreikšti savo įspūdžius, paprašyti ar atsisakyti. Vertintojos taip pat atkreipė dėmesį, kad berniukas naujos veiklos metu ar naujoje aplinkoje ima verkti, panikuoti, rėkti, bėgti iš vietos. Jos taip pat pažymi, kad vaikas linkęs išsisukti nuo užduočių, tik pažymėjo skirtingą elgesio raišką. Pasak mamos, vaikas gulasi ant žemės, o logopedės teigimu vaikas žiūri į vieną tašką, stojasi iš vietos. Logopedė pastebėjo daugiau elgesio ypatumų. Ji pažymėjo, kad berniukas linkęs mėgdžioti kitų vaikų netinkamą elgesį, pavyzdžiui, verkimą, rėkimą, pats nesuprasdamas, ar gerai elgiasi. Taip pat berniukas pradeda niūniuoti, kai aplinkoje yra triukšmo. Abi pusės neišskyrė konkretaus elgesio trukmės. Mama ir logopedė pabrėžė, kad šie elgesio sunkumai gali pasireikšti kiekvieną dieną ir tęstis iki tol, kol suaugęs nenutraukia tokio elgesio ar nenukreipia vaiko dėmesio.

Kontekstas (veiklos). Vertintojų buvo prašoma pažymėti, kurių veiklų metu nepasireiškia, o kurių – pasireiškia nepageidaujamas elgesys. Netinkamas vaiko elgesys buvo užfiksuotas grupinių, savarankiškos veiklos metu ar pasikeitus kasdienei veikalai. Pastebėtas berniuko blaškus dėmesys, kai grupinėje veikloje reikia išlaukti savo eilės arba užduotys yra neįdomios. Tuomet vaikas gulinėja ant žemės, žiūri į vieną tašką. Logopedė taip pat atkreipė dėmesį, kad panašus elgesys pasireiškia atliekant individualias užduotis, kurios vaikui yra nepatrauklios. Stebimi sunkumai palaikyti ar inicijuoti pokalbį žaidimo metu su kitu vaiku ar suaugusiuoju. Mama ir logopedė išskyrė vaiko verkimą ar sprukimą iš vietos nepažįstamose aplinkose ar atliekant naujas veiklas (pvz., darant užduotis prie interaktyvios lentos, klausantis garso įrašų). Berniukui reikėjo laiko apsiprasti struktūruoto mokymo klasėje, išbandyti naujas veiklas. Užsiėmimų pradžioje vaikas laikėsi arčiau mamos, nenorėjo atlikti naujų užduočių. Mama išskyrė, kad netinkamo elgesio epizodai nepasireiškia berniukui įprastose ar jam patinkančiose veiklose: žaidimo metu, užkandžiaujant, fizinio lavinimo veikloje, pietaujant, prausiantis, tvarkantis, pereinant nuo vienos veiklos prie kitos.

Lūkesčiai ir aptarimas. Vertintojų buvo prašoma įvardinti, kaip vaikas atpažįsta, kas vyks toliau, kaip supranta šiuos 4 aspektus: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau ir kaip vaikui pateikiamos instrukcijos.

Šiais klausimais, išsiskyrė vertintojų nuomonės. Abu vertintojai pažymėjo, kad planuojant veiklas, vaikui ne tik paaiškinama žodžiu, bet pateikiamas vaizdinis veiklų tvarkaraštis. Mama pažymi, kad darbo sistema: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau vaikas gali suprasti pagal situaciją, iš konteksto, žodinį susitarimą: „dabar – paskui“. Logopedė mano, kad vaikas šiuos aspektus geriau supranta sekdamas vaizdinį tvarkaraštį, smėlio laikrodį. Mama linkusi instrukcijas pateikti žodžiu. Pagal situaciją jos gali būti trumpos arba ilgos su papildomu paaiškinimu, nurodomi konkretūs instrukcijos žingsniai, jei

reikia, suteikiama fizinė pagalba. Logopedė linkusi pateikti trumpas, žodines instrukcijas, nurodyti konkrečius instrukcijos žingsnius, juos papildyti vaizdinėmis priemonėmis: gestais, paveikslėliais, vaizdiniu tvarkaraščiu ir, jeigu reikia, suteikti fizinę pagalbą.

Sensoriniai aspektai. Išskirti sensoriai aspektai: bendravimas su žmonėmis, žodinis vaiko stimuliavimas, dėmesio blaškymas, triukšmo, vaizdų, kvapų poveikis, vidiniai stimulai. Vertintojų buvo prašoma nurodyti, kaip šie aspektai daro įtaką vaiko elgesiui.

Pasak vertintojų, išsiskyrė nuomonė apie bendravimą su žmonėmis. Mama nepažymėjo, kad bendravimas su konkrečiais žmonėmis sukeltų vaiko netinkamą elgesį. Tik pridūrė, kad, jos nuomone, berniuko probleminis elgesys dažniausiai pasireiškia naujose aplinkose, kol pripranta. Logopedė atkreipė dėmesį, kad įkyrios kalbos atsiranda tada, kai nori kalbinti mamą, tačiau nežino, kaip tą tinkamai padaryti. Be to, vaikas pradeda zirzti ar išsisukti nuo atliekamos veiklos, kai mama daug klausinėja užduoties atlikimo metu (pasakyk, kas čia? Kokia spalva? Kam skirtas?).

Mama ir logopedė vienodai atsakė apie žodinį vaiko stimuliavimą ir dėmesio blaškymą. Kai pasireiškia berniuko netinkamas elgesys, jam reikia keletą kartų pateikti žodines instrukcijas ką daryti. Dažniausiai nepageidaujamas elgesys pasireiškia triukšmaujant vaikams. Vaikas gali girdėti dažniausiai dvi žodines instrukcijas, duodamų tame pačiame kambaryje. Pavyzdžiui: „paimk šakutę ir šaukštelį ir sėsk prie stalo“. Kai vaikas atlieka savo mėgstamą veiklą, nepastebėta, kad kas nors blaškytų ar atitrauktų jo dėmesį, tačiau, jeigu vaikas turi atlikti jam nepatinkančią veiklą, tuomet berniukas gali reaguoti į bet kokius dirgiklius: triukšmą, veidrodį, daiktus, žaislus ir kitus dalykus.

Vertintojai panašiai žymėjo triukšmo, vaizdų, kvapų dirgiklius, kurie trikdo vaiką ir vidinius stimulus. Logopedė išskyrė vaikų keliamą triukšmą grupinių užsiėmimų metu, o mama atkreipė dėmesį, kad namuose atsiradę naujų prietaisų keliami garsai blaško vaiką iki kol prie jų pripranta. Mama ir logopedė nurodė, kad berniuko dėmesį atitraukia jam patinkantys daiktai, žaislai, pavyzdžiui, veidrodis, žaislinė višta. Mama dar pridūrė, kad berniuko dėmesį gali atitraukti šviesa. Abi pusės nepažymėjo, kad kvapai sukeltų vaiko nepasitenkinimą. Abu vertintojai pastebėjo, kad vaikas atrodo nugrimzdęs į savo mintis, kai jo veikla nedomina, reikia laukti savo eilės grupinio užsiėmimo metu.

Bendravimas. Vertintojai turėjo pažymėti, ką dažniausiai vaikas supranta, kokie vaiko bendravimo būdai, apibūdinti vaiko gebėjimus pasirinkti norimą veiklą ar daiktą, organizuoti savo veiklą, išspręsti iškilusią problemą, savarankiškumo, savitvarkos įgūdžius.

Logopedė ir mama vienodai vertino vaiko kalbos supratimą. Abi pusės pažymėjo, kad berniukas gali suprasti vienos ar dviejų dalių žodines instrukcijas, pavienius žodžius, gestus, daiktų ir paveikslėlių pavadinimus. Išsiskyrė tik aplinkos, kada vaikas geriau supranta žodines

instrukcijas. Specialistė pažymėjo, kad berniukas geriau supranta individualias nei grupines instrukcijas, o mama – jam įprastoje aplinkoje.

Vertintojai panašiai apibūdino vaiko bendravimo būdus. Berniukas prašosi dėmesio glausdamasis arčiau mamos, mėgindamas ją šnekinti. Pasak logopedės, vaikas prašosi pagalbos fiziniu veiksniu, pavyzdžiui, prašo atidaryti dėžutę ją paduodamas mamai, o mama, teigia, kad vaikas gali paprašyti pagalbos žodžiu. Abi vertintojos pažymėjo, kad vaikas norimo daikto, maisto ar veiklos gali paprašyti žodžiu. Berniukas prašo pertraukos keldamasis iš vietos. Vaiko protestavimą nenorimai veiklai abi pusės vertino skirtingai. Logopedė pažymėjo, kad vaikas ima zirzti arba atsisako daryti pateiktą užduotį, o mama teigia, kad jis bando pabėgti arba nepasitenkinimą išreiškia žodžiais. Berniukas demonstruoja savo baimę, sutrikimą, nepasitenkinimą glausdamasis prie mamos, verkimu, gali rėkti: „nenoriu“ arba „viskas“. Pasak mamos, berniukas gali parodyti, kad ką nors skauda žodžiu ir gestu.

Tiek mama, tiek logopedė taip pat apibūdino kitus vaiko gebėjimus. Vaikas savarankiškai gali pasirinkti norimą veiklą, daiktą ar žaislą. Dažniausiai vaikas linkęs žaisti vienas. Mama pridūrė, kad kartais jos paprašo žaisti kartu. Iškilus problemai, berniukas kreipiasi į ją pagalbos. Tik išsiskyrė nuomonė apie tai, kaip vaikas organizuoja savo veiklą. Mama pažymėjo, kad berniukas geba planuoti ją spontaniškai, o logopedės teigimu, jam reikia suaugusiojo pagalbos parodyti, ką galima veikti. Ši nuomonių skirtumą gali lemti tai, kad berniukas namų aplinkoje elgiasi kitaip.

Kiti veiksniai. Miego, valgymo ypatumus ir aplinkinių reakciją į netinkamą vaiko elgesį vertino tik mama. Ji pažymėjo, kad vaikas naktį miega kietai, neatsibusdamas, o dieną visiškai nemiega. Maisto racionas nėra labai platus, bet po truputį ragaujant naują maistą, jis plečiasi. Kalbėdama apie aplinkinių veiksmus, pasireiškus vaiko probleminiam elgesiui, mama teigia, kad jie nesupranta, bando sugėdinti, ypač viešose vietose (gatvėje, parduotuvėje ir pan.).

Pasekmės: aplinkos veiksniai, lemiantys elgesį. Šioje anketos dalyje buvo prašoma apibūdinti, ką daro specialistai, šeimos nariai, kiti vaikai ir kas dar vyksta, kai berniukas elgiasi netinkamai bei ką jis daro pasibaigus probleminiam elgesiui.

Abi pusės pažymėjo, kad specialistai ir šeimos nariai stengiasi užkirsti kelią berniuko nepageidaujamam elgesiui: jį stabdo, palaukia, kol vaikas nurims ir vėl pakartoja prašymą arba ignoruoja netinkamą elgesį, esant reikalui suteikiama fizinė pagalba atlikti užduotį. Mama pratina prie naujų aplinkų, pokyčių. Kiti vaikai ir jų tėvai grupinės veiklos metu stebi, kas vyksta arba ignoruoja. Pasak mamos, pats berniukas verkimu ir rėkimu reikalauja: „nenoriu, viskas, einam iš čia“. Mama ir logopedė skirtingai įvardijo, ką vaikas daro pasibaigus netinkamam elgesiui. Mama pažymėjo, kad berniukas glaudžiasi prie jos, nusiramina. O logopedė pastebėjo, kad vaikas nurimsta ir tęsia veiklą arba ją nutraukia.

Apibendrinant, galima teigti, kad mama ir logopedė panašiai vertina vaiko funkcinių elgesį. Abi vertintojos pažymėjo, kad dažniausiai vaiko probleminis elgesys kyla naujose aplinkose, veiklose. Jis gali verkti, rėkti, bėgti iš vietos, griūti ant žemės. Galbūt todėl mama išskyrė vaiko savarankiškumo gebėjimus, o logopedė – pažintinius. Taip pat vertintojų pastebėjimu, elgesio sunkumų kyla grupinėje veikloje su kitais vaikais, kai reikia išlaukti eilės, atlikti ne visada jam patinkančias užduotis, išklaudyti grupines instrukcijas, susikaupti triukšmingoje aplinkoje. Tuomet vaikas ima blaškytis, nukreipia dėmesį į aplinkoje esančius daiktus, žaislus, nugrimzta į savo mintis. Logopedės pastebėjimu, vaikas gali kopijuoti kitų vaikų netinkamą elgesį. Be to, vertintojos išskyrė bendravimo sunkumus. Berniukas renkasi suaugusiojo draugiją, ypač mamos, tačiau nemoka tinkamai užmegzti pokalbio, jį palaikyti. Girdėti daug įkyrios kalbos. Abiejų vertintojų teigimu, vaikas gali vykdyti dviejų dalių instrukcijas, vykdyti žodinius prašymus. Visgi, logopedė pabrėžia, kad berniukas kalbą geriau supranta jam pažįstamose situacijose, palydint vaizdu: gestu, paveikslėliu, vaizdiniu tvarkaraščiu. Priešingai nei logopedė, mama linkusi daug berniuko klausinėti, nurodinėti žodžiu, o specialistė savo prašymus papildo vaizdine informacija.

II ATVEJIS

Duomenys apie tiriamąjį:

Lytis: berniukas.

Amžius: 6 m.

Diagnozė: Vaikystės autizmas (F84.0).

Duomenys apie šeimą: mama, tėtis, du vaikai.

Gyvenamoji vieta: kaimas.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigą lanko nuo 2 m.

Darželio grupėje – 21 vaikas.

Anketą apie vaiką pildė: logopedė, tėvai, auklėtoja.

Aplinkos, kuriose stebėtas vaikas: namuose, darželyje, Vaiko raidos centre: struktūruoto mokymo klasėje grupinių užsiėmimų metu, kurioje dalyvavo 2-4 vaikai.

Elgesys. Vertintojų buvo prašoma apibūdinti vaiko elgesį: išskirti gebėjimus ir pomėgius, elgesio sunkumus bei jo dažnumą, trukmę, intensyvumą.

Vertintojai pastebėjo skirtingus vaiko gebėjimus. Tėvai pažymėjo, kad sūnus gražiai piešia. Auklėtoja išskyrė savarankiškumo įgūdžius: pats užsideda kepurę, apsiauna batus, segasi užtrauktuką, su pagalba plaunasi rankas, žaidžia su pasirinktais žaidimais. Logopedė atkreipė dėmesį į pažintinius gebėjimus. Vaikas gali surasti tokį pat paveikslėlį, rūšiuoti daiktus, sudėti formas į lentą, imituoti smulkiosios ir stambiosios motorikos judesius.

Vertintojai pažymėjo panašius vaikus pomėgius. Tėvai ir darželio auklėtoja atkreipė dėmesį, kad berniukas užsiima rankdarbiais: tapo su guašu, spalvina, dėlioja spalvas, kerpa, klijuoja. Specialistės pastebėjo, kad vaiko mėgstamiausi žaidimai: stambios dėlionės, lota. Logopedė taip pat išskyrė pomėgį tyrinėti daiktų detales.

Visi vertintojai, kalbėdami apie berniuko elgesio sunkumus, vieningai išskyrė polinkį kąsti sau. Toks elgesys pasireiškia kasdien ir gali trukti nuo 5 iki 20 min. Berniukas kandžiojasi tada, kai supyksta, susinervina. Auklėtoja su padėjėja ir tėvai pažymėjo, kad toks elgesys būna nukreiptas ne tik į save, bet ir kitus. Supykęs vaikas gali kąsti, žnybti ir kitiems.

Buvo išskirtas ir kiti elgesio aspektai. Logopedė taip pat atkreipė dėmesį, kad, kai berniukui grupinėje veikloje sunku išlaukti savo eilės, dažnai užsisvajoja ar gali iš kito vaiko pagriebti patinkančią priemonę. Auklėtoja su padėjėja atkreipė dėmesį, jog vaikas spontaniškai ir garsiai reiškia savo emocijas. Tėvus neramina, tai, kad jiems sunku suprasti, kas atsitiko vaikui, ko jis nori, ar ką skauda, ar kažkas nesigauna, nes berniukas negali pasakyti.

Kontekstas (veiklos). Vertintojų buvo prašoma pažymėti, kurių veiklų metu nepasireiškia, o kurių – pasireiškia nepageidaujamas elgesys (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Veiklos	Nepasireiškia	Pasireiškia	Laikas (nurodykite, kuriuo metu)
Žaidimo metu / per pertrauką	L, T	A	Jeigu žaidžia vienas (L). Įpusėjus (AP).
Užkandžiaujant	L, T	A	Iš karto (A).
Grupinės /socialinės veiklos metu/ renginio metu		L, A, T	Kai reikia išlaukti savo eilės, užduotys neįdomios (L). Neišbūna (A).
Fizinio lavinimo veikloje	T	A	Visada (A).
Pietaujant	T	A	
Prausiantis	A, T		
Savarankiškos veiklos metu (nurodykite, kokios)		L, A, T	Jeigu daro, kas jam nepatinka ir nesiseka netinkamas elgesys pasireiškia (L). Jeigu kas nepvyksta iš karto (A). Jei stato kaladėlę ant minkšto paviršiaus ir ji nestovi, griūna (T).
Pasikeitus įprastai kasdienei veiklai (apibūdinkite)	T	L, A	Reikėjo laiko apsiprasti naujoje aplinkoje (L). Visada (A).
Pereinant nuo vienos veiklos prie kitos (apibūdinkite)	L, T	A	Dažnai (A).
Kitoje veikloje (apibūdinkite)		A, T	Užima sūpynes, atima žaislus (A). Šventėje jis nori eiti, kur jis nori, o ne ten, kur veda (T).

L – logopedės atsakymas, T – tėvų atsakymas, A – auklėtojos atsakymas

Visi vertintojai atkreipė dėmesį, kad berniuko probleminis elgesys kyla tada, kai vaikas nori daryti, ką jis nori veikti pats, įsiterpiama į jo veiklą, patyrus nesėkmę ar esant grupinėje veikloje, renginio metu. Išsiskyrė tik vertintojų nuomonės, kurios konkrečios veiklos metu pasireiškia vaiko netinkamas elgesys. Auklėtoja pažymėjo, kad berniuko elgesio sunkumai pasireiškia per visas veiklas, išskyrus prausiantis (žr. 1 lentelė). Tėvai išskyrė, kad netinkamas

elgesys pasireiškia grupinės veiklos metu, per šventę ar savarankiškos veiklos metu, kai vaikas patiria nesėkmę. Logopedė taip pat atkreipė dėmesį, kad nepageidaujamas elgesys pastebimas dalyvaujant grupinėje veikloje su kitais vaikais, individualios veiklos metu, kai reikia padaryti, kas jam nepatinka ar mažiau sekasi. Be to, berniukui užsiėmimų pradžioje reikėjo apsiprasti naujoje vietoje, todėl pasikeitus kasdieniui veiklai buvo daugiau netinkamų elgesio epizodų.

Lūkesčiai ir aptarimas. Vertintojų buvo prašoma įvardinti, kaip vaikas atpažįsta, kas vyks toliau, kaip supranta šiuos 4 aspektus: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau ir kaip vaikui pateikiamos instrukcijos.

Šiais klausimais išsiskiria visų vertintojų nuomonės. Tėvai ir darželio auklėtoja teigia, kad vaikas supranta žodinius pasakymus. Pedagogė pastebi, kad berniukui nepriimtini paveikslėliai, pyksta, o logopedė teigia, kad vaikas supranta kas vyks toliau iš vaizdinio tvarkaraščio. Auklėtojos manymu, berniukas nesuvokia kiek laiko jis dirba, daro, kada baigs, ką darys toliau. Anketoje jos rašė: „Nei jis, nei mes negalime paaiškinti, nes nekalba“. Tėvai, mano, kad sūnus supranta visus šiuos aspektus, išskyrus kiek ilgai jis dirba. O logopedė teigia, kad minėtus aspektus, vaikas supranta iš konteksto, vaizdinio tvarkaraščio, smėlio laikrodžio. Visi vertintojai vaikui instrukcijas pateikia žodžiu. Tėvai linkę parodyti apie ką jie kalba: „parodau žirkles, klijus, įvardinu daiktus“, o logopedė pagal situaciją suteikia fizinę pagalbą.

Sensoriniai aspektai. Išskirti sensoriai aspektai: bendravimas su žmonėmis, žodinis vaiko stimuliavimas, dėmesio blaškymas, triukšmo, vaizdų, kvapų poveikis, vidiniai stimulai. Vertintojų buvo prašoma nurodyti, kaip šie aspektai daro įtaką vaiko elgesiui.

Visi vertintojai pažymėjo, kad vaiko netinkamas elgesys pasireiškia esant daug žmonių. Tėvai pridūrė, kad sūnui nepatinka chaosas, kai rėkauja vaikai. Logopedė, auklėtoja ir taip pat pastebėjo, kad netinkamas elgesys gali pasireikšti esant ne tik su svetimais nepažįstamais suaugusiais ar vaikais, bet ir artimais suaugusiais. Specialistai pažymi, kad šie žmonės stengiasi būti draugiški su vaiku: jį kalbina, prieina, stebi, pasiūlo žaislų.

Kalbant apie žodinį stimuliavimą, visi vertintojai nurodė, kad vaikui duodamos trumpos instrukcijos, esant netinkam elgesiui. Darželio auklėtoja nurodė, kad stabdant vaiko elgesį pasako žodį „stop“ ir rankos judesiu, tėvai tiesiog pasako 1-2 žodžius: „Vardas, baik“, „negalima“, „stop“, o logopedė juos pakartoja keletą kartų. Pasak specialistų, berniukas gali girdėti 1-2 žodžių instrukcijas: „einame į lauką“, „batai“, „kepurė“, „striukė“, „einame praustis“, o tėvų manymu: „tai aš manau viską girdi“.

Bendravimas. Vertintojai turėjo pažymėti, ką dažniausiai vaikas supranta, kokie vaiko bendravimo būdai, apibūdinti vaiko gebėjimus pasirinkti norimą veiklą ar daiktą, organizuoti savo veiklą, išspręsti iškilusią problemą, savarankiškumo, savitvarkos įgūdžius.

Visi vertintojai pažymėjo, kad vaikas geba suprasti kalbą. Tėvų ir auklėtojos nuomone, berniukas visur, visada supranta žodines instrukcijas, o logopedė patikslino, kad jas geriau supranta sakant jas individualiai nei grupinėje veikloje. Pasak tėvų ir auklėtojos, vaikas supranta sudėtingas (dviejų ir daugiau) žodines instrukcijas, daiktų pavadinimus. Logopedė prieštaravo, teigdama, kad vaikas dažniausiai supranta nesudėtingas (vienos dalies) žodines instrukcijas, pavienius žodžius, gestus, daiktų, paveikslėlių pavadinimus.

Taip pat vertintojai panašiai apibūdino bendravimo ypatumus. Vertintojų teigimu, berniukas veda už rankos, rodo pirštu, kai prašosi dėmesio, pagalbos. Auklėtoja išskiria, kad vaikas gali pykti, šaukti. Savo norus išreiškia pasiimdamas norimą daiktą, darželyje gali parodyti pirštu ko nori. Vaikas prašosi pertraukos atsitraukdamas nuo veiklos. Protestuodamas ar ignoruodamas situaciją arba veiklą, vaikas gali kąsti, žnaibytis. Vaikas gali parodyti pirštu, kad kažką skauda. Savo sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą išreiškia cypimu, šokinėjimu ar netgi gali žnaibytis.

Vertintojų taip pat buvo prašoma apibūdinti vaiko gebėjimus pasirinkti norimą veiklą, daiktą, žaislą, kaip ir ką žaidžia laisvalaikio, kaip vaikas organizuoja savo veiklą, sprendžia iškilusią problemą, kokie yra savarankiškumo, savitvarkos gebėjimai. Pastebėta, kad namuose berniukas yra kur kas savarankiškesnis nei naujoje aplinkoje (Vaiko Raidos Centre, struktūruoto mokymo klasėje). Namuose vaikas geba pats pasirinkti veiklą, organizuoti savo veiklą, kreiptis pagalbos, o pasak logopedės, berniukui visose srityje reikia suaugusiojo pagalbos, tačiau pažymėjo, kad berniukas gali susitvarkyti savo vietą baigus užduotį.

Kiti veiksniai. Miego, valgymo ypatumus ir aplinkinių reakciją netinkamo vaiko elgesį vertino tėvai ir auklėtoja. Pasak jų, miegas ir valgymas turi įtakos vaiko elgesiui, savijautai. Darželyje berniukas būna piktas, kai nori miego ir kai pamiega. Namuose berniukas miega gerai, reikalauja, kad kartu su juo miegotų brolis. Tiek namuose, tiek darželyje pavalgęs vaikas yra linksmas ir ramus. Tėvai dar pažymėjo, kad berniukas valgo kietą, keptą, sūrų maistą. Tėvų teigimu, aplinkiniai tik žiūri, kai pasireiškia berniuko netinkamas elgesys.

Pasekmės: aplinkos veiksniai, lemiantys elgesį. Šioje anketos dalyje buvo prašoma apibūdinti, ką daro specialistai, šeimos nariai, kiti vaikai ir kas dar vyksta, kai vaikas elgiasi netinkamai bei ką jis daro pasibaigus probleminei elgesiui.

Pasak vertintojų, skirtingose aplinkose reaguojama panašiai. Visi vertintojai pažymėjo, kad pasireiškus netinkam elgesiui specialistai mėgina nukreipti berniuko dėmesį į kitą veiklą, nuraminti, logopedė dar pridūrė, kad stabdo ir primena taisykles, o šeimos nariai kalbina. Kiti vaikai elgiasi skirtingai pasireiškus berniuko probleminei elgesiui. Vaiko raidos centre, struktūruoto mokymo klasėje, vaikai stebi, kas vyksta, kai kurie kopijuoja berniuko elgesį,

namuose brolis nebekreipia dėmesio, o darželyje vaikai primena, kad berniukas elgiasi netinkamai.

Apibendrinant, galima teigti, kad visi vertintojai atpažįsta priežastis, kada pasireiškia berniuko netinkamas elgesys, pastebi vaiko gebėjimus ir pomėgius, reakcijas į sensorinius dirgiklius. Skiriasi bendravimo būdai su vaiku: tėvai ir auklėtoja daugiausiai bendrauja žodžiu, o logopedė savo kalbą papildo vaizdu. Svarbu atkreipti dėmesį, kad berniukas jam pažįstamoje aplinkoje yra daug savarankiškesnis.

III ATVEJIS

Duomenys apie tiriamąjį:

Lytis: mergaitė.

Amžius: 2 m. 8 mėn.

Diagnozė: Vaikystės autizmas (F84.0).

Duomenys apie šeimą: šeimą sudaro mama, tėtis, du vaikai.

Gyvenamoji vieta: miestas.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigą lanko nuo 1 m. 10 mėn.

Darželio grupėje – apie 24 vaikai.

Anketą apie vaiką pildė: logopedė, mama.

Aplinkos, kuriose stebėtas vaikas: namuose, lauke, Vaiko raidos centre: struktūruoto mokymo klasėje grupinių užsiėmimų metu, kurioje dalyvavo 2-4 vaikai.

Pastabos: darželio pedagogai atsisakė dalyvauti tyrime.

Elgesys. Vertintojų buvo prašoma apibūdinti mergaitės elgesį: išskirti gebėjimus ir pomėgius, elgesio sunkumus bei jo dažnumą, trukmę, intensyvumą.

Mama ir logopedė panašiai vertina mergaitės stipriąsias puses. Logopedė išskyrė šiuos vaiko gebėjimus: mergaitė geba surasti tokį pat paveikslėlį, surasti tinkamą formą, išklaudyti individualių instrukcijų, gestu įvardinti daiktus, gyvūnus, vykdyti buitinius nurodymus, rūšiuoti pagal spalvas, mėgdžioti, imituoti veiksmus. Specialistė pažymėjo, kad vaikas mėgsta žaisti su kamuoliais, klausytis garso įrašų, daug judėti. Mama namų aplinkoje išskyrė šiuos gebėjimus: dukra gali valgyti savarankiškai, nusirengti (išskyrus palaidinukę), paprašyti valgyti, gerti, norimos veiklos, gali pati praustis, valyti dantis, muiluoti galvą, šluostytis. Mama paminėjo šiuos mergaitės pomėgius: vaikas renkasi aktyvią, fizinę veiklą (lauko žaidimų aikšteles), mėgsta žaidimus su kamuoliais, balionais, šokinėti ant batuto, skaičiuoti, mokytis raides, dėti dėlionės, lipdyti, piešti guašu, pūsti muilo burbulus.

Specialistė ir mama nurodė, kad mergaitė gali išmėtyti po ranka esančius daiktus, kai jai nepatinka užduotis, nenori jos atlikti. Toks elgesys yra dažnas, tačiau trunka trumpai. Taip pat

abi vertintojos pažymėjo, kad kai mergaitė turi atlikti jai nenorimą veiklą, ji ignoruoja kvietimą vardu, traukiasi iš vietos, gali pabėgti. Mama pažymėjo, kad panašus elgesys pasireiškia ir lauke, pasivaikščiojimų metu. Neina vedama už rankos, bėga. Kviečiama vardu dažniausiai ignoruoja – girdi, šypsosi, bet kviečiama neateina. Toks elgesys tęsiasi iki kol mergaitę pagauna mama. Logopedė taip pat pažymėjo, kad mergaitė kopijuoja kitų vaikų netinkamą elgesį.

Kontekstas (veiklos). Vertintojų buvo prašoma pažymėti, kurių veiklų metu nepasireiškia, o kurių – pasireiškia nepageidaujamas elgesys.

Vertintojai vienodai išskyrė, kad mergaitės netinkamas elgesys pasireiškia pereinant nuo vienos veiklos prie kitos, ypač jei ji nemėgstama. Logopedė pažymėjo, kad grupinėje veikloje, kai reikia išlaukti savo eilės ar atlikti nepatinkančią veiklą gali pasireikšti mergaitės prieštaraujantis elgesys.

Lūkesčiai ir aptarimas. Vertintojų buvo prašoma įvardinti, kaip vaikas atpažįsta, kas vyks toliau, kaip supranta šiuos 4 aspektus: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau ir kaip vaikui pateikiamos instrukcijos.

Pasak mamos ir logopedės, mergaitė atpažįsta, kas vyks toliau pagal vaizdinį tvarkaraštį, gestus ir trumpas žodines instrukcijas. Mama priduria, kad vis dažniau vaikui suteikiama daugiau žodinės informacijos. Išsiskyrė vertintojų nuomonės, kaip mergaitė supranta darbo sistemą. Logopedė pažymėjo, kad aspektus: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu ir ką darysiu toliau, mergaitė supranta sekdamą vaizdinį tvarkaraštį, smėlio laikrodį, naudojamą metodą „dabar-paskui“, ir trumpus suaugusiųjų komentarus, ką vaikas veikia. Mamos teigimu, šiuos aspektus mergaitė supranta iš konteksto ar reguliuoja pati. Veiklos ilgumas ir pabaiga priklauso nuo mergaitės susidomėjimo ar žaidimo trukmės. Mergaitei suprasti, ką ji daro padeda žaidimo aiškinimas kortelėmis, žodžiu ar jį parodant. Abu vertintojai vienodai vaikui pateikia instrukcijas. Jos pasakomos žodžiu, yra trumpos, nurodomi konkretūs instrukcijos žingsniai, taip pat papildoma vizualiai: parodoma kaip reikia žaisti, naudojami paveikslėliai, kurie padeda suprasti instrukcijas.

Sensoriniai aspektai. Išskirti sensoriai aspektai: bendravimas su žmonėmis, žodinis vaiko stimuliavimas, dėmesio blaškymas, triukšmo, vaizdų, kvapų poveikis, vidiniai stimulai. Vertintojų buvo prašoma nurodyti, kaip šie aspektai daro įtaką vaiko elgesiui.

Išsiskyrė vertintojų nuomonės, su kokiais žmonėmis esant pasireiškia vaiko netinkamas elgesys. Pasak logopedės, vaiko nepageidaujamas elgesys pasireiškia esant artimiems žmonėms (mamai), su svetimais bendraamžiais. O pačios mamos teigimu, mergaitės elgesiui žmonės, vaikui pažįstami ir svetimi, įtakos neturi. Probleminis elgesys pasireiškia kartu su draudimais, suvaržymais kažko nedaryti.

Sutapo vertintojų nuomonės dėl žodinio vaiko stimuliavimo. Abi pusės vaikui duoda trumpas 1-2 instrukcijas, kai pasireiškia mergaitės netinkamas elgesys. Tik logopedė mergaitei kartoja tol, kol jos nepageidaujamas elgesys liaujasi. Taip pat abu vertintojai pažymėjo, kad kalbinis triukšmas: vaikų kalbėjimas, rinkavimas grupinės veiklos metu ar namuose veikiantis vidutiniu garsu televizorius, šeimos narių pokalbiai mergaitės netrikdo ir nesukelia vaiko prieštaraujančio elgesio.

Pasak vertintojų, mergaitės dėmesį blaško pašaliniai dirgikliai. Kai mergaitė atlieka savo mėgstamą veiklą, jos dėmesį gali atitraukti šalimais įdomų žaidimą žaidžiantis vaikas tiek struktūruoto mokymo klasėje, tiek namuose. Jeigu mergaitei reikia atlikti jai nepatinkančią veiklą, pasak mamos, ją sunku įtraukti, susikaupti. Logopedė patikslina, kas blaško mergaitę. Ji pradeda stebėti ką daro kiti vaikai ar suaugę, jos dėmesį patraukia veidrodis, žaislai, maitinimo kėdutė logopedo kabinete.

Taip pat sutampa vertintojų nuomonės dėl garso ir vaizdų poveikio. Žmonių kalba, prietaisų garsai, telefono skambučiai, triukšmas iš gretimų patalpų atkreipia mergaitės dėmesį, tačiau jos netrikdo. Ją garsai gali išblaškyti nebent jeigu jie yra netikėti ar išgirsta nepažįstamus garsus, mėgstamų filmukų muziką. Pasak vertintojų, mergaitės dėmesį gali patraukti jai įdomūs žaislai: kamuoliai, balionai ar kabinete esantis ryškus paveikslas su gyvūnų garsais, veidrodis.

Logopedė neišskyrė konkrečių kvapų, kurie trikdytų vaiką. Mama pažymėjo, kad „nepasitenkinimą išreiškia tik kaku skleidžiamu kvapu“. Kalbant apie vidinius stimulus, abu vertintojai parašė, kad mergaitė kartoja girdėtas daineles. Pasak mamos, ji tai daro keletą kartų per dieną, o logopedė patikslino, kad ji ima dainuoti tada, kai reikia išlaukti savo eilės, bando išsisukti nuo neįdomios užduoties.

Bendravimas. Vertintojai turėjo pažymėti, ką dažniausiai vaikas supranta, kokie vaiko bendravimo būdai, apibūdinti vaiko gebėjimus pasirinkti norimą veiklą ar daiktą, organizuoti savo veiklą, išspręsti iškilusią problemą, savarankiškumo, savitvarkos įgūdžius.

Logopedės ir mamos nuomonė sutapo, ką ir kada vaikas dažniausiai supranta. Mergaitė gali suprasti nesudėtingas (vienos dalies) žodines instrukcijas, pavienius žodžius, gestus, paveikslėlių pavadinimus. Vaikas kalbą geriausiai supranta tada, kai ji yra ramioje, tylioje aplinkoje, kalbamasi su ja asmeniškai.

Vertintojos taip pat panašiai apibūdino, kaip bendrauja mergaitė. Ji prašosi dėmesio prieidama prie žmogaus, vesdama jį už rankos. Mergaitei sunku paprašyti pagalbos, todėl suaugusysis turi jai ją pasiūlyti ar pasufleruoti, ką daryti. Pasak logopedės, mergaitė savo norus išreiškia pati pasiimdama norimą daiktą taip pat gali parodyti pirštu ar gestu. Mama teigia, kad vaikas gali paprašyti gestais, kortelėmis, žodžiais. Vaikas prašosi pertraukos atsitraukdamas nuo veiklos: išmėto daiktus ir pabėga. Panašiai ji protestuoja ar ignoruoja situaciją, veiklą. Vertintojai

pažymi, kad mergaitė atsisako daryti, kas jos prašoma, gali mėtyti daiktus, priešintis suteikiamai fizinei pagalbai, pvz., neleidžia atlikti su jos ranka, neina kartu vedama už rankos. Apie patirtą skausmą vaikas parodo mamai skaudamą vietą, mama papildo, kad mergaitė sako „ai ai ai“, prašo papūsti. Mergaitė savo sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą demonstruoja prašydamasi ant rankų, glausdamasi prie mamos.

Kitus vaiko gebėjimus: pasirinkti norimą veiklą, daiktą, žaislą, kaip ji žaidžia laisvalaikio, kaip organizuoja veiklą, sprendžia iškilusią problemą, kokie yra savitvarkos gebėjimai nurodė tik logopedė. Pasak jos, mergaitė norimą žaislą pasiima pati ar rodo pirštu į jį. Vaikas linkęs žaisti vienas ir reikalinga suaugusiojo pagalba organizuoti veiklą, spręsti iškilusią problemą. Logopedės pastebėjimu, vaikas gali susitvarkyti savo darbo vietą: prisistumti kėdę, sudėti priemones į dėžutę, kurią atiduoda logopedei arba padeda į vietą.

Kiti veiksniai. Miego, valgymo ypatumus ir aplinkinių reakciją netinkamo vaiko elgesį vertino tik mama, išskyrus paskutinįjį punktą. Mergaitė miega su tėvais. Ji išranki maistui, o nepavalgiusi – itin dirgli. Logopedės pastebėjimu, pasireiškus mergaitės netinkamam elgesiui aplinkinių reakcijos – skirtingos: kitos mamos gali juoktis, pati mama ar specialistai bando raminti mergaitę, o kiti vaikai stebi, kas vyksta arba kopijuoja jos elgesį.

Pasekmės: aplinkos veiksniai, lemiantys elgesį. Šioje anketos dalyje buvo prašoma apibūdinti, ką daro specialistai, šeimos nariai, kiti vaikai ir kas dar vyksta, kai vaikas elgiasi netinkamai bei ką jis daro pasibaigus probleminiam elgesiui. Mama išskyrė, kaip reaguoja šeimos nariai ir ką daro vaikas, o logopedė plačiau apibūdino kitų žmonių reakcijas.

Tiek mama, tiek specialistė vienodai pažymėjo šeimos narių reakciją į vaiko netinkamą elgesį. Jie fiziškai mėgina sustabdyti, kai mergaitė mėto daiktus ar triukšmauja. Prašo surinkti išmėtytus daiktus ir prašo užbaigti veiklą, jei reikia, su mamos pagalba. Tik išsiskyrė specialistės ir mamos apibūdinimas, ką vaikas daro pasibaigus netinkamam elgesiui. Mama pažymėjo, kad mergaitė ieško paguodos, o logopedė teigia, kad vaikas tęsia veiklą, jei reikia, su pagalba, arba gali verkti, jei labai nenori atlikti užduoties.

Logopedė savo pastebėjimus papildė kitų žmonių reakcijomis. Pasak jos, kiti specialistai reaguoja į mergaitės probleminį elgesį pagal situaciją. Fiziškai stabdo mergaitę, jeigu ji bėga nuo stalo, mėto daiktus. Jei mergaitė supykusi, priešinasi fizinei pagalbai, išlaukia, kol ji nurims ir tuomet tęs veiklą. Kiti vaikai stebi mergaitę arba kartoja jos veiksmus (šūkavimą, verkimą). Tokiu atveju grupinė veikla stabdoma, vaikai nuraminami, pakartojamos elgesio taisyklės ir veikla tęsiama.

Apibendrinant galima teigti, kad mama ir logopedė panašiai apibūdina mergaitės stipriąsias puses, kas lemia vaiko netinkamą elgesį ar sunkumus, nurodo panašius dirgiklius.

Skiriasi tik specialistės ir mamos reakcija į probleminę elgesį ir taip, kaip mergaitei pateikiama informacija.

IV ATVEJIS

Duomenys apie tiriamąjį:

Lytis: berniukas.

Amžius: 4 m.

Diagnozė: Įvairiapusis raidos sutrikimas (F84.8), kalbos supratimo sutrikimas (F80.2), specifinis judesių raidos sutrikimas (F82).

Duomenys apie šeimą: šeimą sudaro mama, tėtis, trys vaikai.

Gyvenamoji vieta: miestas.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigą lanko nuo 3 m.

Darželio grupėje – 19 vaikų.

Anketą apie vaiką pildė: logopedė, mama, auklėtojos padėjėja.

Aplinkos, kuriose stebėtas vaikas: namuose, Vaiko raidos centre: struktūruoto mokymo klasėje grupinių užsiėmimų metu, kurioje dalyvavo 2-4 vaikai, darželyje.

Elgesys. Vertintojų buvo prašoma apibūdinti berniuko elgesį: išskirti gebėjimus ir pomėgius, elgesio sunkumus bei jo dažnumą, trukmę, intensyvumą.

Visi vertintojai išskyrė panašias vaiko stipriąsias savybes: jo gebėjimus ir pomėgius. Mama, auklėtojos padėjėja ir logopedė pažymėjo vaiko savarankiškumą. Mama ir logopedė teigia, kad berniukas savarankiškai nusiauna batus. Mama taip pat pridūrė, kad vaikas gali ne tik nusiauti, bet ir apsiauti batus, užsitepti sviestą ant batono, įsipilti vandens, savarankiškai gali žaisti keletą žaidimų, pavyzdžiui, dėlioti dėliones. Mama ir auklėtojos padėjėja pastebėjo, kad berniukas moka piešti. Auklėtojos padėjėja pažymėjo, kad vaikas gali atlikti užduotis. Logopedė patikslino, kad berniukas geba rūšiuoti pagal spalvas, sudėti formas į lentą, surasti tokį pat paveikslėlį. Auklėtojos padėjėja ir logopedė atkreipė dėmesį ir į kitus vaiko gebėjimus. Auklėtojos padėjėjos teigimu, vaikas geba laukti savo eilės, o logopedė pažymėjo, kad vaikas gali savo norus išreikšti gestu.

Visi vertintojai išskyrė skirtingą probleminio elgesio raišką ir dėl jo keliantį nerimą. Mama pažymėjo, kad sūnus yra ramus ir neagresyvus, savo pyktį išreiškia verkimu. Jis verkia būdamas vienas namuose, 2-3 kartus per dieną. Verkimas gali trukti nuo 1 min. iki 30 min. Visgi mamą labiau neramina, kad vaikas valgydamas terlioja maistą kiekvieno valgymo metu. Berniukas moka valgyti su įrankiais, tačiau dažniausiai valgo su rankomis ir terlioja maistą. Auklėtojos padėjėja ir logopedė atkreipė dėmesį, kad vaikas dažnai garsiai šaukia. Auklėtojos padėjėja išreiškė susirūpinimą, kad nuo verkimo ir šaukimo vaikas užsidaro savyje, priešinasi,

ima isterikuoti, įsitempia. Ji taip pat pažymėjo, kad vaikas gali kristi ant grindų. Logopedė dar pridūrė, kad berniukas atsitraukia nuo veiklos ir ignoruoja kvietimą grįžti, „užsidaro savyje“.

Kontekstas (veiklos). Vertintojų buvo prašoma pažymėti, kurių veiklų metu nepasireiškia, o kurių – pasireiškia nepageidaujamas elgesys.

Visi vertintojai pažymėjo panašas veiklas, kurių metu pastebimas probleminis elgesys. Vertintojai vieningai nurodė, kad nepageidaujamas elgesys pasireiškia žaidimo metu, per pertrauką, užkandžiaujant, pietaujant grupinės veiklos metu, pereinant nuo vienos veiklos prie kitos. Netinkamas elgesys neužfiksuotas fizinio lavinimo veikloje, savarankiškos veiklos metu, taip pat mama pažymėjo, kad vaiko probleminio elgesys pasireiškia prausiantis. Išsiskyrė mamos ir auklėtojos padėjėjos su logopede nuomonės dėl įprastos kasdienės veiklos pokyčių. Mamos teigimu, vaiko pokyčiai neišbalansuoja, o auklėtoja ir logopedė mano priešingai. Specialistės teigimu, vaikui reikia laiko apsiprasti naujoje aplinkoje, berniukas atrodo blaškus.

Lūkesčiai ir aptarimas. Vertintojų buvo prašoma įvardinti, kaip vaikas atpažįsta, kas vyks toliau, kaip supranta šiuos 4 aspektus: kiek aš dirbu, ką aš darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau ir kaip vaikui pateikiamos instrukcijos.

Visi vertintojai pabrėžė, kad veiklos planą, darbo sistemiškumą geriau supranta vaizdinių priemonių pagalba. Visi vertintojai planuojant veiklą naudoja vaizdinį tvarkaraštį: paveikslėlius, nuotraukas. Mama priduria, kad rutinines, kasdienes veiklas berniukas gali suvokti sakomus žodžiu. Jos teigimu kiek laiko vaikas dirba, ką dabar daro jis nesupranta, o kada baigs veiklą orientuojasi pagal smėlio laikrodį, o kas vyks toliau – iš paveikslėlio, bet, jos nuomone, ne visada. O logopedė ir auklėtojos padėjėja teigia, kad visus šiuos aspektus vaikas supranta pagal tvarkaraštį, rodomą pavyzdį ir smėlio laikrodį. Taip pat visi vertintojai pažymėjo, kad vaikui instrukcijos pateikiamos žodžiu, trumpai, aiškiai, jeigu reikia jos papildomos gestu, rodomu pavyzdžiu.

Sensoriniai aspektai. Išskirti sensoriai aspektai: bendravimas su žmonėmis, žodinis vaiko stimuliavimas, dėmesio blaškymas, triukšmo, vaizdų, kvapų poveikis, vidiniai stimulai. Vertintojų buvo prašoma nurodyti, kaip šie aspektai daro įtaką vaiko elgesiui.

Visi vertintojai pažymėjo, kad vaiko netinkamas elgesys gali pasireikšti esant su artimais suaugusiais. Logopedė ir auklėtojos padėjėja pabrėžė, kad berniuko probleminis elgesys pasireiškia tada, kai jis nesupranta prašymų arba išreiškia prieštaravimą. Pasak vertintojų, artimieji su vaiku bendrauja geranoriškai, yra jam dėmesingi.

Taip pat vertintojai vienodai apibūdino žodinį vaiko stimuliavimą. Pasireiškus berniuko netinkamam elgesiui pasakomi trumpi žodžiai: „stop“, „šė“, „taip negalima“. Logopedė pabrėžia, kad jie pasakomi griežtesniu tonu, o auklėtojos padėjėja tuo pat metu rodo kortelę. Berniukas gali girdėti 1-2 instrukcijas, duodamas tame pačiame kambaryje. Mama supranta iš

vaiko pakeltos galvos ir vykdo prašymą. Auklėtojos padėjėja pažymi, kad vaikas girdi instrukcijas, jei yra susikaupęs ir nori bendrauti. Kalbinis triukšmas taip pat skirtingose aplinkose yra panašus. Auklėtojos padėjėja pažymi, kad darželyje daug triukšmo, todėl vaikas dažnai dengiasi ausis. Namie veikia televizorius (klausomasi muzikos), kalbasi tėvai, vaikai, svečiai. O sesės verkimas tarp šių garsų, gali išprovokuoti berniuko verkimą. Struktūruoto mokymo klasėje taip pat nemažai triukšmo. Kiti vaikai žaidžia, verkia, šūkauja. Tėvai kalbasi tarpusavyje ar su specialistais.

Vertintojai išskyrė panašius aspektus, kurie blaško vaiko dėmesį. Logopedė ir auklėtojos padėjėja pažymėjo, kad berniuko dėmesį nuo mėgstamos veiklos gali atitraukti triukšmas, garsai, jei jie yra netikėti, ypač kito vaiko verkimas, šūkavimas. O mama pastebėjo, kad sūnaus dėmesį išblaško, kai į jo veiklą įsiterpia kitas vaikas. Vertintojai atkreipė dėmesį, kad vaikui atliekant nemėgstamą veiklą, berniuką išblaško viskas: netoliese esantys daiktai, žaislai, žmonės, kitų vaikų žaidimai.

Mama, auklėtojos padėjėja ir logopedė pažymėjo koks triukšmas, vaizdas, kvapas trikdo vaiką, kaip dažnai berniukas atrodo nugrimzdęs į savo mintis. Pasak mamos ir logopedės, berniuką dirgina kito vaiko verkimas, klykimas. Auklėtojos padėjėja išskiria, kad vaikas yra jautrus triukšmui. Tai pat mama atkreipia dėmesį, kad vaiką erzina prietaisų garsai: dulkių siurblys, *maltuvėlis*, vėjelis rankų džiovimui, užiantys daiktai. Vertintojai pastebėjo, kad vaiko dėmesį gali atitraukti daiktai, šviesa (švyturėliai). Logopedė užsiėmimų metu neišskyrė, kad kvapai trikdytų vaiką, tačiau kiti vertintojai pabrėžė, kad, kai vaikas yra alkanas, jį vilioja maisto kvapas, o pasak mamos, ypač česnakas. Logopedė ir mama pastebėjo, kad berniukas kartais atrodo nugrimzdęs į savo mintis. Pasak mamos, tai pasireiškia iki keletą kartų per dieną, o logopedė pažymi, kad taip atsitinka, kai reikia daryti vaikui nepatinkančią veiklą.

Bendravimas. Vertintojai turėjo pažymėti, ką dažniausiai vaikas supranta, kokie vaiko bendravimo būdai, apibūdinti vaiko gebėjimus pasirinkti norimą veiklą ar daiktą, organizuoti savo veiklą, išspręsti iškilusią problemą, savarankiškumo, savitvarkos įgūdžius.

Vertintojai panašiai mano, ką dažniausiai vaikas supranta ir kaip jis bendrauja. Anot visų vertintojų, berniukas gali suprasti nesudėtingas (vienos dalies) žodines instrukcijas, pavienius žodžius, daiktų pavadinimus. Mama dar pridūrė, kad vaikas supranta, gestus, paveikslėlių pavadinimus. Berniukas ima suaugusįjį už rankos ir jį vedasi, kai prašo dėmesio, pagalbos, norimo daikto, veiklos, maisto. Mama ir logopedė pažymi, kad kartais gali parodyti gestu. Prašosi pertraukos – atsitraukdamas nuo veiklos. Pasak mamos, vaikas išreiškia protestą guldamasis visu kūnu arba atsiremdamas ranka į stalą. Auklėtojos padėjėjos teigimu, berniukas gali gultis ant grindų, pradėti verkti. Logopedė mano, kad berniukas atsitraukia nuo veiklos. Visi

vertintojai pažymėjo, kad berniukas verkimu parodo, kad skauda ar demonstruoja sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą.

Vertintojų buvo prašoma apibūdinti kitus kaip vaikas geba pasirinkti norimą veiklą, daiktą, žaislą, kaip ji žaidžia laisvalaikiu, kaip organizuoja veiklą, sprendžia iškilusią problemą, kokie yra savitvarkos įgūdžiai. Pasak mamos ir logopedės, berniukas pasirenka norimą veiklą, daiktą, žaislą pasiimdamas pats, o prie norimos veiklos vedasi suaugusįjį už rankos. Auklėtojos padėjėja teigia, kad vaikas gali šaukti. Laisvalaikiu namuose berniukas renkasi dėliones, piešti, lipdyti, žiūrėti *filmukus*, vartyti knygeles. Logopedė pastebi, kad laisvu metu vaikas žaidžia funkcinis žaidimus. Mama ir logopedė pastebi, jos berniukui reikalinga suaugusiojo pagalba organizuoti savo veiklą, spręsti iškilusią problemą. Mamos ir logopedės teigimu, berniukas gali susitvarkyti po užsiėmimo. Specialistė patikslina, kad jis atiduota priemonės pedagogui, baigęs darbą, pristumia kėdę. Auklėtojos padėjėja pažymi, kas liečia savarankiškumo ir savitvarkos gebėjimus, vaikas yra labai užsispyręs.

Kiti veiksniai. Vertintojų buvo prašoma apibūdinti vaiko miego, valgymo ypatumus ir aplinkinių reakciją į netinkamą vaiko elgesį. Mama teigia, kas vaikas naktį miega gerai. Kartais, kartą per savaitę atsikelia 2-3 val. nakties ir būdrauja iki ryto. Pietų miego nemiega. Berniukas valgo 4 kartus per dieną, yra išrankus maistui. Logopedė ir auklėtojos padėjėja paantrina, kad kai berniukas yra neišsimiegojęs ar alkanas tuomet jis tampa irzlus, išsiblaškęs, verksmingas. Pasak mamos, aplinkiniai, paprastai, stebi, komentuoja, kai pasireiškia vaiko netinkamas elgesys.

Pasekmės: aplinkos veiksniai, lemiantys elgesį. Šioje anketos dalyje buvo prašoma apibūdinti, ką daro specialistai, šeimos nariai, kiti vaikai ir kas dar vyksta, kai vaikas elgiasi netinkamai bei ką jis daro pasibaigus probleminiam elgesiui. Specialistai reaguoja atitinkamai pagal situaciją ir apmoko tėvus, kaip reikėtų elgtis. Mama sako jaučianti palaikymą, supratimą. Logopedė ir mama nurodo, kad pasireiškus netinkamam elgesiui šeimos nariai vaiką kalbina, stveria į rankas. Nors mama anketoje pažymi, kad elgiasi priešingai, nei pataria specialistai. Vaikų reakcijos skiriasi priklausomai nuo aplinkos. Struktūruoto mokymo klasėje kiti vaikai stebi arba ignoruoja berniuko netinkamą elgesį, o namuose vaikai paglosto ir paklausia, kodėl jis verkia. Visi vertintojai pažymėjo, kad pasibaigus netinkamam elgesiui, berniukas pabaigia veiklą. Mama priduria, jog pirmiausiai jis nusišypso, gali ramiai pagulėti ir eina žaisti.

Apibendrinant vertintojų nuomones visais atvejais, visi išskiria panašius vaiko gebėjimus, pomėgius, elgesio sunkumus, jo priežastis, kas vaiką trikdo, skiriasi tik mamos ir specialistų reakcija į vaiko probleminį elgesį. Vertintojai pastebi, kad vaikui atliekant jam žinomas veiklas, būnant jam pažįstamose aplinkose, jis yra kur kas ramesnis. Dažniausiai probleminis elgesys pasireiškia naujose vietose, situacijose, dalyvaujant grupinėje veikloje. Visais atvejais tėvai akcentuoja vaikų ypatingus gebėjimus, savarankiškumą, jie savo vaikams

linkę pateikti verbalines instrukcijas, vaikų probleminis elgesys dažniausiai kyla dėl vaiko nemokėjimo išreikšti prieštaravimo. Be to, tėvai, priešingai nei specialistai, linkę daug kalbinti savo vaikus pasireiškus probleminiam elgesiui. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai pastebi kada ir kokie sensoriniai dirgikliai trikdo vaiką. Logopedė pažymi, kad dažniausiai vaiko probleminis elgesys kyla dėl funkcinės komunikacijos nebuvimo. Visų ugdytojų vertinimų pasidalijimas leidžia geriau pažinti vaiką ir planuoti jam tinkamą ugdymą bei pagalbą.

2.3. Vaiko funkcinio elgesio vertinimo bei pagalbos planavimas logopedui bendradarbiaujant su vaiko šeima

Atsižvelgiant į vaiko funkcinio elgesio vertinimo rezultatus, kiekvienu atveju išskirti vaiko gebėjimai, pomėgiai, bendravimo gebėjimai, elgesio sunkumai, remiantis A-B-C modeliu (aplinkos faktoriai – elgesys – pasekmė) ir pateikiamas pozityvaus elgesio strategijų planas. Vertinimas ir pagalbos planavimas rėmėsi *Funkcinio elgesio vertinimo forma*⁵, *Funkcinio vertinimo instrumentu FAST*⁶.

I ATVEJIS

Duomenys apie vaiką:

Lytis: berniukas.

Amžius: 4 m. 10 mėn.

Diagnozė: Įvairiapusis raidos sutrikimas (F84.8).

Stipriosios pusės: Geba surasti tokių pat paveikslėlį, sudėti formas, surasti žaislą pagal žodines instrukcijas, vykdyti individulius, dviejų dalių žodinius prašymus, atkartoti trumpus žodžius, rūšiuoti daiktus pagal savybes, įvardinti paveikslėlyje esančius daiktavardžius, veiksmažodžius, pats apsirengti, praustis, pavalgęs nusinešti indus, savarankiškai užsisegti sagutes, susitvarkyti darbo vietą po savęs, kreiptis pagalbos į mamą.

Pomėgiai: domisi skaičiais, skaičiuoja iki 100 trimis kalbomis, pažįsta raides, mėgsta žaisti mašinytėmis, žaisti kamuolių baseine, su smėliu.

Bendravimo gebėjimai: Berniukas renkasi suaugusiojo draugiją, ypač mamos. Berniukas prašosi dėmesio glausdamasis arčiau mamos, mėgindamas ją šnekinti. Savo norus išreiškia žodžiu. Prašo pertraukos keldamasis iš vietos. Prieštaravimą nenorimai veiklai išreiškia zirzimu, gali pabėgti ar išsakyti žodžiu. Savo baimę, sutrikimą, nepasitenkinimą demonstruoja glausdamasis prie mamos, verkimu, gali rėkti: „nenoriu“ arba „viskas“. Gali parodyti, kad ką nors skauda žodžiu ir gestu.

⁵ *Functional Behavioral Assessment (FA), Guidelines for Developing Functional Assessments and Positive Behavior Support Plans:* <http://www.dshs.wa.gov/pdf/adsa/ddd/policies/policy5.14.pdf>

⁶ *Functional assessment screening tool (Fast).* Adapted from the Florida Center on Self-Injury: [file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla16484.24238/Forma_2.pdf](file:///C:/Users/VARTOT~1/AppData/Local/Temp/Rar$Dla16484.24238/Forma_2.pdf)

Elgesio sunkumai, remiantis A-B-C modeliu (aplinkos faktoriai – elgesys – pasekmė)

Aplinkos faktoriai	Elgesys	Pasekmė
Patekimas į naują aplinką	Rėkimas, verkimas, gulėjimas ant žemės, pabėgimas	Vaikas lieka naujoje aplinkoje kartu su mama kol apsipras, kartu su ja stebi, kas vyksta.
Nauja veikla (pvz., žaidimai su interaktyvia lenta)	Rėkimas, verkimas, gulėjimas ant žemės, pabėgimas	Suaugusysis grąžina vaiką prie užduoties, padeda ją atlikti suteikiant fizinę pagalbą arba užduotis palengvinama
Prašoma atlikti vaikui neįdomią užduotį	Zirzimas, „užsisvajojimas“, dėmesys nukreipiamas į aplinkoje esančius daiktus	Suaugusysis grąžina vaiką prie užduoties, padeda ją atlikti suteikiant fizinę pagalbą arba užduotis palengvinama ir atliekama iki galo.
Eilės laukimas grupinėje veikloje	„užsisvajojimas“, dėmesys nukreipiamas į aplinkoje esančius daiktus, įkyrios kalbos	Suaugusysis padeda sekti veiklą, dalintis priemonėmis, atlikti užduotis.
Norėjimas užkalbinti mamą ar kitą suaugusįjį	Įkyrios kalbos	Mama atsako į vaiko kalbą, aiškina, kalbasi
Kalbinis triukšmas (vaikų kalbėjimas, rėkimas, verkimas)	Pabėgimas, ausų dengimasis	Suaugusysis paprašo kitų vaikų nurimti, berniukas grįžta prie veiklos, kai triukšmas nurimsta
Grupinėje veikloje vaikai ima triukšmauti (verkti, rėkti, daužyti rankomis per stalą)	Kitų vaikų elgesio kopijavimas	Suaugusysis prašo vaikų nurimti, primena taisykles. Vaikai nurimsta.

Pozityvaus elgesio strategijas planuoti, atsižvelgiant į galias ir sunkumus:

Mažinti įkyrioms kalboms, padėti vaikui modeliuoti kalbą (pasufleruoti, ką jis nori pasakyti).

Mokyti naudotis vaizdiniu tvarkaraščiu ne tik namie, bet ir kitose aplinkose, pvz., darželyje, kad sumažėtų vaiko baimės ir audringos reakcijos į naujas vietas ar veiklas.

Su suaugusiojo pagalba padėti vaikui plėtoti bendravimo gebėjimus su suaugusiais ir bendraamžiais: pasisveikinti, atsisveikinti, paklausti, kreiptis pagalbos, inicijuoti, palaikyti pokalbį.

Grupinių veiklų metu suteikti vaikui fizinę pagalbą išlaikyti dėmesį, įsiklausyti pedagogo instrukcijų.

Paveikslėlių, socialinių istorijų pagalba, padėti vaikui suprasti kaip dera elgtis vienose ar kitose situacijose, ką galima ir ko negalima daryti.

Sumažinti vaizdinių dirgiklių skaičių, kuris berniuko trukdo susikaupti.

Kai berniuką blaško triukšmas grupinėje veikloje, mokyti paprašyti kitų vaikų kalbėti tyliau.

II ATVEJIS

Duomenys apie vaiką:

Lytis: berniukas.

Amžius: 6 m.

Diagnozė: vaikystės autizmas (F84.0).

Stipriosios pusės: Gali pats užsidėti kepurę, apsiauti batus, užsisiegti užtrauktuką, surasti tokį pat paveikslėlį, rūšiuoti daiktus, sudėti formas į lentą, imituoti smulkiosios ir stambiosios motorikos judesius.

Pomėgiai: piešti, kirpti, klijuoti, žaisti su dėlionėmis, loto, tyrinėti daiktų detales.

Bendravimo gebėjimai: veda už rankos, rodo pirštu, gali pykti, šaukti, kai prašosi dėmesio, pagalbos. Savo norus išreiškia pasiimdamas norimą daiktą, parodydamas pirštu ko nori. Vaikas prašosi pertraukos atsitraukdamas nuo veiklos. Protestuodamas ar ignoruodamas situaciją arba veiklą, vaikas gali kąsti, žnaibytis. Vaikas gali parodyti pirštu, kad kažką skauda. Savo sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą išreiškia cypimu, šokinėjimu ar netgi gali žnaibytis.

3 lentelė

Elgesio sunkumai, remiantis A-B-C modeliu (aplinkos faktoriai – elgesys – pasekmė)

Aplinkos faktoriai	Elgesys	Pasekmė
Prašoma atlikti, ko vaikas nenori ar mažiau sekasi	Kanda, žnybia sau arba kitiems	Vaikas išlieja pyktį, suaugę bando fiziškai sustabdyti netinkamą elgesį, padeda kartu įveikti užduotį. Berniuko elgesys nurimsta.
Suaugusysis įsiterpia į berniuko veiklą	Kanda, žnybia kitam	Suaugusysis atsitraukia, bando fiziškai sustabdyti netinkamą elgesį. Berniuko elgesys nurimsta.
Išsigando žaislinės vištos (rankos lėlės)	Kanda sau, šūkauja	Logopedė patraukia žaislą nuo vaiko. Berniukas nurimsta.
Grupinėje veikloje reikia išlaukti savo eilės	Užsisvajoja, atsisako vykdyti veiklą	Suaugusysis mėgina grąžinti vaiko dėmesį, suteikiama fizinė pagalba atlikti užduotį, siekti bendro tikslo
Grupinėje veikloje reikia dalintis priemonėmis su kitais vaikais	Griebia priemonę iš kito vaiko	Vaikas gauna ko nori. Suaugęs primena taisykles, logopedė moko, kaip tinkamai paprašyti norimo daikto.

Pozityvaus elgesio strategijas planuoti, atsižvelgiant į galias ir sunkumus:

Su suaugusiojo pagalba padėti vaikui plėtoti neverbalinius bendravimo gebėjimus su suaugusiais ir bendraamžiais: mojuoti ar spausti ranką atsisveikinant, pasisveikinant.

Grupinių veiklų metu suteikti vaikui fizinę pagalbą išlaikyti dėmesį, įsiklausyti pedagogo instrukcijų, siekti bendro tikslo, dalintis.

Paveikslėlių, socialinių istorijų pagalba, padėti vaikui suprasti kaip dera elgtis vienoje ar kitose situacijose, ką galima ir ko negalima daryti. Kilus norui žnaibytis, duoti vaikui į rankas kamuoliuką, kurį galėtų maigyti.

Plėtoti berniuko neverbalinę komunikaciją, mokyti naudotis alternatyvia komunikacija.

III ATVEJIS

Duomenys apie vaiką:

Lytis: mergaitė.

Amžius: 2 m. 8 mėn.

Diagnozė: Vaikystės autizmas (F84.0).

Stipriosios pusės: geba surasti tokį pat paveikslėlį, surasti tinkamą formą, išklaudyti individualių instrukcijų, gestu įvardinti daiktus, gyvūnus, vykdyti buitinius nurodymus, rūšiuoti pagal spalvas, mėgdžioti, imituoti veiksmus, savarankiškai valgyti, nusirengti, praustis, valyti dantis, muiluoti galvą, šluostytis, paprašyti gerti, valgyti, norimos veiklos.

Pomėgiai: mėgsta žaisti su kamuoliais, balionais, klausytis garso įrašų, aktyvi, fizinė veikla, šokinėti ant batuto, skaičiuoti, mokytis raides, dėti dėlionės, lipdyti, piešti guašu, pūsti muilo burbulus.

Bendravimo gebėjimai: Prašosi dėmesio prieidama prie žmogaus, imdama jį už rankos. Savo norus mergaitė išreiškia pati pasiimdama norimą daiktą, parodydama, pirštu ar gestu, pasakydama žodžiu. Prašosi pertraukos, prieštarauja veiklai nuo jos atsitraukdama, pabėgdama ar išmėtydama daiktus, priešindamasi suaugusiojo pagalbai. Apie patirtą skausmą vaikas praneša mamai rodydama skaudamą vietą, sako „ai ai ai“, prašo papūsti. Mergaitė savo sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą demonstruoja prašydamasi ant rankų, glausdamasi prie mamos.

4 lentelė

Elgesio sunkumai, remiantis A-B-C modeliu (aplinkos faktoriai – elgesys – pasekmė)

Aplinkos faktoriai	Elgesys	Pasekmė
Mergaitė gauna nepatinkančią užduotį, pereina nuo vienos veiklos prie kitos, suaugęs kažko neleidžia	Mėto daiktus, pabėga	Mergaitė stabdoma fiziškai. Mama apkabina vaiką, prašo surinkti išmėtytus daiktus, specialistai nurimus mergaitei keičia veiklą arba ją palengvina.
Vaikstant su mama lauke	Ignoruoja kvietimą vardu, šypsosi, bėgioja	Mergaitė kviečiama neateina, atsisako duoti ranką. Mama ją sugauna.
Dalyvaujant grupinėje veikloje su kitais vaikais	Kopijuoja kitų vaikų elgesį	Grupinė veikla stabdoma, specialistas sustabdo vaikų elgesį, dar kartą paaikšina taisykles.

Pozityvaus elgesio strategijas planuoti, atsižvelgiant į galias ir sunkumus:

Grupinių veiklų metu suteikti vaikui fizinę pagalbą išlaikyti dėmesį, įsiklausyti pedagogo instrukcijų, siekti bendro tikslo, dalintis.

Paveikslėlių, socialinių istorijų pagalba, padėti vaikui suprasti kaip dera elgtis vienose ar kitose situacijose, ką galima ir ko negalima daryti. Kilus norui žaibytis, duoti vaikui į rankas kamuoliuką, kurį galėtų maigyti.

Mažinant mergaitės prieštaravimą veiklų kaitai, naudoti vaizdinį tvarkaraštį.

Mokyti mergaitę įvairesnių komunikavimo formų, plėsti žodyną, kad galėtų išreikšti ne tik savo norus, bet ir prieštaravimą.

IV ATVEJIS

Duomenys apie vaiką:

Lytis: berniukas.

Amžius: 4 m.

Diagnozė: Įvairiapusis raidos sutrikimas (F84.8), kalbos supratimo sutrikimas (F80.2), specifinis judesių raidos sutrikimas (F82).

Stipriosios pusės: savarankiškai gali nusiauti, apsiauti batus, užsitepti sviestą ant batono, įsipilti vandens, žaisti pats keletą žaidimų, rūšiuoti pagal spalvas, sudėti formas į lentą, surasti tokį pat paveikslėlį, grupinėje veikloje išlaukti savo eilės, savo norus išreiškia gestu.

Pomėgiai: piešti.

Bendravimo gebėjimai: Berniukas ima suaugusįjį už rankos ir jį vedasi, kai prašo dėmesio, pagalbos, norimo daikto, veiklos, maisto, kartais gali parodyti gestu. Prašosi pertraukos – atsitraukdamas nuo veiklos. Vaikas išreiškia protestą guldamasis visu kūnu, atsiremdamas ranka į stalą, gultis ant grindų arba verkti. Berniukas verkimu parodo, kad skauda ar demonstruoja sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą.

5 lentelė

Elgesio sunkumai, remiantis A-B-C modeliu (aplinkos faktoriai – elgesys – pasekmė)

Aplinkos faktoriai	Elgesys	Pasekmė
Šalimais rėkia, verkia kitas vaikas	Verkia, rėkia, dengiasi ausis	Vaikui sunku tęsti veiklą, nuo jos traukiasi, išsiblaško. Padėjėja dengia vaikui ausis.
Valgio metu vaikas renkasi valgyti rankomis nei įrankiais	Terlioja maistą	Mama kalbina vaiką, stabdo.
Grupinė užduotis vaikui neįdomi, reikia laukti savo eilės	Garsiai šaukia, krenta ant grindų, ignoruoja kvietimą grįžti, „užsidaro savyje“.	Specialistai išlaukia kol vaikas nurims, tęsia veiklą, jei reikia ją palengvina. Mama kalbina vaiką.

Pozityvaus elgesio strategijas planuoti, atsižvelgiant į galias ir sunkumus:

Grupinių veiklų metu suteikti vaikui fizinę pagalbą išlaikyti dėmesį, įsiklausyti pedagogo instrukcijų, siekti bendro tikslo, dalintis.

Paveikslėlių, socialinių istorijų pagalba, padėti vaikui suprasti kaip dera elgtis vienoje ar kitose situacijose, ką galima ir ko negalima daryti. Pavyzdžiui, parodyti, kad prie stalo valgoma su įrankiais.

Mažinant berniuko prieštaravimą veiklų kaitai, naudoti vaizdines priemones: tvarkaraštį, paveikslėlius, „dabar-paskui“ metodą.

Mokyti berniuką įvairesnių komunikavimo formų: gestų, alternatyvios komunikacijos, plėsti žodyną, kad galėtų išreikšti ne tik savo norus, bet ir prieštaravimą.

Visais atvejais planuojant pozityvaus elgesio strategijas, dalyvavo logopedė ir tėvai.

2.4. Logopedų požiūris į funkcinį elgesio vertinimą

Šiame magistro darbo tyrime taip pat buvo siekta išsiaiškinti, kaip logopedai vertina ankstyvojo amžiaus vaiko, pasižyminčio autizmo spektro sutrikimais, funkcinį elgesį. Specialistų buvo klausama apie jų patirtis įstaigoje: *kaip dažnai darbe tenka susidurti su autizmo spektrą sutrikimą turinčiais vaikais, kuo jie pasižymi, kokį probleminį elgesį pastebi, kaip jį vertina, kaip bendradarbiauja su tėvais ir kitais specialistais formuojant vaiko pozityvų elgesį*. Iš viso interviu dalyvavo 16 logopedų (4 dirbantys ankstyvosios reabilitacijos tarnybose, 7 bendrojo ugdymo darželiuose, 5 specialiojo ugdymo darželiuose).

Logopedų buvo teirautasi, kaip dažnai tenka vesti logopedines pratybas autistiškiems vaikams, kiek tokių vaikų yra įstaigoje, kurioje dirba, ar pastebimas didėjantis atvejų skaičius. Gauti atsakymai apibendrinti ir pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė

Autistiškų vaikų skaičius įstaigoje, logopedinėse pratybose

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Autizmo atvejų tendencijos įstaigose	Įvairus logopedines pratybas lankančiųjų skaičius	<i>Su autistiškais vaikais tenka susidurti kiekvieną dieną. Tikslaus skaičiaus nepasakysiu <...> jie sudaro didžiausią dalį (reb4); Pratybose dirbu su dviem autistiškais vaikais (log2); Per mokslo metus tenka dirbi su vienu vaiku, turinčiu autizmo spektrą (log3); Šiuo metu pratybas lanko keturi vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą (spec2); Apie pusę lankančių vaikų turi tokių bruožų arba nustatytą sutrikimą – vaikystės autizmas, įvairiapusis raidos sutrikimas (spec3); Šiuo metu pratybas lanko du vaikai (dvyiniai), turintys labai žymų autizmo spektro sutrikimą. Į darželį atvyko su tai patvirtinančiais dokumentais (spec5).</i>
	Augantis autizmo atvejų skaičius įstaigoje	<i>Labai dažnai tenka dirbti su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų. Prieš 10-12 metų tokių vaikų ateidavo vos keletas per metus, šiai dienai jų turiu bent kelis per savaitę (reb3). Iš tiesų susidurti tenka vis dažniau. <...> Tai per trijų metų laikotarpį šis skaičius stipriai pakito (log1); Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ugdymo įstaigoje daugėja. Per metus būna iki 2- 3 vaikų (log5); Tendencija, kad kiekvienais metais tokių vaikų daugėja. Paskutinius penkerius metus kiekvienais metais grupėje ir ne tik mano grupėje, įstaigoje (spec4).</i>
	Įtariamas autizmo spektro sutrikimas	<i>Pastebiu, kad yra vaikų, kurie galimai yra spektre dėl tam tikrų elgesio bei kalbos ypatumų <...> (log2); Šiuo metu turime du vaikus, kurie turi autizmo bruožų. Sutrikimas nenustatytas, bet vaikai jau užregistruoti tyrimui (log7); Tik ne visiems vaikams yra dokumentaliai patvirtintas autizmas, ne visų vaikų tėvai pateikia dokumentus, kuriuose yra autizmo išvada (spec1).</i>

Visi apklausti logopedai teigė, kad į jų užsiėmimus ateina autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų. Vieni turi jų daugiau, kiti mažiau: *Su autistiškais vaikais tenka susidurti kiekvieną dieną. <...> jie sudaro didžiausią dalį (reb4); Per mokslo metus tenka dirbi su vienu vaiku, turinčiu autizmo spektrą (log3); Šiuo metu pratybas lanko du vaikai (dvyiniai), turintys labai žymų autizmo spektro sutrikimą. Į darželį atvyko su tai patvirtinančiais dokumentais (spec5).*

Specialistai pažymi, kad, jų asmenine nuomone, tokių vaikų skaičius didėja: *Prieš 10-12 metų tokių vaikų ateidavo vos keletas per metus, šiai dienai jų turiu bent kelis per savaitę (reb3); Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ugdymo įstaigoje daugėja. Per metus būna iki 2-3 vaikų (log5); Tendencija, kad kiekvienais metais tokių vaikų daugėja – paskutinius penkerius metus kiekvienais metais grupėje ir ne tik mano grupėje, įstaigoje (spec4).* Taip pat yra vaikų, kuriems įtariamas sutrikimas, tačiau tėvai kategoriškai atsisako kreiptis pagalbos: *Šiuo metu turime du vaikus, kurie turi autizmo bruožų – sutrikimas nenustatytas, bet vaikai jau užregistruoti tyrimui (log7); Tik ne visiems vaikams yra dokumentaliai patvirtintas autizmas, ne visų vaikų tėvai pateikia dokumentus, kuriuose yra autizmo išvada (spec1).*

Taigi logopedų pastebėjimai ir patirtys leidžia iliustruoti augančią autizmo atvejų statistiką Lietuvoje. Higienos instituto duomenimis, daugiausia vaikystės autizmo atvejų visais metais nustatyta 4-6 m. amžiaus grupėje, o nuo 2014 m. iki 2018 m. fiksuojamas sutrikimas dar ankstesniame amžiuje. 0-3 m. amžiaus vaikų grupėje minėtu laikotarpiu atvejų skaičius išaugo 5,1 karto (Vaidelauskaitė, 2019). Galbūt, statistikos rodikliai galėtų būti dar aukštesni, nes logopedai teigia, kad įstaigose yra vaikų, kurie turi autizmo bruožų, tačiau sutrikimas nėra diagnozuotas arba tėvai atsisako atlikti vaiko raidos vertinimą.

Logopedų buvo prašoma apibūdinti, kas būdinga autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams, kuo jie pasižymi. Specialistai paminėjo ne tik pagrindinius, bet ir lydinčius požymius (žr. priedas 4, „Autizmo bruožai, kuriuos išskiria logopedai“). Logopedai išskyrė kalbos raiškos ir supratimo, bendravimo, socialinių, stereotipijų, sensorikos, elgesio ir emocijų bei kitas ypatybes, kuriomis, jų manymu, pasižymi autistiški vaikai.

Logopedai pažymėjo, kad šių vaikų kalbos raiška – skirtinga, jiems sunku suprasti kalbą. Specialistai pastebi, kad vieni vaikai gali kalbėti, tačiau jų kalba būna skurdi, netaisyklinga, pasižyminti echolalijomis: *Mažesniame būdinga verbali kalba tik pavieniais žodžiais, pakartojimai paskui suaugusįjį, jei nori (log2); Vieni kalba savakalbe, kiti savo kalboje turi nedaug žodelių (reb4); <...> kiti – garsažodžiais (spec3).* Be to, logopedai pastebėjo, kad dalis vaikų šneka anglų kalba: *Dažnai vaikai prisimoko iš filmukų angliškus žodžius ir juos dažnai vartoja savo kalboje (reb4); Nevengia vartoti anglų kalbą kasdienėje veikloje ar prašymuose (spec3).* Taip pat yra vaikų, kurie stokoja neverbalinės komunikacijos, o kiti vaikai gali visai nekalbėti: *<...> kūno kalbos, gestų stoka (reb2); Mažai vaikų savo kalbą papildo gestais ar jų visai nenaudoja (reb4); <...> labai mažai ir lydimųjų judesių (spec5).* Logopedai taip pat atkreipė dėmesį į ne tik kalbos raiškos, bet ir suvokimo problemas. Specialistai nurodo, kad vaikai nesupranta kalbos: *<...> tačiau man, kaip logopedei, labiausiai pastebimi kalbos suvokimo sunkumai (log1), taip pat kyla sunkumų vykdyti nurodymus: Nesupranta, ko prašai*

(reb4); *Žodinių instrukcijų nesupratimas (spec1)*. Taigi, vieni vaikai gali kalbėti daug, tačiau ne visada taisyklingai, jų kalboje girdėti echolalijos, o kalbos supratimas – ribotas.

Logopedai išskyrė ir bendravimo problemas. Specialistų teigimu, šiems vaikams sunku sąveikauti su kitais asmenimis: *Socialinės ir emocinės sąveikos stoka <...> verbalinio bendravimo sutrikimai, (log6)*; *Kalbos nevartojimas bendravimui (reb1)*; *Bendravimo stoka (log4)*. Autistiški vaikai nemoka inicijuoti ar palaikyti pokalbio su pašnekovu: *<...> nemokama užmegzti pokalbio (reb3)*; *<...> sunku inicijuoti <...> pokalbį (reb4)*; *Daugelis atsako į klausimus, tačiau nepalaiko pokalbio <...>(spec3)*; *<...> ar polinkis kalbėti daugiausia tik tam tikra tema (log2)*. Be to, pažymimas nepilnavertis akių kontaktas: *<...> akių žvilgsnis nukreiptas į šoną, aplinką, bet ne pašnekovą (reb2)*; *Vaikai vengia akių kontakto (log3)*; *<...> akių kontaktas būna fragmentiškas (spec3)*.

Logopedai nurodė ir socialines ypatybes. Jų pastebėjimais, autiški vaikai stokoja socialinių įgūdžių: *Vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, dažniausiai sutrikęs socialinis bendravimas (reb2)*; *Nežino kaip elgtis tam tikrose situacijose (log7)*. Be to, jie neturi draugų, vengia dalyvauti kolektyvinėje veikloje: *Grupėse šie vaikai dažniausiai lieka nuošalyje, turi 1 draugą, o kartais visai nėra linkę bendrauti su bendraamžiais, dažnai renkasi suaugusiųjų draugiją nei bendraamžių (log1)*; *<...> nenori būti bendruose renginiuose (spec5)*.

Specialistai atkreipė dėmesį į autistiškų vaikų stereotipijas. Jie nurodė skirtingus stereotipinius judesius: *nuolatinis neadekvatus judėjimas, ausų, burnos dengimas, (log4)*; *turi tam tikrą nusiramino būdą: linguoja, trypia, rėkia ir kt., (log7)*; *<...> linkę save stimuliuoti jiems įprastais tapusiais judesiais ir pan. (spec3)*; *sukimasis, šokinėjimai, kai geros emocijos (spec4)*; *<...> rankų plasnojimas (reb1)*. Logopedai taip pat pažymi, kad autistiški vaikai gali turėti savų ritualų, būti ypatingai prisirišę prie žaislų, daiktų, veiklų, rikiuoti daiktus: *turi savo mėgstamą žaislą ar veiklą (log3)*; *prisirišimas prie tam tikrų daiktų (spec3)*; *<...> betikslis daiktų rikiavimas, grupavimas (log5)*; *Labai mėgsta rikiuoti, statyti kaladėles ar, kad viskas turėtų eiliškumą, tam tikrą seką (log7)*. Specialistai nurodo, kad autistiškiems vaikams taip pat reikalingas pastovumas: *Kartais kai kuriems reikia ilgesnio laiko priprasti naujoje aplinkoje (reb4)*; *Dažnai kyla sunkumų kalbant apie pokyčius, jautriai reaguoja jei, pavyzdžiui, muzikinė veikla persikelia į lauko erdvę, kai prieš tai ji būdavo salėje (log1)*; *Nepatinka išeiti iš artimos aplinkos, nemėgsta jokių pasikeitimų, turi būti aiški, konkreti rutina (log7)*.

Logopedai pažymėjo jautrumą įvairiems sensoriniams dirgikliams. Reakcijos į pojūčius gali būti skirtingos. Vieni vaikai gali būti labai dirglūs, kiti nereaguoti: *Sensorinis hiper jautrumas (reb3)*; *Taip pat hiper jautrumas aplinkos dirgikliams. Vieni jautrūs net menkiausiems aplinkos dirgikliams <...> (reb4)*; *<...> hipo jautrumas aplinkos dirgikliams (reb1)*; *Kiti, atrodo, visai nereaguoja į sensorinius stimulus (reb2)*. Apklaustieji logopedai nurodė, kad

dažniausiai autistiški vaikai gali būti nepakantūs garsams, kvapams, šviesai, prisilietimams: <...> *jautrūs garsams, muzikai, triukšmui (spec3); priešinimasis triukšmui ar didesniai žmonių kiekiui – ausų dengimasis rankomis(log5); <...> padidintas reagavimas į aplinkos dirgiklius: garsą, <...> įvairius buitinius daiktus, triukšmą <...> (log6); Jiems trukdo įvairūs dirgikliai, sunku susikaupti ir būti aplinkoje kurioje yra <> kvapai <...> (log7); Pavyzdžiui vieni vaikai labai uosto daiktus <...> (reb3); <...> kitus išbalansuoja šviesa, deganti lempa (reb4); Kai kurių vaikų audringa reakcija į <...> prisilietimą <...> (reb2).*

Specialistai taip pat nurodo ir audringą emocijų ir elgesio raišką. Logopedai atkreipia dėmesį, kad kai kurie vaikai yra emocionalūs: *Kai kurių vaikų audringos reakcijos į nesėkmę ar džiaugsmą (reb4); Ryškios emocijos – stiprus susierzinimas, pyktis, džiaugsmas šokinėjant (log2); Emocijos nepastovios (log4); <...> neaiškus, neadekvatus pyktis (log7); Pasireiškia ir kiti elgesio ir emocijų sutrikimai, nerimas (spec3); <...> keistos reakcijos į mums įprastus dalykus (spec1). Taip pat logopedai pažymi, kad šie autistiški vaikai turi probleminio elgesio: prieštaraujantis elgesys bandant struktūruoti veiklą (reb1); Prieštaraujantis elgesys atsisakant daryti užduotis (reb3).*

Specialistai pastebi ir kitokių autistiškų vaikų ypatybių. Jie atkreipia dėmesį į mitybos problemas: *Yra vaikų, kurie yra išrankūs maistui (reb2); Kūdikystėje dažnos <...> maitinimo problemos, Mitybos problemos – atsisako valgyti sveiką maistą, pyksta, gali visą dieną būti praktiškai nieko nevalgęs (log2); Saviti valgymo įpročiai (log6); <...> darželyje visai nevalgo (spec5). Taip pat – miego sunkumus: Prastai miega (reb2); Kūdikystėje dažnos miego, <...> problemos (reb3); Tėvai skundžiasi vaikų miego, <...> problemomis (reb4); <...> darželyje visai <...> nemiega (spec5). Įdomu pastebėti, kad šiems vaikams gali trūkti motyvacijos atlikti konkrečią veiklą, tačiau jie pasižymi ypatingais gebėjimais: <...> dažnas nenoras atlikti užduotis, jų atlikimas paskubomis, nebent yra teikiama asmeninė pagalba (log2); <...> nepakankama motyvacija veiklai (log6); Autistiški vaikai linkę daryti tai, ką nori jie (reb4); Dažnai turi kažkokį ypatingą pomėgį: lipdyti, skaičiuoti, labai patinka dinozaurai arba traktoriai ir pan. (log7); <...> skaičiavimas arba puikios žinios vienoje kurioje nors srityje, pvz., žvaigždžių galaktika, lenktynės formulės ar muzikos srityje, išmokimas skaityti, nors to specialiai nemokinta, detalių atpažinimas, pvz., banko kortelių ar mašinos markių (spec4). Logopedai atkreipia dėmesį, kad daugelis vaikų turi juos vienijančių bruožų, tačiau kiekvienas jų yra skirtingas: <...> bet visi autistiški vaikai labai skirtingi, visi jie kitokie ir kas tinka ar patinka vienam, nereikia, kad patiks ir kitam, tokį sutrikimą turinčiam vaikui (log7); Kiekvienas jų labai skirtingas. Galimas tik individualus darbas (spec2); Dauguma autistiškų vaikų turi panašių bruožų, tačiau išlaiko savo individualų braižą (spec3).*

Kaip nurodoma literatūroje ir patvirtina logopedai praktikai, autistiškus vaikus sieja socialinės sąveikos, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos bei vaizduotės trūkumai, veiklų, interesų ribotumas (Dunlop ir kt., 2009). Tačiau svarbu pastebėti, kad kiekvienas vaikas yra skirtingas ir išlaiko individualumą.

Logopedų buvo teiraujamasi kokiais būdais jie vertina autistiškų vaikų elgesį. Jie nurodė tris pagrindinius būdus: pokalbį, fiksavimą raštu ir stebėjimą (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Vaiko elgesio vertinimo būdai

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Pokalbis	Pokalbis su tėvais	<i>Vaiko elgesį vertinu apklausdama tėvus (reb1); <...> klausiu tėvų kaip jų vaikai elgiasi skirtingose aplinkose: darželyje, namie, lauke, parduotuvėje (reb4); pokalbiai su <...>, tėvais (log1); Bendravimo su tėvais <...> (spec2).</i>
	Pokalbis su kolegomis	<i><...> susitikus paklausiu kolegų, kaip vaikui sekasi jų užsiėmimuose, ar klausu, ar pavyksta susitarti (reb2); Taip pat dažnai klausiu kolegų: psichologų, ergoterapeutų, kaip vaikas elgiasi jų užsiėmimuose (reb3); <...> pokalbiai su auklėtoja apie vaiko dieną – aukso vertės (log2); Pokalbis su ugdančiais pedagogais <...> (log4); Bendravimo su auklėtojais <...> (spec5).</i>
Fiksavimas raštu	Anketų pildymas	<i><...> pildydama įstaigoje naudojamas anketas (reb1); Naudojasi studijų metu dėstytojos padalyta medžiaga. Tai labai naudinga medžiaga, kurios dėka išsiaiškinau – kaip vaikas geba pakartoti, koks kalbos supratimas ir raiška, kokia bendroji, smulkioji motorika, kokie elgesio ypatumai <...> (log2).</i>
	Protokolų pildymas	<i>Fiksuojami stebėjimai anketose ir stebėjimo protokoluose – jei vaiko elgesys yra netinkamas ar agresyvus savo ir kitų atžvilgiu (log5); Fiksuojame raštu laiką ir elgesį (log7); Vaiko elgesys fiksuojamas stebėjimo protokole, taip pat aptariamas specialistų susirinkimu metu ir fiksuojamas susirinkimo protokole, probleminis elgesys fiksuojamas probleminio elgesio lentelėse (spec3).</i>
Stebėjimas	Stebėjimas kabinete	<i>Stebiu užsiėmimų metu (reb4); Jei kyla netinkamas elgesys, stebėdama bandau suprasti ko vaikas tokiu elgesiu siekia (log2); Stebiu kaip vaikas elgiasi mano kabinete (log6); <...> stebėjimo būdu kaip vaikas elgiasi per logopedines pratybas (spec2).</i>
	Stebėjimas kitoje aplinkoje	<i>Stebėjimu grupės aplinkoje <...> (log5); <...> jei yra galimybė stebiu vaiką kaip jis elgiasi grupėje (spec4).</i>
	Vaizdo įrašai	<i>Dažnai paprašau tėvų, kad trumpai pafilmuotų kaip vaikas elgiasi namuose, esant įvairioms situacijoms (reb1). <...> būna kartais paprašau filmuotos medžiagos (reb3).</i>

Apie vaikų elgesio ypatumus logopedai stengiasi išsiaiškinti bendraudami su tėvais, specialistais, kurie taip pat dirba su konkrečiu vaiku: *klausiu tėvų kaip jų vaikai elgiasi skirtingose aplinkose: darželyje, namie, lauke, parduotuvėje (reb4); <...> bendrauju su tėvais <...> (log6); <...> susitikus paklausiu kolegų, kaip vaikui sekasi jų užsiėmimuose, ar klausu, ar pavyksta susitarti (reb2); Taip pat dažnai klausiu kolegų: psichologų, ergoterapeutų, kaip vaikas elgiasi jų užsiėmimuose (reb3); <...> pokalbiai su auklėtoja apie vaiko dieną – aukso vertės (log2).* Taip pat logopedai nurodė, kad vaikų elgesys yra fiksuojamas raštu – pildomi protokolai, anketos: *<...> pildydama įstaigoje naudojamas anketas (reb1); Naudojasi studijų metu dėstytojos duota medžiaga, kuria naudodamasi išsiaiškinau – kaip vaikas geba pakartoti, koks kalbos supratimas ir raiška, kokia bendroji, smulkioji motorika, kokie elgesio ypatumai. Tuomet*

rengiau apibendrinimą vaiko mamai, auklėtojai, kad visos dirbtume ta pačia kryptimi, žinodamos, kas vaikui sekasi, o kas ne (log2); Fiksuojami stebėjimai anketose ir stebėjimo protokoluose – jei vaiko elgesys yra netinkamas ar agresyvus savo ir kitų atžvilgiu (log5); Fiksuojame raštu laiką ir elgesį (log7); Vaiko elgesys aptariamas specialistų susirinkimu metu ir fiksuojamas susirinkimo protokole, probleminio elgesio lentelėse (spec3). Logopedai nurodė, kad vertindami elgesį, remiasi stebėjimu skirtingose aplinkose: kabinete, grupėje, namuose (iš tėvų filmuotų įrašų): Stebiu užsiėmimų metu (reb4); Jei pasireiškia netinkamas elgesys, stebėdama bandau suprasti ko vaikas tokiu elgesiu siekia (log2); Stebiu kaip vaikas elgiasi mano kabinete (log6); <...> jei yra galimybė stebiu vaiką kaip jis elgiasi grupėje (spec4); Dažnai paprašau tėvų, kad trumpai pafilmuotų kaip vaikas elgiasi namuose, esant įvairioms situacijoms (reb1). <...> kartais paprašau filmuotos medžiagos (reb3).

Elgesio vertinimas turi būti kompleksiškas. Norint išsiaiškinti elgesio funkciją, turi būti naudojami skirtingi vertinimo metodai, vaikas stebimas skirtingose aplinkose, situacijose (Cipani, 2017). Kaip rodo logopedų atsakymai, jie stengiasi pažinti vaiką, stebėdami jį įvairiose aplinkose, suprasti jo elgesio priežastis bendradarbiaudami su tėvais bei specialistais, kurie fiksuoja netinkamą elgesį specialiose anketose, protokoluose.

Logopedų buvo prašoma įvardinti su kokiomis autistiškų vaikų elgesio problemomis tenka susidurti logopedinių pratybų metu. Jie pažymėjo garsiai reiškiamas emocijas, prašymų ignoravimą, dėmesio sukaupimo sunkumus ir agresyvumą (žr. 8 lentelė).

8 lentelė

Probleminis elgesys logopedo kabinete

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Garsiai reiškiamos emocijos	Garsinės išraiškos	<i>pradedu „klykti“ (reb1); Rėkimas, verkimas (reb4); šaukimas, verkimas (spec3).</i>
	Pykimas	<i>nuotaikų kaitos, pykčio protrūkiai (spec1); neadekvačios emocijos (spec2); Pykčio priepuoliai (spec4).</i>
Prašymų ignoravimas	Krenta ant grindų	<i><...> krenta ant grindų <...> (reb1); <...> gulasi ant grindų ir užsidengia rankomis veidą (reb2); gulėjimas ant žemės (reb4).</i>
	Atsisakymas vykdyti prašymus	<i>Nenoras vykdyti pateikiamų nurodymų, instrukcijų (reb2); <...> atsisakydamas daryti užduotis (reb4); Atsisakymas dirbti, kalbinės informacijos nekartojimas, atsisakymas daryti artikuliacinę mankštą <...> užduočių neatlikimas (log2).</i>
	Polinkis daryti, ką jis nori	<i>Dažniausiai toks vaikas nori daryti tai ką jis nori, o ne tai ko prašoma (reb2); Nenori dalyvauti bendrose veiklose, bendruose renginiuose. Vaikai nenori laikytis grupės taisyklių, pvz. miegoti lovoje, nori sėdėti ant sėdmaišio ir kt., atėjus į grupę ir nusirengus labai sunkiai „įeina“ į pačią grupę, reikia įdėti daug pastangų (log7).); labai sunku sudominti, nereaguoja į savo vardą (spec5).</i>
Dėmesio sukaupimo sunkumai	Judrumas, blaškumas	<i>Sunkumai išsėdėti ramiai vienoje vietoje, pašokimai iš vietos (log2); mėgsta laiptoti, dažnai nuo visų slepiasi labai siaurame kampe ar lentynoje (spec5).</i>
	Bėgiojimas	<i>bėgimas nuo staliuko ar iš kabineto (reb4); bėgimas koridoriu <...> negalėjimas išsėdėti prie staliuko ilgesnį laiką, šokinėjimas iš vietos, nubėgimas prie kitų, lentynose sudėtų, priemonių, (log2); Mėgsta lakstyti po</i>

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
		<i>grupę, kabinetą, nejaučia ribų (log3); padidėjęs judrumas aktyvumas (spec1).</i>
Agresyvus elgesys	Agresyvumas	<i>Agresyviu arba neadekvačiu elgesiu (log4); agresija (log6); fizinė agresija (spec3); Dažnai tai būna destruktivus elgesys <...> (reb3).</i>
	Agresyvumas nukreiptas į kitus	<i>Pastebima, kad kalbos ir komunikacijos barjeras dažniau nei pas kitus iššaukia agresijos priepuolius, kurie pasireiškia <...> kito žalojimu (spec3); vaikai dažnai bando <...> spardyti, mušti <...> (reb1).</i>
	Saviagresija	<i><...> agresyvus elgesys savo atžvilgiu (log6); Dažnai būna <...> saviagresija (log7).</i>

Specialistai pažymėjo, kad šie vaikai gali būti labai emocionalūs. Jų emocijos labilios, gali greitai supykti, pradėti garsiai rėkti, verkti: *<...> pradeda „klykti“ (reb1); <...> nuotaikų kaitos, pykčio protrūkiai (spec1); neadekvačios emocijos (spec2); Pykčio priepuoliai (spec4).* Autistiški vaikai gali atsisakyti atlikti prašymus, juos ignoruoti, linkę daryti, ką jie nori: *<...> gulasi ant grindų ir užsidengia rankomis veidą (reb2); Atsisakymas dirbti, kalbinės informacijos nekartojimas, atsisakymas daryti artikuliacinę mankštą <...> užduočių neatlikimas, (log2); Dažniausiai toks vaikas nori daryti tai ką jis nori, o ne tai ko prašoma (reb2); Motyvacijos veiklai trūkumu (log6); Nenori dalyvauti bendrose veiklose, bendruose renginiuose. Vaikai nenori laikytis grupės taisyklių, pvz. miegoti lovoje, nori sėdėti ant sėdmaišio ir kt., atėjus į grupę ir nusirengus labai sunkiai „įeina“ į pačią grupę, reikia įdėti daug pastangų (log7).* Šiems vaikams taip pat sunku sukaupti dėmesį, jie dažnai blaškosi, gali pabėgti: *Sunkumai išsėdėti ramiai vienoje vietoje, pašokimai iš vietos (log2); Trumpalaikis, blaškus dėmesys (log4); Mėgsta laiptoti, dažnai nuo visų slepiasi labai siaurame kampe ar lentynoje (spec5); Bėgimas koridoriu <...> negalėjimas išsėdėti prie staliuko ilgesnį laiką, šokinėjimas iš vietos, nubėgimas prie kitų, lentynose sudėtų, priemonių (log2); Mėgsta lakstyti po grupę, kabinetą, nejaučia ribų (log3).* Logopedai nurodo, kad tenka susidurti ir su vaikų agresyviu elgesiu, kuris gali būti nukreiptas į save arba kitus: *Pastebima, kad kalbos ir komunikacijos barjeras dažniau nei pas kitus iššaukia agresijos priepuolius, kurie pasireiškia <...> kito žalojimu (spec3); Savęs ar kitų mušimas (reb4); Tai vaikai dažnai bando <...> spardyti, mušti, krenta ant grindų išbando viską ką geba ir kas dažniausiai namuose suveikia (reb1); Saviagresija bei agresija kitų vaikų atžvilgiu (spec4); Dažnai tai būna destruktivus elgesys, saviagresija <...> (reb3).*

Kaip rodo logopedų atsakymai, autistiškų vaikų elgesys atitinka Savireguliacijos sutrikimo (angl. Executive Dysfunction) teoriją, t.y. šioms vaikams logopedinių pratybų metu sunku kontroliuoti savo elgesį ir emocijas pagal situaciją (Matson, Sturmey, 2011).

Logopedų taip pat buvo klausiama kokios, jų manymu, yra vaikų neadekvačios elgesio priežastys. Specialistai išskyrė šias pagrindines priežastis: prieštaravimas vaiko norams, aplinkos ir žmonių pokyčiai, funkcinės kalbos nebuvimas, kalbos nesuvokimas, reakcija į sensorinius dirgiklius ir kitos priežastys (žr. 9 lentelė).

Probleminio elgesio priežastys

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Prieštaravimas	Atisakymas daryti užduotis	<i>Pasitaiko sunkumų ir kai reikia atlikti užduotis, kurios vaikui nepatinka (log2); Dažniausia priežastis: tikslinga veikla, pedagogo parinktos priemonės neatitinkanti vaiko norų (spec1).</i>
	Prieštaravimas veiklai	<i><...> pasipriešinimas struktūruotai veiklai (reb1); Priešinimasis naujai, nežinomai veiklai, taisyklėms (reb3).</i>
Pokyčiai	Aplinkos pokyčiai	<i>Būna, kad nenori užėti į kabinetą, nori greičiau pasišalinti, dingti (reb1); Sunkumai susiję su aplinkos pokyčiais. Jei vaikas tik pradeda lankyti užsiėmimus kyla sunkumų kuomet reikia išeiti iš grupės pas logopedą ar kitą specialistą. Būna ir atvirkščiai, kai po užsiėmimo vaikas nenori grįžti į grupę <...>(log1); Dėl to, kad pasikeitė vaikui įprasta aplinka, ypač jiems sunku pirmą kartą atsidūrus darželyje (spec4).</i>
	Žmonių pokyčiai	<i><...> pokyčiai šeimoje, grupėje (spec3); dėl žmonių pasikeitimo, pavyzdžiui, grupės auklėtojų (spec4);</i>
Funkcinės kalbos nebuvimas	Dėmesio siekimas	<i><...> ar dėmesio nori <...> (log2); Probleminis elgesys gali kilti <...> dėl dėmesio siekimo <...> (reb4).</i>
	Negeba išreikšti savo poreikių	<i>Negeba <...> paprašyti daikto (reb2); <...> vaikas negeba išreikšti savo poreikių, įvardinti ko nori, ar kas jam yra (reb1).</i>
	Negeba tinkamai atsakyti	<i><...> nesugebėjimas išreikšti besikaupiančio pykčio <...> (reb2); nemokėjimo išreikšti atsisakymo nenorimai veiklai <...> (reb4); Arba dėl to, kad vaikas nori pasišalinti, išsisukti iš konkrečios situacijos, užduoties (reb4).</i>
	Sunkumas išlaukti	<i>Negeba išlaukti savo eilės (reb2); Grupinėje veikloje sunku išlaukti savo eilės (reb4).</i>
Impresyviosios kalbos trūkumai	Kalbos nesupratimas	<i>Jei vaikas nesupranta, kas vyksta, kas su juo daroma, kas jam yra sakoma <...> (reb3); Pastebiu, kad grupėse kyla elgesio problemų, nes dažnai auklėtojoms sunku, nepavyksta susikalbėti su vaiku. Dažnai tiek pedagogai jų nesupranta, tiek vaikai pedagogų. Dėl to kyla sunkumų ir pykčių (log1).</i>
	Nežinojimas, kas laukia autistiškų vaikų	<i><...> nežinojimas kas bus ir ką reikės daryti (reb1); saugumo jausmo trūkumas (reb2); Pasikeitimas <...> veiklos, dienotvarkės (log5).</i>
Reakcija į sensorinius dirgiklius	Jautrumas sensoriniams dirgikliams	<i><...> dėl jautrumo sensoriniams dirgikliams (reb4); <...> dėl pašalinių dirgiklių <...> (log4); Įvairūs aplinkos dirgikliai (log6).</i>
	Jautrumas garsams	<i>triukšmo vengimas (log3); <...> triukšmas <...> (log7);</i>
Kitos priežastys	Prasta savijauta	<i><...> blogai jaučiasi, yra alkanas, pavargęs (log2); dėl <...> prasto poilsio (log4); nuovargis, stresas, alkis (spec3).</i>
	Tėvų auklėjimo klaidos	<i><...> nes jie būna įpratę namuose ir darželyje gauti ko tik nori <...> (reb1); Tėvų auklėjimo klaidos, nebendravimas su psichologais ir psichiatrais (spec2); Tėvų negebėjimas ar nenorėjimas dirbti komandoje (spec5).</i>
	Ribų išbandymas	<i><...> išbando viską, ką geba ir kas dažniausiai namuose suveikia (reb1); suaugusiųjų kelių reikalavimų ir nustatytų ribų bandymas (reb2);probleminiu elgesiu bando pasiekti savo (reb3)</i>
	Priežastis sunku nuspėti	<i>Probleminio elgesio priežastys gali būti įvairios (reb2); Toks elgesys dažnai nenusipėjamas ir neprognozuojamas (log4);Probleminis elgesys gali kilti dėl įvairių priežasčių (spec4).</i>

Autistiškų vaikų probleminis elgesys siejamas su kalbos, bendravimo sunkumais (Arciuli, Brock, 2014). Logopedai nurodė, kad nepageidaujamas elgesys gali kilti dėl to, kad

vaikas savo elgesiu išreiškia prieštaravimą nenorimai užduočiai ar veiklai. Neadekvačiu elgesiu autistiški vaikai bando išsisukti nuo užduočių, kurių jie nenori atlikti arba jos jų nedomina: *Pasitaiko sunkumų ir kai reikia atlikti užduotis, kurios vaikui nepatinka (log2); Dažniausia priežastis: tikslinga veikla, pedagogo parinktos priemonės neatitinkanti vaiko norų (spec1)*. Taip pat vaikas išreiškia prieštaravimą veiklai, kuri jam gali būti nauja, nežinoma ar specialistas mėgina įvesti daugiau struktūruoto mokymo: *Dažniausiai pastebiu, kad vaikams būdingas pasipriešinimas struktūruotai veiklai (reb1); Priešinimasis naujai, nežinomai veiklai, taisyklėms (reb3)*. Taip pat logopedai pažymėjo, kad netinkamu elgesiu vaikai komunikuoja, nes kitaip nemoka bendrauti. Probleminiu elgesiu jie dažnai prašo dėmesio, išreiškia savo norus ar negebėjimą išlaukti savo eilės grupinėje veikloje: *Probleminis elgesys gali kilti <...> dėl dėmesio siekimo <...> (reb4); Pagrindinė priežastis, kad vaikas negeba išreikšti savo poreikių, įvardinti ko nori, ar kas jam yra (reb1); Taip pat tokie vaikai nemoka <...> tinkamai kažko atsisakyti (spec4); Noras pasišalinti iš situacijos, pratybų (log2); <...> nesugebėjimas išreikšti besikaupiančio pykčio, norų, pavyzdžiui, puola muštis, šaukti, šitaip norėdamas išreikšti savo nenorą (reb2)*. Logopedai taip pat pažymi, kad probleminis elgesys gali kilti ne tik dėl kalbos raiškos trūkumų, bet ir dėl kalbos suvokimo trūkumo, kai jie nesupranta, kas jiems sakoma. Taip pat kyla nesusikalbėjimas, kai suaugę nesupranta vaikų: *Jei vaikas nesupranta, kas vyksta, kas su juo daroma, kas jam yra sakoma, jis ima maištauti, priešintis (reb3); Pastebiu, kad grupėse kyla elgesio problemų, nes dažnai auklėtojoms sunku, nepavyksta susikalbėti su vaiku. Dažnai tiek pedagogai jų nesupranta, tiek vaikai pedagogų. Dėl to kyla sunkumų ir pykčių. (log1); Dar viena priežastis, kuri vaikams sukelia probleminį elgesį, tai nežinojimas kas bus ir ką reikės daryti (reb1); Atrodo, kad šie vaikai dažnai yra įtampoje ir nežinioje (log1); <...> baimės (log6); saugumo jausmo trūkumas (reb2)*.

Be to, logopedų teigimu, vaikų netinkamą elgesį gali išprovokuoti aplinkos, žmonių pokyčiai: *Būna, kad nenori užėiti į kabinetą, nori greičiau pasišalinti, dingti (reb1); Jei vaikas tik pradeda lankytis užsiėmimus kyla sunkumų kuomet reikia išeiti iš grupės pas logopedą ar kitą specialistą. Būna ir atvirkščiai, kai po užsiėmimo vaikas nenori grįžti į grupę ir ima verkti ar kitaip rodyti nepasitenkinimą (log1); Dėl to, kad pasikeitė vaikui įprasta aplinka, ypač jiems sunku pirmą kartą atsidūrus darželyje (spec4); pokyčiai šeimoje, grupėje (spec3); dėl žmonių pasikeitimo, pavyzdžiui, grupės auklėtojų (spec4)*.

Logopedai taip pat nurodo, kad probleminį elgesį gali išprovokuoti reakcija į sensorinius dirgiklius, ypač į garsinius: *Dažnai kyla elgesio problemos dėl pašalinių dirgiklių <...> (log4); Įvairūs aplinkos dirgikliai (log6); triukšmo vengimas (log3)*. Specialistai taip pat teigia, kad priežastys gali būti susijusios ir su kitais faktoriais. Jų nuomone, elgesio sunkumus gali lemti prasta vaikų savijauta, leistinių ribų išbandymas. Logopedai atkreipia dėmesį, kad

nepageidaujamas elgesys gali būti jau susiformavęs namų aplinkoje. Pasitaiko ir taip, kad specialistams kartais sunku nurodyti tikslią priežastį: <...>ar blogai jaučiasi, yra alkanas, pavargęs (log2); Dažnai kyla elgesio problemos dėl <...> prasto poilsio (log4); <...>nes jie būna įpratę namuose ir darželyje gauti ko tik nori <...> (reb1); Tėvų auklėjimo klaidos, nebendravimas su psichologais ir psichiatrais (spec2); Vaikai dažnai <...> išbando viską ką geba ir kas dažniausiai namuose suveikia (reb1); Suaugusiųjų keliamų reikalavimų ir nustatytų ribų bandymas (reb2); Toks elgesys dažnai nenusipėjamas ir neprognozuojamas (log4); Dažnai sunkiai nusakomos priežastys (spec1).

Kaip minėta teorinėje dalyje, probleminis elgesys turi savo funkciją: vengimą, dėmesio siekimą, norų patenkinimą ir sensorinių stimulų siekimą ar vengimą (McNeil, Quetsch, Anderson, 2019). Kaip rodo apklaustų logopedų darbo patirtis, jie įvardija šias funkcijas, tačiau praktinėje veikloje ne visada pavyksta jas atpažinti.

Logopedų buvo klausta, kokias strategijas naudoja, norėdami skatinti vaiko pozityvų elgesį. Gauti atsakymai rodo, kad specialistai orientuoti į prevenciją išvengti „apeiti“ probleminį elgesį (Bhargava, 2018). Jie nurodė dvi pagrindines strategijas: struktūruotą mokymą ir vaiko motyvavimą (žr. 10 lentelė).

10 lentelė

Pozityvaus elgesio strategijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Struktūruotas mokymas	Struktūruota veikla	Dažnai būna, kad sustruktūravus dienos ritmą, pratybų veiklą, vaiko elgesys po keletos užsisėmimų pradeda keistis (reb1); Dienotvarkė ir nuoseklus veiklų grafikas (log5); <...> kiekvienam naudinga veikla yra struktūruota ir rutininė (spec4); Veikla visada struktūruota ir aiški (reb4).
	Struktūruota aplinka	Pozityvų elgesį skatinu aplinkos struktūravimu (reb3); Struktūruota ir saugi aplinka (log4).
	Taisyklių įvedimas ir laikymasis	<...> taisyklių įvedimas ir jų laikymas (reb2); Taip pat susitariamos taisyklės (reb4); Nuolatiniai susitarimai <...> (log4).
	„Dabar-paskui“ metodo taikymas	<...> „dabar-paskui“ metodo taikymu (reb3); <...> dažnai naudoju „dabar-paskui“ metodą (reb4).
	Vaizdinių priemonių naudojimas	<...> simbolių (kortelių) naudojimas, laikmačiai, (log5); vaikas vizualiai mato kokia ir kiek veiklų jo laukia, dėl to nekyla nerimas (spec3); naudoju simbolius, korteles, kad vaikas mane suprastų ne tik pagal verbalinę kalbą, bet ir matydamas vaizdą (spec4).
Vaiko motyvavimas	Apdovanojimas	<...> stengiuosi nukreipti vaiko mintis į apdovanojimą, kurį gaus padaręs <...> (log2); <...> Taip pat už gerą, tinkamą elgesį vaikas kažką gauna (log7); <...> skatinimas patinkančiais daiktais <...> (spec1).
	Skatinimas lipdukais	<...> tai dažniausiai būna lipdukai <...> (reb1); Tenka naudoti ir paskatinimą <...> lipdukais (log1).
	Skatinimas patinkančia veikla	Naudoju skatinimą, remiuosi vaiką dominančia veikla (spec2); papildomų taškų kaupimas ir jų keitimas į malonią veiklą (reb1).
	Skatinimas maistu	<...> kartais sausainio gabalėlis ir pan. (reb1); Tenka naudoti ir paskatinimą maistu <...> (log1); įvairus skatinimas: skanėstas <...> (log6).
	Žodinis pagyrimas	<...> žodinis pagyrimas, pvz., puiku, duok žaibą (reb1); Visada stengiuosi

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
		<i>akcentuoti, kada vaikas elgiasi gerai, dažniau jį už tai pagiriu (reb4); Kitą vaiką motyvuoja džiaugsminga reakcija į teisingai atliktą užduotį (log1).</i>
	Sėkmės patyrimas	<i>Stengiuosi, kad vaikas kuo dažniau patirtų sėkmę <...> (reb2); Stengiuosi parinkti tokias užduotis, kurios vaiką sudomina, gali patirti sėkmę (reb4).</i>
	Patrauklios užduotys	<i>Užduotys pagal vaiko interesus ir pomėgius (log4); Naudoju šviesos stalą, bandome naudoti ausinukes – klausomės dainelių, pasakų (spec5); planšetės/kompiuterio naudojimas pratybų pabaigoje su edukacine užduotimi, domėjimasis vaiko pomėgiais – pvz.: mėgsta pokemonus. Parinkau pokemonų spalvinimo, skaičių jungimo užduočių ir naudoju, kaip apdovanojimą, pratybų pabaigoje (log2).</i>

Logopedų teigimu, suvaldyti netinkamą elgesį padeda struktūruotas mokymas. Jie su vaiku sutaria kokių taisyklių laikysis: *<...> taisyklių įvedimas ir jų laikymas (reb2); Nuolatiniai susitarimai <...> (log4)*. Specialistai taip pat struktūruoja veiklas ir aplinkas, kuriose darbuojasi kartu su vaiku: *Dažnai būna, kad sustruktūravus dienos ritmą, pratybų veiklą, vaiko elgesys po keleto užsisėmimų pradeda keistis (reb1); Laikomės veiklos struktūros <...> kiekvienam naudinga veikla yra struktūruota ir rutininė (spec4); Pozityvų elgesį skatinu aplinkos struktūravimu (reb3); Struktūruota ir saugi aplinka (log4)*. Atsižvelgiant į vaikų ribotą kalbos suvokimą, logopedai naudoja vaizdines priemones, „dabar-paskui“ metodą: *Struktūruota dienvartė, remiantis komunikaciniais paveikslėliais, simboliais, nuotraukomis (log6); vaikas vizualiai mato kokia ir kiek veiklų jo laukia, dėl to nekyla nerimas (spec3); <...> savo kalbą papildau vaizdu: rodu gestus, paveikslėlius (reb3); naudoju simbolius, korteles, kad vaikas mane suprastų ne tik pagal verbalinę kalbą, bet ir matydamas vaizdą (spec4); <...> dažnai naudoju „dabar-paskui“ metodą. (reb4).*

Kita strategija – motyvuoti vaikus. Logopedai ieško, kas skatina vaikų produktyvesnį darbą ir mažina probleminį elgesį logopedinių pratybų metu. Specialistai stengiasi pažinti vaikus ir apdovanoti pagal kiekvieno vaiko interesus. Tai gali būti skatinimas maistu, lipdukais, patinkanti veikla ar tiesiog žodinis pagyrimas: *Stengiamės jį motyvuoti įvairiais būdais, kol randame tinkamą. Taip pat už gerą, tinkamą elgesį vaikas kažką gauna (log7); <...> skatinimas patinkančiais daiktais <...> (spec1); Paskatinimas po atliktos užduoties, atsižvelgiant į vaiką, tai dažniausiai būna lipdukai <...> (reb1); Su vienu vaiku naudoju žetonų sistemą, kuomet užsiėmimo pabaigoje, jei surenka reikiamą kiekį, leidžiu išsirinkti norimą žaislą (log1); Vaikai žino, kad teisingai atlikus užduotį ar užduotis, galės pasirinkti ko jie nori (spec4); Tenka naudoti ir paskatinimą maistu <...> (log1); Visada stengiuosi akcentuoti, kada vaikas elgiasi gerai, dažniau jį už tai pagiriu (reb4); Kitą vaiką motyvuoja džiaugsminga reakcija į teisingai atliktą užduotį (log1)*. Taip pat svarbu paminėti, kad logopedai parenka tokias užduotis, kurios leidžia patirti sėkmę, yra patrauklios, atitinkančios vaiko pomėgius: *Stengiuosi, kad vaikas kuo dažniau patirtų sėkmę, taip skatinu tinkamą elgesį (reb2); Naudoju šviesos stalą, bandome naudoti ausinukes – klausomės dainelių, pasakų (spec5); Planšetės/kompiuterio naudojimas pratybų*

pabaigoje su edukacine užduotimi, domėjimasis vaiko pomėgiais – pvz.: mėgsta pokemonus. Parinikau pokemonų spalvinimo, skaičių jungimo užduočių ir naudoju, kaip apdovanojimą, pratybų pabaigoje (log2). Šie motyvaciniai būdai, logopedų nuomone, padeda laikytis susitarimų, mažinti probleminio elgesio epizodus.

Logopedų buvo teiraujami kaip jie bendradarbiauja su tėvais ir kitais žmonėmis, siekdami bendrų tikslų gerinant vaiko elgesį (žr. 11 lentelė).

11 lentelė

Bendradarbiavimas		
Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Bendradarbiavimo formos su tėvais	Tėvų įtraukimas į logopedines pratybas	Raginu dalyvauti pratybose, kad stebėtų kaip reikia struktūruoti veiklą, matytų kaip keičiasi vaiko elgesys (reb1); Tėvai visada dalyvauja užsiėmimuose (reb3).
	Individualus pokalbis	Teikiu individualias konsultacijas, darome aptarimus (reb1); Labiausiai padeda atviri pokalbiai su tėvais. Jie geriausiai supranta savo vaikus ir pasidalina patarimais, pastebėjimais, o kartais net išpėja, kas gali išsaukti vienokį ar kitokį elgesį (log1); Individualūs pokalbiai aptariant ugdymo planą (log6).
	Skatinamas testinimas namuose	Nuolat aptariame kokius bendrus susitarimus laikysimės ugdant vaiką grupėje ir namuose (log3); Parengiamas individualus pagalbos vaikui planas, kuris suderinamas su tėvais, kurie taip pat prisiima atsakomybes už ugdymo testinimą ir elgesį (log4); Pokalbio metu aptariame su specialistų komanda ir tėvais apie tikslus ir uždavinius, numatome ką konkrečiai atliksime <...> (spec3).
	Bendravimas per el. paštą	<...> el. paštu kartais nusiunčiu veiklos video medžiagą, fotonuotrauką ir pan. (spec1) <...> taip pat el. paštu siekiant atgalinio ryšio (spec3).
	Bendravimas telefonu	<...> pokalbiai telefonu, žinutės (log6); <...> bendraujame telefonu, žinutėmis (spec5).
Bendradarbiavimo su tėvais sunkumai	Tėvai atsisako bendradarbiauti	Nors yra tėvų kurie vengia ir nenori bendrauti (log1); <...> Tėčio iniciatyvos sekti vaiko pažangą nėra. <...> tėtis niekuomet nesidomi vaiko ugdymo procesu, prieštarauja alternatyvios komunikacijos naudojimui namuose <...> (log2); Kai kurie tėvai tik reikalauja rezultatų, o patys labai menkai prie to prisideda (spec2); Dažniausiai jiems svarbu akademinės žinios (spec4).
	Neigia vaiko problemas	Šiomet mama ėmė teigti, kad jų gydytoja neurologė „autizmo nemato“ (spec5). Neigia vaikų sunkumus, mano, kad viskas yra išaugama ir, kad tai nėra sutrikimai (log7); Kiti tėvai atkakliai neigia esamą padėtį (spec2).
Kiti žmonės, su kuriais bendradarbiauja logopedai	Artimų vaikui šeimos narių įtraukimas	<...> o namie skatiname, kad tėvai įtrauktų tiek brolius ir seseris, tiek senelius (reb2); Jei į užsiėmimus atvyksta ir vaiko seneliai, broliai ar seserys, jie taip pat yra įtraukiami (reb3).
	Pedagogų įtraukimas	Visada gali ateiti darželio auklėtojos ir perimti darbo patirtį (reb4); <...> auklėtoją, auklėtojos padėjėją, dirbančią su spec. poreikių turinčiais vaikais (log2); Grupės auklėtoja, auklėtojos padėjėja (spec1)
	Tėvų įtraukimas	Dažniausiai tėvai <...> (reb1); [įtraukiu] tėvus (log3).
	Bendradarbiavimas su kitais įstaigos specialistais	Visi švietimo pagalbos specialistai, vaiko gerovės komisijos nariai (log4), logopedą, specialųjį pedagogą, judesio korekcijos pedagogą, socialinį pedagogą, masažuotoją (log6); Visi su vaiku dirbantys specialistai (spec3).

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
	Bendradarbiavimas su įstaigos darbuotojais	<...> valgyklos darbuotojos, valytojos, administracija ir kt. (log7); Retais atvejais tariausi su įstaigos vadovais (spec5).
	Bendradarbiavimas su kitų įstaigų darbuotojais	Pokalbis su Psichologinės pedagoginės tarnybos, ankstyvosios raidos tarnybos specialistais (log4); <...> nukreipiama į Psichologinę pedagoginę tarnybą (log5).
	Bendradarbiavimas su bendraamžiais	<...> grupės draugai (log1); <...> kitos grupės vaikus (log3)

Logopedai nurodė, kad stengiasi bendradarbiauti su tėvais įvairiomis formomis pagal galimybes. Vieni stengiasi juos įtraukti į logopedines pratybas, kiti skiria laiko individualiam pokalbiui, skatina tęstinumą namuose, bendrauja telefonu arba elektroniniu paštu: *Raginu dalyvauti pratybose, kad stebėtų kaip reikia struktūruoti veiklą, matytų kaip keičiasi vaiko elgesys (reb1); Tėvai visada dalyvauja užsiėmimuose (reb3); Labiausiai padeda atviri pokalbiai su tėvais. Jie geriausiai supranta savo vaikus ir pasidalina patarimais, pastebėjimais, o kartais net įspėja, kas gali iššaukti vienokį ar kitokį elgesį (log1); Nuolat aptariame kokius bendrus susitarimus laikysimės ugdant vaiką grupėje ir namuose (log3); Parengiamas individualus pagalbos vaikui planas, kuris suderinamas su tėvais, kurie taip pat prisiima atsakomybę už ugdymo tęstinumą ir elgesį (log4); <...> el. paštu kartais nusiunčiu veiklos video medžiagą, fotonuotraukas ir pan. (spec1); <...> taip pat el. paštu siekiant atgalinio ryšio (spec3); <...> ar bendraujame telefonu, žinutėmis (spec5).* Svarbu pastebėti, kad ne visi tėvai noriai bendradarbiauja. Logopedų nuomone, vieni tėvai tikisi, jog spręsti iškilusias problemas yra tik specialistų darbas, o kiti tėvai neigia vaiko problemas: *Yra tėvų kurie vengia ir nenori bendrauti (log1); Vieno vaiko šeima – išsiskyrusi. Tėtis nesidomi vaiko pažanga. Kito vaiko – šeima kartu, tačiau tėtis niekuomet nesidomi vaiko ugdymo procesu, prieštarauja alternatyvios komunikacijos naudojimui namuose (log2); Kai kurie tėvai tik reikalauja rezultatų, o patys labai menkai prie to prisideda (spec2); Dažniausiai jiems svarbu akademinės žinios (spec4); Šiomet mama ėmė teigti, kad jų gydytoja neurologė „autizmo nemato“ (spec5). Tėvai labai nenoriai į tai įsitraukia. Neigia vaikų sunkumus, mano, kad viskas yra išaugama ir, kad tai nėra sutrikimai. Todėl „eiti“ vienu keliu su tėvais labai sunku. Gal, kai bus vaikai įvertinti, tėvai norės bendradarbiauti ir gauti pagalbos iš specialistų (log7); Kiti tėvai atkakliai neigia esamą padėtį (spec2).* Logopedai yra atviri bendradarbiavimui ir stengiasi palaikyti ryšį su tėvais įvairiais būdais, jeigu tik jie pripažįsta savo vaikų sunkumus.

Logopedai taip nurodė, kad jie siekia bendradarbiavimo ne tik su tėvais, bet ir platesne bendruomene. Jie pažymėjo, kad palaikant vaiko pozityvų elgesį bendradarbiauja ne tik su tėvais, bet ir kitais šeimos nariais, vaikų bendraamžiais taip pat su pedagogais ir su kitais specialistais: *<...> o namie skatiname, kad tėvai įtrauktų tiek brolius ir seseris, tiek senelius (reb2); Jei į užsiėmimus atvyksta ir vaiko seneliai, broliai ar seserys, jie taip pat yra įtraukiami*

(reb3); Bendradarbiaujame su grupės auklėtojomis (spec2); Visada gali ateiti darželio auklėtojos ir perimti darbo patirtį (reb4); auklėtoją, auklėtojos padėjėją, dirbančią su spec. poreikių turinčiais vaikais (log2); visi švietimo pagalbos specialistai, vaiko gerovės komisijos nariai (log4), logopedą, specialųjį pedagogą, judesio korekcijos pedagogą, socialinį pedagogą, masažuotoją (log6); spec. pedagogę, kineziterapeutę, psichologę, tėvai t.y. visi dalyvaujantys vaiko ugdymo įstaigoje (spec1); valgyklos darbuotojos, valytojos, administracija, (kiti tėvai) ir kt. (log7); taip pat ugdymo įstaigos darbuotojai (kiek jie ir patys įsitraukia į tai) (spec3); Pokalbis su Psichologinės pedagoginės tarnybos ir ankstyvosios raidos tarnybos specialistais (log4); įtraukiu kitus grupės vaikus (log3).

Literatūroje nurodoma, kad siekiant formuoti vaiko tinkamą elgesį, labai svarbu generalizuoti įgūdžius įvairiose aplinkose, bendradarbiauti su vaikui reikšmingais žmonėmis (pvz., ugdymo įstaigos bendruomene), padėti tėvams ugdyti savo vaikus (Hanbury, 2007). Kaip galima matyti iš logopedų atsakymų, skatindami vaiko pozityvų elgesį jie bendradarbiauja su skirtingais žmonėmis: tėvais, tos pačios ar skirtingų įstaigų specialistais, vaikų bendraamžiais, šeimos nariais. Logopedai pažymi, kad stengiasi bendradarbiauti su tėvais įvairiomis formomis. Visgi komandinį darbą apsunkina tai, kad tėvai nepripažįsta vaiko problemų. Tėvų neįsitraukimą gali lemti tai, kad jie išgyvena vieną iš gedėjimo pakopų: neigimą, derėjimąsi, pyktį, depresiją, susitaikymą (Ruškus, 2002).

Apibendrinant galima teigti, kad logopedai savo darbo praktikoje susiduria su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų, atpažįsta šiems vaikams būdingus bruožus. Specialistai įvardija, kad dažniausiai pasitaikantis probleminis elgesys tai vaikų labilios emocijos, ignoravimas, blaškymasis, agresyvumas. Jo priežastys įvairios: funkcinės kalbos nebuvimas, reakcija į aplinkos, veiklos pokyčius, sensorinius stimulus, nemokėjimas išreikšti prieštaravimo. Specialistai vaikų elgesį vertina stebėdami vaiką įvairiose aplinkose, fiksuodami raštu ar kalbėdamiesi su tėvais ar specialistais. Logopedai skatina vaiko pozityvų elgesį struktūruojant aplinką, veiklas, motyvuojant vaikus. Taip pat įvairiomis formomis bendradarbiauja su vaikų šeimomis, jeigu jie pripažįsta vaiko problemas, bendraamžiais, įstaigos specialistais, darbuotojais, jei reikia ir kitų įstaigų specialistais.

2.5. Tyrėjo savirefleksija: įžvalgos apie logopedų ir šeimų bendradarbiavimą vertinant vaiko funkcinį elgesį

Rašyti magistrinį darbą šia tema pasirinkau neatsitiktinai. Kaip logopedė daugiau nei 2 metus dirbu su raidos sutrikimų turinčiais vaikais, dažniausiai – autizmo spektro sutrikimą. Darbo pradžioje kildavo daug sunkumų ir klausimų, kaip mokyti kalbėti autistiškus vaikus, atrasti ryšį su jais, kai sistemingą darbą apsunkina vaikų probleminis elgesys. O ką jau kalbėti

apie tėvus, kurie ne visada pripažįsta, kad jų atžalos turi sunkumų, neigia problemas ir nėra linkę bendradarbiauti. Taigi, asmeninis šio baigiamojo darbo tikslas – kuo geriau pažinti vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimą bei padėti pažinti vaikus tėvams, užmegzti atviresnį dialogą su jais, pasinaudoti kitų logopedų patirtimi.

Remiantis praktinio darbo patirtimi, ne visada užtenka laiko pažinti vaiką. Vaikai mokosi struktūruoto mokymo klasėje tris savaites, kiekvieną darbo dieną po dvi valandas. Tai nėra ilgas laiko tarpas, turint omenyje, kad kai kuriems vaikams reikia ilgesnio laiko adaptacijai. Kol apsipranta naujoje aplinkoje, vaikai dažnai rėkia, sprunka iš klasės, kartais gali muštis, kristi ant grindų. Toks elgesys gąsdina jų tėvus, kurie teigia, kad namuose vaikai taip nesielgia. Taip pat reikia laiko ne tik leisti vaikui apsiprasti naujoje aplinkoje, bet ir suprasti probleminio elgesio priežastis. Dažniausiai vaiką pažįstu užsiėmimų metu, stebiu, kaip jis bendrauja, kaip supranta kalbą, kokie santykiai su tėvais. Remiantis asmenine patirtimi, galiu teigti, kad tik nurimęs, saugiai besijaučiantis vaikas gali parodyti savo gebėjimus. Deja, dažniausiai tai nutinka po poros savaičių, dažniausiai užsiėmimų pabaigoje.

Neretai kyla sunkumų užmegzti konstruktyvų dialogą su tėvais. Jeigu vaikui diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas, tai dar nereiškia, kad tėvai priima savo vaiką tokį, koks jis yra, nes vengia matyti tikrą situaciją. Tėvams taip pat reikia laiko pajusti vaiko galimybes, plėtoti ryšius, ypatingai tada, kai vaiko atsakas yra apsunkintas. Pokalbiai su tėvais reikalauja specialisto pastangų eiti viena kryptimi, padėti suprasti, ko reikia vaikui, padėti jį geriau pažinti. Mano nuomone, šiems keturiems tėvams anketų pildymas apie funkcinį vaiko elgesį padėjo pažinti savo atžalas.

Visi logopedai savo darbo praktikoje susiduria su panašiomis problemomis. Tik pradėjus dirbti Vaiko raidos centre, patyriau daugybę nesėkmių, kol atradau pasiteisinančius darbo būdus, išmokau užmegzti ryšį su vaikais, kurie pasižymi probleminiu elgesiu. Visgi, tiek mano pačios, tiek kai kurių logopedų teigimu, trūksta specializuotų mokymų kaip ugdyti autistiškus vaikus, pvz., kaip mokyti bendrauti PECS (angl. Picture Exchange Communication System) pagalba.

Taigi, praktinis tyrimas leido geriau suprasti funkcinio elgesio vertinimo metodiką, išsiaiškinti vaikų elgesio motyvus, nustatyti poelgių priežastis, parinkti tinkamas ugdymo strategijas. Taip pat pavyko lengviau rasti bendrą kalbą su tėvais, siekiant bendrų tikslų, sprendžiant vaikų pažinimo, elgesio ir ugdymo problemas. Tikiuosi, kad šis baigiamasis darbas bus naudingas visiems specialistams, dirbantiems su autistiškais vaikais.

Išvados

1. Remiantis teorine šaltinių analize, autizmas aiškinamas kaip neurologinis sutrikimas, kuris paveikia socialinį, verbalinį ir neverbalinį bendravimą, vaizduotę, lemia veiklų ir interesų ribotumą. Autizmą gali lydėti žarnyno ligos, elgesio ir emocijų, sensorikos sutrikimai, epilepsija. Autizmo požymius galima pastebėti dar kūdikystėje, tačiau sutrikimas dažniausiai nustatomas vėlesniame amžiuje. Autizmo priežastis ir charakteristikas aiškina tokios teorijos kaip *Proto*, *Proto aklumo*, *Antropomorfizmo*, *Centrinės darnos*, *Savireguliacijos*, *Empatizavimo – sisteminimo*. Funkcinio elgesio vertinimas leidžia pažinti vaiką įvairiose aplinkose su skirtingais žmonėmis, atpažinti elgesio priežastis ir parinkti tinkamas strategijas, kurios skatina palaikyti vaiko pozityvų elgesį.
2. Remiantis funkcinio elgesio vertinimo rezultatais, tėvai ir specialistai panašiai vertina vaiko elgesį jam pažįstamoje aplinkoje. Akcentuojama, kad probleminį elgesį provokuoja nauja aplinka, nepažįstami žmonės, kai kurie sensoriniai dirgikliai, dalyvavimas grupinėse veiklose, veiklų keitimas, negebėjimas tinkamai išreikšti prieštaravimą. Specialistai, priešingai nei tėvai, akcentuoja, kad vaikų probleminis elgesys kyla dėl funkcinės kalbos trūkumo, verbalinės kalbos nesupratimo. Tyrimas parodė, kad tėvai ir specialistai skirtingai elgiasi, pasireiškus vaikų netinkamo elgesio epizodams: logopedai palaukia, kol vaikas nurims, o tėvai dažniausiai kalbina vaikus ir dėlto kyla dar audringesnės reakcijos.
3. Tyrimu atskleista, jog individualios pagalbos vaikui planavimas tiesiogiai grindžiamas vaiko funkcinio elgesio vertinimo rezultatais, remiantis tais pačiais instrumentais bei A-B-C modeliu, apimančiu aplinkos veiksnį, elgesį, jo priežastis ir pasekmes. Kiekvienu atveju akcentuojami vaiko bendrieji gebėjimai, t. y. vaiko stiprybės, pomėgiai, bendravimo gebėjimai, taip pat elgesio sunkumai, pateikiamas pozityvaus elgesio strategijų planas, išryškinant funkcinės kalbos formavimo svarbą, keičiant vaiko probleminį elgesį. Individualios pagalbos vaikui planavimas vyksta glaudžiai bendradarbiaujant specialistui – logopedui su vaiko šeimos nariais.
4. Tyrimas parodė, jog logopedai autistiško vaiko elgesį vertina remdamiesi stebėjimu įvairiose aplinkose, kalbėdamiesi su tėvais ar kitais specialistais. Atsižvelgdami į vaiko funkcinio elgesio vertinimą, pozityvų vaiko elgesį logopedai palaiko taikydami struktūruotą mokymą, motyvuodami vaikus, atsižvelgiant į jų poreikius. Logopedai bendradarbiauja su ugdymo įstaigos bei kitų susijusių įstaigų specialistais ir pedagogais. Nors pažymima, jog ne visi tėvai linkę bendradarbiauti su specialistais, vengia pripažinti vaiko elgesio problemas, logopedai akcentuoja, kad su vaikų tėvais jie bendradarbiauja.

5. Remiantis mano, kaip tyrėjos, savirefleksija, galiu teigti, kad atliktas tyrimas leido išbandyti funkcinio elgesio vertinimo metodiką praktinėje veikloje ne tik vertinant vaikų elgesį, bet ir planuojant individualią pagalbą vaikui. Taip pat šis magistro darbo tyrimas padėjo įgyvendinti asmeninį tikslą – bendradariaujant su ugdytinių tėvais kuo geriau pažinti vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimą, padėti pažinti vaikus tėvams, užmegzti atviresnį dialogą su šeimomis, mokytis iš jų ir kitų specialistų.

Literatūros sąrašas

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th ed.* American Psychiatric Association. Washington: DC, USA.
2. Anagnostou, E., Brian, J. (2015). *Clinician's Manual on Autism Spectrum Disorder.* Springer.
3. Arciuli, J., Brock, J. (2014). *Communication in Autism.* John Benjamins Publishing Company.
4. Astrauskienė, G. (2008). Sveikų ir turinčių autizmo sutrikimą—socialinės sąveikos, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos bei elgesio tyrimas // Kaunas: Lithuanian Physical Education Academy.
5. Atherton, G., Cross, L., (2018). Seeing More Than Human: Autism and Anthropomorphic Theory of Mind. *Frontiers in Psychology*, 17, 1–18.
6. Baio, J. (2012). Prevalence of Autism Spectrum Disorders — Autism and Developmental Disabilities. *Monitoring Network*, 61(3), 1–19.
7. Barbera, R. (2017). *Educating Students with Autism Spectrum Disorders: Partnering with Families for Positive Outcomes.* SAGE Publication.
8. Baron-Cohen, S. (2008). Theories of the autistic mind. *The Psychologist*, 21(2), 112–116.
9. Baron-Cohen, S. (2009). Autism: The empathizingsystemizing (E-S) theory. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1156, 68–80.
10. Barton, E., E., Harn, B. (2012). *Educating Young Children With Autism Spectrum Disorders.* Corwin Press.
11. Bauminger-Zviely, N., Kimhi, Y. (2013). *Cognitive strengths and weaknesses in HF-ASD. In N. BaumingerZviely (Ed.), Social and academic abilities in HF-ASD.* New York: Guilford Press.
12. Beversdorf, D. (2016). Phenotyping, Etiological Factors, and Biomarkers: Toward Precision Medicine in Autism Spectrum Disorders. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics.*, 37(8), 659–673.
13. Bodfish, J.W., Geschwind, D., Dawson, G. (2011). *Autism Spectrum Disorders.* New York: Oxford University Press.
14. Charman, T. (2014). Early identification and intervention in autism spectrum disorders: Some progress but not as much as we hoped. *International Journal of Speech and Language Pathology*, 16(1), 15–18. doi: 10.3109/17549507.2013.859732.
15. Carnahan, C. R., Williamson, P. S., Christman, J. (2011). Linking cognition and literacy in students with autism spectrum disorder. *Teaching Exceptional Children*, 43, 54–62.

16. Charrier, A., Kermarrec, S., Canitano, R., Antoine, C., Brailly-Tabard, S., Cohen, D., Haidar, H., Trabado, S., Carlier, M., Mottron, L. (2018). Relationships Between Self-Injurious Behaviors, Pain Reactivity, and β -Endorphin in Children and Adolescents With Autism. *Journal of Clinical Psychiatry*, 79(2).
17. Chawarska K, Macari S, Shic F. (2013). Decreased spontaneous attention to social scenes in 6-month-old infants later diagnosed with autism spectrum disorders. *Biol Psychiatry*, 74(3), 195–203.
18. Chita-Tegmark, M. (2016). Attention allocation in ASD: A review and meta-analysis of eye-tracking studies, Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 3, 209.
19. Chita-Tegmark, M. (2016). Social attention in ASD: A review and meta-analysis of eye-tracking studies, *Res Dev Disabil*, 48, 79–93.
20. Cipani, E. (2017). *Functional Behavioral Assessment, Diagnosis, and Treatment, Third Edition: A Complete System for Education and Mental Health Settings*. Springer Publishing Company.
21. Constable, S., Garrie, B., Moniz, A., Ryan, L. (2013). Meeting the common core state standards for students with autism: The challenge for educators. *Teaching Exceptional Children*, 45, 6–13.
22. Davis, A., S., D'Amato, R., C. (2010). *Handbook of Pediatric Neuropsychology*. Springer Publishing Company.
23. Diržytė, A., Mikulėnaitė, L., Kalvaitis, A. (2016). *Autizmo sutrikimų turinčių vaikų situacija ir įtrauktiems į švietimo sistemą galimybės. Analizė*, UPC.
24. Dumas, M., McKenna, R., Murphy, B. (2016). Postural control deficits in autism spectrum disorder: The role of sensory integration. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46, 853–861.
25. Dunlop, A., W., Charlene, T., Leask, A., Glashan, L., Robinson, A., Marwick, H., Smith, M., Carr, G., MacKay, T. (2009). *The Autism Toolbox An Autism Resource for Scottish Schools*. Scottish Autism Service Network and National Centre for Autism Studies University of Strathclyde.
26. Elsabbagh, M. ir kt., (2012). Infant Neural Sensitivity to Dynamic Eye Gaze Is Associated with Later Emerging Autism, *Curr Biol.*, 22, 338–342.
27. Elwin, M., Ek, L., Schröder, A., Kjellin, L. (2012). Autobiographical Accounts of Sensing in Asperger Syndrome and High-Functioning Autism. *Arch. Psychiatr. Nurs.*, 26, 420–429.
28. Epley, N., Waytz, A., Cacioppo, J. T. (2007). On seeing human: a three-factor theory of anthropomorphism. *Psychol. Rev.*, 114, 864–886.

29. Estes, A., Network, I., Zwaigenbaum, L., Gu, H., John, T., S., Paterson, S., Elison, J., T., Hazlett, H., Botteron, K. ... Dager, S., R. (2015). Behavioral, cognitive, and adaptive development in infants with autism spectrum disorder in the first 2 years of life, *J. Neurodev. Disord*, 7(24), 450–462.
30. Failla, M., D., Moana-Filho, E., J., Essick, G., K., Baranek, G., T., Rogers, B., P., Cascio, C., J. (2018). Initially intact neural responses to pain in autism are diminished during sustained pain. *Autism*, 22, 669–683.
31. Falck-Ytter, T., Bolte, S., Gredeback, G. (2013). Eye tracking in early autism research. *Journal of Neurodevelopmental Disorders*, 28 (5), doi:10.1186/1866-1955-5-28.
32. Frazier, T., W., Strauss, M., Klingemier, E., W., Zetzer, E., E., Hardan, A., Y., Eng., Ch., Youngstrom, E., A. (2018). A Meta-Analysis of Gaze Differences to Social and Nonsocial Information Between Individuals With and Without Autism. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 56(7), 546–555.
33. Germani, T., Zwaigenbaum, L., Sacrey, L.-A.R., Bryson, S.E. (2014). Reaching and grasping in autism spectrum disorder: A review of recent literature. *Front. Neurol*, 5(6), 6–22.
34. Girdzijauskienė, S., Rakickienė, L. (2012). Vykdomosios funkcijos raida, *Psichologija*, 42, 45–54.
35. Goldman, A., I. (2012). *Theory of Mind*. Oxford Handbook of Philosophy and Cognitive Science.
36. Grandin, T., Geschwind, D., Dawson, G. (2011). Top Priorities for Autism/Asperger's Research: Perspectives from a Person with Autism. In Amaral, D., Geschwind, D., Dawson, G. (Eds.), *Autism Spectrum Disorders*. New York:Oxford University Press.
37. Groen, W., B., Buitelaar, J., K., Geschwind, D., Dawson, G. (2011). Cognitive and Neural Correlates of Language in Autism. In Amaral, D., Geschwind, D., Dawson, G. (Eds.), *Autism Spectrum Disorders*. New York:Oxford University Press.
38. Hanbury, M. (2007). *Positive Behaviour Strategies to Support Children & Young People with Autism*. Sage.
39. Helen, T.-F., Lisa, E., Rhiannon, L., Geschwind, D., Dawson, G. (2011). Language and Communication in Autism Spectrum Disorders. In Amaral, D., Geschwind, D., Dawson, G. (Eds.), *Autism Spectrum Disorders*. New York:Oxford University Press.
40. Hodgetts, S., Zwaigenbaum, D., Nicholas, L. (2014). Profile and predictors of service needs for families of children with autism spectrum disorders., *Autism*, 19(6), 673–683.
41. Jones W, Klin A. (2013) Attention to eyes is present but in decline in 2–6-month-old infants later diagnosed with autism. *Nature*, 504(7480), 427–431.

42. Idring, S., Rai, D., Dal, H. Ir kt., (2012). Autism spectrum disorders in the Stockholm Youth Cohort: design, prevalence and validity, (7):1-9.
43. Indrašienė, V., Kairelytė – Siauliūnienė, E. (2018). Ugdytinio, turinčio autizmo spektro sutrikimą, probleminio elgesio keitimas pritaikant funkcinio elgesio vertinimo metodiką, LEU, 48 (01), 37–48 .
44. Institute on Disability. (2011). The New Hampshire Task Force on Autism: Assessment & Interventions, Concord (NH): State of New Hampshire, Department of Health and Human Services, 1–84.
45. Ivoškuvienė, R, Urbutytė, A. (2008). Autistiško vaiko pažinimas šeimoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(20), 158 – 163.
46. Navickienė, L., Piščalkienė, V., Mikulėnaitė, L., Grikainienė, L., Tender, J., Bukauskaitė, M., Šulinskas, U., Šatė G. (2019) *Kaip padėti vaikui, turinčiam autizmo spektro sutrikimų?*, UPC.
47. Patel, R., D., Greydanus, E., D. (2012). *Autism Spectrum Disorders: Practical Overview For Pediatricians, An Issue of Pediatric Clinics - E-Book*, 59 tomas, The Clinics: Internal Medicine, Elsevier Health Sciences.
48. Peterson, C. C., Wellman, H. M., & Slaughter, V. (2012). The mind behind the message: Advancing theory-of-mind scales for typically developing children, and those with deafness, autism, or Asperger syndrome. *Child Development*, 83, 469–485.
49. Pokorny, J.J., Hatt, N.V., Colombi, C., Vivanti, G., Rogers, S.J., Rivera, S.M. (2015). The Action Observation System when Observing Hand Actions in Autism and Typical Development. *Autism Res*, 8, 284–296.
50. Richler, J., Huerta, M., Bishop, S.L., Lord, C. (2010). Developmental trajectories of restricted and repetitive behaviors and interests in children with autism spectrum disorders. *Dev. Psychopathol*, 22, 55–69.
51. Riy, D., M, Hancock P., J.,B. (2008). Viewing it differently: Social scene perception in Williams syndrome and autism. *Neuropsychologia*, 46, 2855–2860.
52. Riquelme, I., Hatem, S., M., Montoya, P. (2016). Abnormal Pressure Pain, Touch Sensitivity, Proprioception, and Manual Dexterity in Children with Autism Spectrum Disorders. *Neural Plast*, 1, 2–9.
53. Rosenblau, G., Kliemann, D., Dziobek, I., Heekeren, H.,R. (2017). Emotional prosody processing in autism spectrum disorder. *Soc. Cogn. Affect Neurosci*, 12, 224–239.
54. Ruškus, J. (2002). Negalės fenomenas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
55. Samson, F., Mottron, L., Soulières, I., Zeffiro, T., A. (2012). Enhanced visual functioning in autism: An ALE meta-analysis. *Hum. Brain Mapp*, 33, 1553–1581.

56. Shetreat-Klein, M., Shinnar, S., Rapin, I. (2014). Abnormalities of joint mobility and gait in children with autism spectrum disorders. *Brain Dev.*, 36, 91–96.
57. Shuster J, Perry A, Bebko J, ir kt., (2014). Review of factor analytic studies examining symptoms of autism spectrum disorders, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 90–100.
58. Sigafoos, J., O'Reilly, M. F. Ir kt. (2019). Addressing Sequelae of Developmental Regression Associated With Developmental Disabilities: A Systematic Review of Behavioral and Educational Intervention Studies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 96, 56–71.
59. Silva, E.B., Filipini, R., Monteiro, C.B.d.M. (2013). The biopsychosocial processes in autism spectrum disorder. *Int Arch Med*, 6, (22), 329–340.
60. Sugai, G., Horner, G., H. (2016). *Functional Behavioral Assessment– A Special Issue of exceptionality*. Routledge.
61. Kaffemanienė, I. (2006). Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai, Šiauliai: Šiaulių Universiteto Leidykla.
62. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
63. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
64. Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y. J. ir kt. (2011). Prevalance of Autism Spectrum Disorders in a Total Population Sample. *The American journal of physhiatry*, 168 (9), 904 – 912.
65. Kimbi, Y., (2014). Theory of Mind Abilities and Deficits in Autism Spectrum Disorders. *Top Language Disorders*, 34, (4), 329–343.
66. Nakano, T. ir kt., (2010). Atypical gaze patterns in children and adults with autism spectrum disorders dissociated from developmental changes in gaze behaviour. *P Roy Soc B-Biol Sci*, 277, 2935–2943.
67. Makrygianni, M. K., Gena, A. ir kt. (2018). The Effectiveness of Applied Behavior Analytic Interventions for Children With Autism Spectrum Disorder: A Meta-Analytic Study. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 51, 18–31.
68. Marshalyn, Y.A., Rice, C., Karapurkar, T., Doernberg, N., Boyle, C., Murphy, C. (2013). Prevalence of Autism in a US Metropolitan Area. *JAMA*, 289(1):87-89.
69. Matson, J., L. (2009). *Applied Behavior Analysis for Children with Autism Spectrum Disorders*. Springer Science & Business Media.
70. Matson, J., L. (2011). *Clinical Assessment and Intervention for Autism Spectrum Disorders: Practical Resources for the Mental Health Professional*. Elsevier.

71. Matson, J., L., Sturmey, P. (2011). *International Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders*. Springer Science & Business Media.
72. Matson, J., L. (2012). *Functional Assessment for Challenging Behaviors Autism and Child Psychopathology Series*. Springer Science & Business Media.
73. Maw, S. S., Haga, C. (2018). Effectiveness of Cognitive, Developmental, and Behavioural Interventions for Autism Spectrum Disorder in Preschool-Aged Children: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Heliyon*, 4(9).
74. McNeil, C., B., Quetsch, L., B., Anderson, C., M. (2019). *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy for Children on the Autism Spectrum*. Springer.
75. Mikkelsen, M., Wodka, E., L., Mostofsky, S., H., Puts, N., A., J. (2018). Autism spectrum disorder in the scope of tactile processing. *Dev. Cogn. Neurosci*, 29, 140–150.
76. Mikulėnaitė, L., Ulevičiūtė, R. (2004). *Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas*. Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.
77. Miller, M., Iosif, A.-M., Hill, M., Young, G., S., Schwichtenberg, A., J. Ozonoff, S. (2017) Response to Name in Infants Developing Autism Spectrum Disorder: A Prospective Study. *J. Pediatr*, 183, 141–146.
78. Milton, D. (2014). So what exactly are autism interventions intervening with? *Good Autism Practice*, 15 (2), 6–14.
79. Mundy, P, ir kt., (2009). A parallel and distributed – processing model of joint attention, social cognition and autism. *Autism Res*, 2, 2–21.
80. Sunita, Bilszta, J., L. (2013). Early Identification of Autism: A Comparison of the Checklist for Autism in Toddlers and the Modified Checklist for Autism in Toddlers. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 49(6), 438–444.
81. Zwaigenbaum, L. ir kt. (2015). Early Screening of Autism Spectrum Disorder: Recommendations for Practice and Research. *Pediatrics*, 136 (1).
82. Vaidelauskaitė, A. (2019). Vaikų ligotumo įvairiapusiais raidos sutrikimais apžvalga, Visuomenės sveikatos netolygumai, 1(34).
83. Žaromskytė, O. (2012). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, pasižyminčių autizmu, pažinimas, Magistrinis darbas, ŠU.
84. Žydžiūnaitė, V., (2011). Baigiamojo darbo rengimo metodologija. Mokomoji knyga. Klaipėdos valstybinė kolegija.
85. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos Psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
86. Weigelt, S., Koldewyn, K., Kanwisher, N. (2012). Face identity recognition in autism spectrum disorders: A review of behavioral studies. *Neurosci. Biobehav. Rev*, 36, 1060–1084.

87. Weston, Ch., S., E. (2019). Four Social Brain Regions, Their Dysfunctions, and Sequelae, Extensively Explain Autism Spectrum Disorder Symptomatology. *Brain Sci*, 9(6).
88. Wolff, J., J., Botteron, K., N., Dager, S., R., Elison, J., T., Estes, A.,M., Gu, H., Hazlett, H., C., Pandey, J., Paterson, S., J., Schultz R.T. ir kt., (2014). Longitudinal Patterns of Repetitive Behavior in Toddlers with Autism. *J. Child Psychol. Psychiatry*, 55, 945–953.

Julija Grigėnaitė
**Functional behaviour assessment of toddlers with autism spectrum disorder based on
collaboration among families and speech language therapist**
The Master Thesis

Summary

The aim of the Master degree paper is to reveal abilities of functional behaviour assessment of toddlers with autism spectrum disorder based on collaboration among families and speech language therapist.

The research is based on a qualitative research methodology. Method of structured interview, method of content analysis and method of scientific literature analysis, case study were applied to the research. Autistic children (N=4), their family members (N=4), kindergartner (N=1), assistants of kindergartner (N=2), speech language therapist, who are working in health care institutions, educational institutions of Lithuania (N=16) were participated in the research .

Based on a theoretical analysis of sources, autism is defined as a neurological disorder that affects social, verbal and non-verbal communication, imagination, and limited activity and interest. Autism can be accompanied by other disorders and diseases. Signs of autism are seen in infancy, but the disorder is usually detected at a later age. The causes and characteristics of autism are explained by theories such as Mind, Mindblindness, Anthropomorphism, Central Coherence, Executive Dysfunction, Empathising – Systemising (E-S). Functional Behavior Assessment enables you to get to know your child in different contexts with different people, to identify the causes of the behavior, and to identify appropriate strategies that encourage the child's positive behavior. Based on functional behavior assessment questionnaires, parents and professionals alike assess child behavior in a familiar environment, noting that problem behaviors are provoked by changes in the environment and people, sensory stimuli, participation in group activities, changing activities, and inability to express contradiction properly. Specialists, unlike parents, emphasize that problematic behavior in children stems from a lack of functional language and a lack of understanding of verbal language. Parents and professionals also behave differently when episodes of child maltreatment occur. According to the assessment of functional behavior, every child has a plan for maintaining positive behavior, the reasons for each child's behavior are taken into account, emphasis is placed on the formation of functional language that would allow changing the child's problem behavior. Speech therapists assess the behavior of an autistic child based on observation in different settings, talking to parents or other professionals. Based on the assessment of the child's functional behavior, professionals support positive child behavior through structured learning, motivating children according to their needs. They also work with families, peers, colleagues or professionals from other institutions. Some speech therapists note that not all parents tend to cooperate and avoid recognizing child behavior problems. Based on the researcher's self-reflection, the research made it possible to test the methodology of functional behavior assessment in practice. According to the researcher, functional behavioral assessment helped speech therapists and parents to explain children's behavioral motives, identify causes of behavior, and choose appropriate education strategies.

Key words: autism spectrum disorder, functional behaviour assessment.

Priedai

.

VAIKO FUNKCINIO ELGESIO ĮVERTINIMO ANKETA

1. ELGESYS

1. Vaiko stipriosios savybės:

a) Apibūdinkite, ką vaikas geba:

b) Ką vaikas mėgsta veikti (kokie pomėgiai):

2. Elgesio sunkumai arba netinkamas elgesys (įrašykite lentelėje):

Elgesys (apibūdinkite, ką vaikas daro)	Dažnumas (nurodykite, kaip dažnai tai vyksta – kas valandą, kasdieną, savaitę...)	Trukmė (nurodykite, kiek laiko tai tęsiasi)	Intensyvumas (nurodykite elgesio sunkumo laipsnį - nežymus, vidutinis, žymus)

3. Ar yra dar kitų, jums nerimą keliančių, elgesio problemų, kurios dažniausiai pasireiškia kartu su jūsų nurodytais elgesio sunkumais (netinkamu elgesiu)? Jei taip, trumpai jas apibūdinkite:

2. KONTEKSTAS: Ankstesni įvykiai, susiję su vaiko aplinka

A. VEIKLOS

Pažymėkite veiklas, per kurias pasireiškia ir per kurias nepasireiškia jūsų aukščiau nurodyti elgesio sunkumai (netinkamas elgesys); taip pat nurodykite, kuriuo dienos metu tai pasireiškia bei nepasireiškia. *Žymėkite taip: X*

Veiklos	Nepasireiškia	Pasireiškia	Laikas (nurodykite, kuriuo metu)
Žaidimo metu / per pertrauką			
Užkandžiaujant			
Grupinės /socialinės veiklos metu/ renginio metu			
Fizinio lavinimo veikloje			
Pietaujant			
Prausiantis			
Savarankiškos veiklos metu (nurodykite, kokios)			
Pasikeitus įprastai kasdienei veiklai (apibūdinkite)			
Pereinant nuo vienos veiklos prie kitos (apibūdinkite)			
Kitoje veikloje (apibūdinkite)			

B. LŪKESČIAI IR APTARIMAS

1. Veiklos planas / tvarkaraštis:

Trumpai parašykite, kaip vaikas supranta, atpažįsta, kas vyks toliau, kur jis eis ir pan. (*pagal tam tikrus daiktus; pagal paveikslėlius, nuotraukas, rašytinį tvarkaraštį ir pan.*):

2. Darbo sistemos aiškumas

Trumpai apibūdinkite, kaip vaikas supranta šiuos 4 aspektus:

a) Kiek aš dirbu (ar ilgai)?

.....

b) Ką aš darau?.....

c) Kada baigsiu?.....

d) Ką darysiu toliau? (kada gausiu tai ko noriu?).....

3. Instrukcijos. Pažymėkite, kaip vaikui pateikiate instrukcijas:

- ☐ Žodžiu ☐ Kitu būdu (nurodykite, kaip).....
- ☐ Pateikiamos trumpos instrukcijos ☐ Pateikiamos ilgos instrukcijos su papildomu paaiškinimu
- ☐ Nurodomi konkretūs instrukcijos žingsniai
- ☐ Naudojami ženklai, paveikslėliai ir pan., kurie padeda suprasti instrukcijas

C. SENSORINIAI ASPEKTAI

1. Bendravimas su žmonėmis

Pažymėkite, kada pasireiškia netinkamas vaiko elgesys:

- ☐ kai yra daug žmonių
- ☐ kai vaikas yra su svetimais, nepažįstamais suaugusiais
- ☐ kai vaikas yra su artimais suaugusiais
- ☐ kai vaikas yra su svetimais bendraamžiais
- ☐ kai vaikas yra su broliais/ sesėmis
- ☐ kai vaikas yra su pažįstamais bendraamžiais
- ☐ kita (įrašykite).....

Trumpai aprašykite, kaip šie žmonės bendrauja su vaiku (galbūt jį blaško?)

.....

2. Žodinis vaiko stimuliavimas

Nurodykite, kiek tiesioginių žodinių instrukcijų duodama vaikui ar šalia esantiems (kai pasireiškia netinkamas vaiko elgesys) (įrašykite ir trumpai apibūdinkite).....

.....

..

Nurodykite, kiek žodinių instrukcijų vaikas gali girdėti, duodamų tame pačiame kambaryje (įrašykite ir trumpai apibūdinkite).....

.....

..

Trumpai apibūdinkite, kiek yra pašalinio kalbinio triukšmo (kažkas kalbasi, veikia radijas ir pan.), kai pasireiškia vaiko netinkamas elgesys.....

.....

..

3. Dėmesio blaškymas

Nurodykite, kas dažniausiai blaško ar atitraukia vaiko dėmesį, kai jis atlieka savo mėgstamą veiklą.....

Nurodykite, kas dažniausiai blaško ar atitraukia vaiko dėmesį, kai jis atlieka nemėgstamą veiklą.....

.....

.....

4. Triukšmo poveikis

Pažymėkite, koks triukšmas trikdo, erzina vaiką:

- ☐ žmonių kalba ☐ prietaisų ☐ garsai (nurodykite, kokių).....
- ☐ telefono skambučiai
- ☐ triukšmas iš gretimų patalpų

☐ kita (nurodykite).....

5. Vaizdų poveikis

Pažymėkite, kokie regimi daiktai ir vaizdai automatiškai atitraukia vaiko dėmesį:

☐ daiktai

☐ šviesa

☐ šešėliai

☐ langai

☐ kita

(nurodykite).....

6. Kvapų poveikis

Pažymėkite, kokie kvapai blaško ar sukelia vaiko nepasitenkinimą:

☐ kvapai

☐ maisto kvapas (nurodykite, kokio)

☐ kita

(nurodykite).....

7. Vidiniai stimulai

Nurodykite, kaip dažnai vaikas atrodo nugrimzdęs į savo mintis, kartoja žodžius ar ankstesnę veiklą /

veiksmus.....

.

D. BENDRAVIMAS

1. Kalbos supratimas

Pažymėkite, ką dažniausiai vaikas supranta:

☐ sudėtingas (dviejų ir daugiau dalių) žodines instrukcijas

☐ nesudėtingas (vienos dalies) žodines instrukcijas

☐ pavienius žodžius

☐ gestus

☐ daiktų pavadinimus

☐ paveikslėlių pavadinimus

Trumpai apibūdinkite, kada ir kokioje aplinkoje vaikas geriau supranta žodines instrukcijas, kalbą.....

2. Bendravimo būdai

Lentelėje trumpai apibūdinkite vaiko bendravimo būdus:

Elgesio raiška	Apibūdinkite, kaip vaikas tai daro
Prašosi dėmesio	
Prašo pagalbos	
Prašo norimo maisto/ daikto/ veiklos	
Prašo pertraukos	
Protestuoja ar ignoruoja situaciją arba veiklą	
Parodo, kad skauda	
Demonstruoja sutrikimą, baimę nepasitenkinimą	
Kita (įrašykite)	

3. Kita

Trumpai apibūdinkite žemiau pateiktus vaiko gebėjimus, jei jie susiję su netinkamu elgesiu:

a) Kaip vaikas geba pasirinkti norimą veiklą, daiktą, žaislą ir pan.....
.....

- b) Kaip vaikas žaidžia ir ką veikia laisvalaikio ..
 ..
- c) Kaip vaikas organizuoja savo veiklą.....
 ..
- d) Kaip vaikas sprendžia iškilusią problemą.....
 ..
- e) Kokie yra vaiko savarankiškumo / savitvarkos gebėjimai.....
 ..

E. KITI VEIKSNIAI

1. Apibūdinkite vaiko miego ypatumus; ar jie gali turėti įtakos vaiko elgesiui?.....
 ..
2. Apibūdinkite valgymo ypatumus ir dietą; ar tai gali turėti įtakos elgesiui?.....
 ..
3. Trumpai apibūdinkite, ką daro aplinkiniai, kai pasireiškia netinkamas vaiko elgesys?.....
 ..

4. PASEKMĖS: APLINKOS VEIKSNIAI, LEMIANTYS ELGESĮ

- Trumpai apibūdinkite, ką daro specialistai/darbuotojai kai vaikas netinkamai elgiasi.....
 ..
- Trumpai apibūdinkite, ką daro šeimos nariai, kai vaikas netinkamai elgiasi.....
 ..
- Trumpai apibūdinkite, ką daro, kaip elgiasi kiti vaikai, kai vienas iš jų elgiasi netinkamai.....
 ..
- Trumpai apibūdinkite, kas dar vyksta, kai vaikas elgiasi netinkamai.....
 ..
- Trumpai apibūdinkite, ką vaikas daro pasibaigus netinkamam elgesiui.....
 ..

KELETAS KLAUSIMŲ APIE JUS

Anketą pildė (parašykite, kas esate vaikui):

Jūsų amžius (nurodykite)

Gyvenamoji (darbo) vieta: ☐ Miestas ☐ Kaimas

Vaiko (ugdytinio) amžius

Vaiko (ugdytinio) lytis ☐ berniukas ☐ mergaitė

Vaikas lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigą nuo (įrašykite, nuo kokio amžiaus).....

Kiek vaikų grupėje (įrašykite).....

Kiek vaikų šeimoje (įrašykite).....

Aplinka, kurioje geriausiai atsiskleidžia vaiko elgesys ir jį geriausiai pažįstate (įrašykite, apibūdinkite).....
.....

.

Gal norėtumėte dar ką nors svarbaus parašyti apie vaiko elgesį.....
.....

...

DĖKOJU UŽ JŪSŲ IŠSAMIOUS ATASKYMUS!

Priedas 2

TIRIAMOJO ASMENS SUTIKIMO FORMA

Esu Šiaulių universiteto studentė Julija Grigėnaitė. Rengiu magistrinio darbo tyrimą, skirtą atskleisti ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams ir tėvams. Tyrimo dalyviai: šeimos, auginančios ankstyvojo amžiaus vaiką, turintį autizmo spektro sutrikimų, specialistai, dirbantys sveikatos apsaugos ir švietimo sistemose.

Tyrimo metu gauti interviu atsakymai bus panaudoti tik studijų tikslams, tyrimas yra anoniminis. Anonimiškumas ir gautų duomenų konfidencialumas garantuojamas.

Jūsų pagalba siekiu pažinti jūsų, kaip logopedės, patirtį ir kasdienybę dirbant su autistiškais vaikais. Tyrimo forma – interviu, kuris bus įrašomas į mikrofoną, nes tyrimas bus grindžiamas ryškiausiomis citatomis. Bus laikomasi griežto konfidencialumo, anonimiškumo: nebus minimi jūsų asmeniniai duomenys, darbovietė. Gauti atsakymai bus panaudoti tik magistrinio darbo tyrimui.

Sutinku dalyvauti Šiaulių universiteto studentės Julijos Grigėnaitės atliekamame tyrime, skirtą atskleisti ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams ir tėvams.

Darbo mokslinis vadovas
Tyrėjas
Tiriamąjo asmens parašas

prof. Stefanija Ališauskienė
Julija Grigėnaitė

Priedas 3

TIRIAMOJO ASMENS SUTIKIMO FORMA

Šiaulių universiteto studentė Julija Grigėnaitė magistrinio darbo rengimo metu atliks tyrimą, skirtą atskleisti ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams ir tėvams. Tyrimo dalyviai: šeimos, auginančios ankstyvojo amžiaus vaiką, turintį autizmo bruožų, specialistai, dirbantys sveikatos apsaugos ir švietimo sistemose.

Tyrimo duomenys (anketa, išrašai iš medicininių dokumentų, protokolų) bus panaudoti tik studijų tikslams, tyrimas yra anoniminis. Anonimiškumas ir gautų duomenų konfidencialumas garantuojamas.

Iškilus neaiškumams tiriamasis gali kreiptis: grigenaite@gmail.com

Aš,

(tiriamojo asmens vardas ir pavardė),

Sutinku dalyvauti Šiaulių universiteto studentės Julijos Grigėnaitės atliekamame tyrime, skirtą atskleisti ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymo galimybes, bendradarbiaujant specialistams ir tėvams.

Darbo mokslinis vadovas	<u>prof. Stefanija Ališauskienė</u>
Tyrėjas	<u>Julija Grigėnaitė</u>
Tiriamojo asmens parašas	_____
Data	_____

Priedas 4

6 lentelė

Autistiškų vaikų skaičius įstaigoje, logopedinėse pratybose

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Autizmo atevejų tendencijos įstaigose	Yra autistiškų vaikų, lankančių logopedines pratybas	<i>Vidutiniškai per dieną ART tenka dirbti su kokiais 4-5 vaikais turinčiais ASS (reb1); Su autistiškais vaikais tenka susidurti kiekvieną dieną. Tikslaus skaičiaus nepasakysiu, bet besilankančių pas mane vaikų, jie sudaro didžiausią dalį (reb4); Dabar tokių vaikų, kuriems nustatytas įvairiapusis raidos sutrikimas yra penki (log1); Pratybose dirbu su dviem autistiškais vaikais (log2); Per mokslo metus tenka dirbti su vienu vaiku turinčiu autizmo spektru (log3); Šiais mokslo metais mano logopedines pratybas lanko 1 vaikas, turintis autizmo spektro sutrikimą (log6); Šiuo metu pratybas lanko keturi vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų (spec2); Apie pusę lankančių vaikų turi tokių bruožų arba nustatytą sutrikimą (vaikystės autizmas, įvairiapusis raidos sutrikimas) (spec3); Pratybas lanko du vaikai, turintys vaikystės autizmo diagnozę (spec4); Šiuo metu pratybas lanko du vaikai (dvyiniai), turintys labai žymų autizmo spektro sutrikimą. Į darželį atvyko su tai patvirtinančiais dokumentais (pernai) (spec5).</i>
	Augantis autizmo atvejų skaičius įstaigoje	<i>ART kiekvieną dieną tenka sutikti vaikų, turinčių ASS. Pastaruoju metu pastebiu, kad ART vedamuose pratybose vienas kitas vaikas, kuris turi tik pvz. kalbos išraiškos sutrikimą, visi kiti turintys ASS (reb1); Su vaikais, turinčiais ASS susiduriu labai dažnai, kasmet jų tik daugėja. Daugėja šeimų kurie augina po du vaikus turinčius ASS (reb2). Labai dažnai tenka dirbti su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų. Prieš 10-12 metų tokių vaikų ateidavo vos keletas per metus, šiai dienai jų turiu bent kelis per savaitę (reb3). Iš tiesų susidurti tenka vis dažniau. <...> Tai per trijų metų laikotarpį šis skaičius stipriai pakito (log1); Taip, pastebiu, kad jų daugėja (log3); Pritariu, kad tų vaikų daugėja, bet jų buvo visada, tik gal nebuvo tikslios diagnostikos (log4). Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ugdymo įstaigoje daugėja. Per metus būna iki 2- 3 vaikų (log5). Taip, pastebime (log6); Taip, tikrai, tokių vaikų kasmet vis daugėja (log7); Autizmo sutrikimus (autistiško elgesio požymius) turinčių vaikų tikrai daugėja (spec1); Autistiškų vaikų sparčiai daugėja (spec2); Daugeliui jų yra nustatyti įvairiapusiai raidos sutrikimai, taip pat nustatyti autistiški bruožai ir kiti kompleksiniai sutrikimai. Tokių vaikų lankomumo tendencija mūsų įstaigoje išlieka panaši, kadangi dienos centrą lanko įvairių sutrikimų turintys vaikai, tačiau autistiškų vaikų nemažėja (spec3); Tendencija, kad kiekvienais metais tokių vaikų daugėja. Paskutinius penkerius metus kiekvienais metais grupėje ir ne tik mano grupėje, įstaigoje (spec4); Autistiškų vaikų daugėja kasmet (spec5).</i>
	Įtariamasis autizmo spektro sutrikimas	<i><...> dar dviems šis sutrikimas įtariamas. (log1); Pastebiu, kad yra vaikų, kurie galimai yra spektre dėl tam tikrų elgesio bei kalbos ypatumų, tačiau toli gražu ne visi yra diagnozuoti ir ne į visų tėvų kreipiuosi su tokiu pastebėjimu, ypač, jei vaikas bendraujantis, dalyvaujantis veiklose, kalbantis, jei tai nekelia sunkumų grupėje, tiesiog pastebimi tam tikri ypatumai (log2); Šiuo metu turime du vaikus, kurie turi autizmo bruožų (sutrikimas nenustatytas, bet vaikai jau užregistruoti tyrimui) (log7); Tik ne visiems vaikams yra dokumentaliai patvirtintas autizmas, ne visų vaikų tėvai pateikia dokumentus, kuriuose yra autizmo išvada (spec1); <...> ir du vaikai, kuriems nėra diagnozuotas šis sutrikimas, bet išvadose rašomas įvairiapusis raidos sutrikimas (spec4).</i>

Autizmo bruožai, kuriuos išskiria logopedai

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Ekspresyvosios kalbos ypatybės	Echolalijos	<...>kai kurių vaikų kalba echolališka (reb1); echolalija (reb2); Taip pat kai kurių vaikų kalba echolališka (reb4); ryškios echolalijos (log1); kartoja žodžius (log3); neaiški (echolališka) kalba (log4); atkartojamos frazės, žodžiai, kurie nesusiję su tam tikra situacija (log4); echolalijos (log5); echolalijos (log6); Daugumai jų būdingos echolalijos, stereotipinė, pasikartojanti kalba (spec3).
	Kalbos raiškos skurdumas	<...> ir ekspresyvosios kalbos sunkumai (log1); sunkumai pasakojant (reb2); kiti kalba savakalbe, kiti savo kalboje turi nedaug žodelių (reb4); <...> kiti - garsažodžiais (spec3); <...> tuo tarpu lietuvių kalbos vengiama, gramatinis taisyklų nepakankamas, <...> ar sunkumai pasakojant tam tikra vaikui parinkta tema (log2); Mažesniai būdinga verbali kalba tik pavieniais žodžiais, pakartojimai paskui suaugusįjį, jei nori (log2).
	Neverbalinės komunikacijos stoka	kūno kalbos, gestų stoka (reb2); bendravimui nenaudoja gestų, nemojuoja „ate“, nerodo pirštu (reb3); Mažai vaikų savo kalbą papildo gestais ar jų visai nenaudoja (reb4); <...> neverbalinio bendravimo sutrikimai (log6); Mažai reiškia emocijas, nesupranta kitų emocijų (log7); <...> labai mažai ir lydimųjų judesių (spec5).
	Neverbalūs vaikai	<...>kalbos raiškos <...> stoka (reb2); Vieni nekalba visai (reb4); kiti nekalba ir bendrauja simboliais arba gestais (spec3); nekalba (spec5);
	Anglų kalbos vartojimas	Dažnai vaikai prisimoko iš filmukų angliškų žodžių ir juos dažnai vartoja savo kalboje (reb4); <...> ir turtingo žodyno anglų kalba (log2); <...>anglų kalbos žodžiai (spec1); Nevengia vartoti ir naudoti anglų kalbą kasdienėje veikloje ar prašymuose (spec3); <...> anglų kalbos žodžių vartojimas (spec4);
Impresyvosios kalbos ypatybės	Kalbos supratimo sunkumai	<...>kalbos <...> supratimo stoka (reb2); <...>tačiau man, kaip logopedei labiausiai pastebimi kalbos suvokimo sunkumai (log1); <...> kalbos suvokimo sunkumai (log2).
	Nesupranta prašymų	Nesupranta prašymų <...> (reb3); Nesupranta, ko prašai (reb4); žodinių instrukcijų nesupratimas (spec1).
Bendravimo ypatumai	Bendravimo problemos	<...> komunikacijos problemos (reb2); komunikacijos problemos (reb3); Bendravimo stoka (log4); Socialinės ir emocinės sąveikos stoka <...> verbalinio bendravimo sutrikimai, (log6); kalbos nevartojimas bendravimui (reb1); Vaiko nenoras bendrauti su bendraamžiais ir suaugusiais (log4); nesugebėjimas bendrauti su bendraamžiais (log6).
	Pokalbio inicijavimo sunkumai	Sunkumai pradedant pokalbį (reb2); nemokama užmegzti pokalbį (reb3); sunku inicijuoti <...> pokalbį (reb4); sakinio kartojimas tol, kol kitas atlieps jo žodžius (log2);
	Pokalbio palaikymo sunkumai	Sunkumai <...>ar jį [pokalbį] palaikant (reb2); nemokama <...> jo palaikyti (reb3); sunku <...> palaikyti pokalbį (reb4); Daugelis atsako į klausimus, tačiau nepalaiko pokalbio <...>(spec3); Kitų žodynas gali būti platus, tačiau kalbės apie tai, ką jie nori (reb4); <...> ar polinkis kalbėti daugiausia tik tam tikra tema (log2);
	Apsunkintas akių kontaktas	<...> akių žvilgsnis nukreiptas į šoną, aplinką, bet ne pašnekovą (reb2); akių kontakto nebuvimas (reb3); Vaikai vengia akių kontakto (log3); <...> akių kontaktas apsunkintas (log4); Akių kontakto nebuvimas (log5);

		<...> akių kontaktas būna fragmentiškas (spec3); <...> akių kontakto vengimas (spec4); Vengia akių kontakto (spec5); akių kontakto trūkumas (log6);
Socialumo ypatumai	Socialinių įgūdžių stoka	Socialinių įgūdžių stoka (reb1); Vaikams, turintiems ASS, dažniausiai sutrikęs socialinis bendravimas (reb2); socialinio bendravimo problemos (reb3); Daugeliui jų sunku komunikuoti su aplinkiniais <...> (log1); Jau tikrai diagnozuotiems vaikams būdinga tai, kad tų ypatumų yra daugiau ir jie trukdo bendram vaiko veikimui kartu su kitais vaikais, bendravimui, tam tikrais elgesio ypatumais, žinoma, kalbiniais gebėjimais (log2); Jiems sunku laikytis bendrų grupės taisyklių, nes dažnai jie jų nesupranta <...> Nežino kaip elgtis tam tikrose situacijose (log7).
	Vienišumas	Grupėse šie vaikai dažniausiai lieka nuošalyje, turi 1 draugą, o kartais visai nėra linkę bendrauti su bendraamžiais, dažnai renkasi suaugusiųjų draugiją nei bendraamžių (log1); Šie vaikai vengia socialinio kontakto, dažnai nori būti vieni, „savame“ pasaulyje, nenori žaisti su kitais vaikais, žaidžia tik šalia, kažkur atokiau nuo visų (log7); <...> su vaikais nebendrauja (spec5)
	Vengia grupinių veiklų, renginių	Vaikai vangiai išitraukia į visos grupės veiklas (log1); Jie nemėgsta dalyvauti renginiuose (log7); <...> nenori būti bendruose renginiuose (spec5).
Stereotipijos	Stereotipiniai judesiai	stereotipiniai judesiai (reb1); judesių stereotipijos (reb3); Stereotipiniai judesiai (reb4); <...> ar pastebimi nežymūs savivstimuliacijos judesiai (log2); Stereotipiniai judesiai: neadekvatus judėjimas, dengimas ausų, burnos, nuolat (log4); stereotipiniai judesiai (log5); stereotipiniai judesiai (log6); Nusiraminimo atveju arba tiesiog, turi tam tikrą nusiraminimo būdą: linguoja, trypia, rėkia ir kt., (log7); <...> stereotipiniai judesiai (spec1); <...> linkę save stimuliuoti jiems įprastais tapusiais judesiais ir pan. (spec3); Stereotipiniai, pasikartojantys judesiai: sukimasis, šokinėjimai, kai geros emocijos (spec4);
	Rankų plasnojimas	<...> rankų plasnojimas (reb1); <...> rankų plasnojimas (spec4); <...> plasnojimas (log4); <...> plasnoja (log7).
	Ritualai	<...> prisirišimas prie tam tikrų ritualų (reb3); Pastebimi ir ritualai (log1); nuolat besikartojanti veikla (log5); ritualiniai įpročiai (spec1);
	Prisirišimas prie daiktų, žaislų, veiklos	<...> prisirišimai prie daiktų, žaislų (log1); turi savo mėgstamą žaislą ar veiklą (log3); prisirišimas prie tam tikrų daiktų (spec3); manipuliacija daiktais (spec1).
	Reikalingas pastovumas	Kartais kai kuriems reikia ilgesnio laiko priprasti naujoje aplinkoje (reb4); Dažnai kyla sunkumų kalbant apie pokyčius, jautriai reaguoja jei, pavyzdžiui, muzikinė veikla persikelia į lauko erdvę, kai prieš tai ji būdavo salėje (log1); nepatinka išeiti iš artimos aplinkos, nemėgsta jokių pasikeitimų, turi būti aiški, konkreti rutina (log7); vietos grupėje išsirinkimas (spec1); aplinkos pasikeitimui (spec4).
	Polinkis rikiuoti	betikslis daiktų rikiavimas, grupavimas (log5); Labai mėgsta rikiuoti, statyti kaladėles ar kt, kad viskas turėtų eiliškumą, tam tikrą seką (log7); <...> daiktų dėliojimas į eilę (spec1); <...> vaizduotės problemos (reb2).
Sensorikos ypatybės	Hiper reakcijos į dirgiklius	hiper <...> jautrumas aplinkos dirgikliams (reb1); sensorinis hiper jautrumas (reb3); Taip pat hiper jautrumas aplinkos dirgikliams. Vieni jautrūs net menkiausiems aplinkos dirgikliams <...> (reb4);

	Nepakantumas garsiniams dirgikliams	<i>Lankantys vaikai dažniau nei kiti patiria sensorikos sutrikimų: jautrūs garsams, muzikai, triukšmui (spec3); nepakantumas triukšmui (spec4); priešinimasis triukšmui ar didesniai žmonių kiekiui – ausų dengimasis rankomis(log5); <...> padidintas reagavimas į aplinkos dirgiklius: garsą, <...> įvairius buitinius daiktus, triukšmą <...> (log6); Kai kurių vaikų audringa reakcija į triukšmą <...>(reb2); Dažniausiai pastebiu, kad kai kurie vaikai ypač jautrūs triukšmui, aplinkos garsams, kito vaiko rėkimui <...> (reb4); <...> išbalansuoja net menkiausi garsai <...> (reb3)</i>
	Nepakantumas kvapams	<i>Jiems trukdo įvairūs dirgikliai, sunku susikaupti ir būti aplinkoje kurioje yra <> kvapai <...> (log7); <...> padidintas reagavimas į aplinkos dirgiklius: <...>kvapus<...> (log6); pavyzdžiui vieni vaikai labai uosto daiktus <...> (reb3).</i>
	Nepakantumas šviesos dirgikliams	<i>Jiems trukdo įvairūs dirgikliai, sunku susikaupti ir būti aplinkoje kurioje yra <...> ir šviesos <...> (log7); <...> padidintas reagavimas į aplinkos dirgiklius: <...>šviesas <...>(log6);<...> kitus išbalansuoja šviesa – deganti lempa (reb4);.</i>
	Nepakantumas prisilietimui	<i>Yra vaikų, kuriems nemėgsta prisilietimų (reb4); padidintas reagavimas į aplinkos dirgiklius <...> prisilietimą (log6); Kai kurių vaikų audringa reakcija į <...> prisilietimą <...> (reb2); <...> išbalansuoja net menkiausi <...> prisilietimai.</i>
	Hipo reakcijos į dirgiklius	<i><...> hipo jautrumas aplinkos dirgikliams (reb1); kiti atrodo visai nereaguoja į sensorinius stimulus (reb2); sensorinis hipo jautrumas (reb3); <...>hipo jautrumas aplinkos dirgikliams. <...> kitiems reikia stiprių pojūčių (reb4);</i>
Elgesio ir emocijų ypatybės	Emocionalumas	<i><...>labilios emocijos (reb1); Labilios emocijos (reb2); Kai kurių vaikų audringos reakcijos į nesėkmę ar džiaugsmą (reb4); Ryškios emocijos – stiprus susierzinimas, pyktis, džiaugsmas šokinėjant (log2); Emocijos nepastovios (log4); <...> neaiškūs, neadekvatus pyktis (log7); Pasireiškia ir kiti elgesio ir emocijų sutrikimai, nerimas (spec3); <...> keistos reakcijos į mums įprastus dalykus) (spec1); nerimas (spec3); <...> padidintomis reakcijomis (log6); neadekvačios emocijos ir reakcijos (spec5);</i>
	Prieštaraujantis elgesys	<i>prieštaraujantis elgesys bandant struktūruoti veiklą (reb1); netipiškas, keistas, neadekvatus elgesys (reb2); Prieštaraujantis elgesys atsisakant daryti užduotis (reb3); prieštaraujantis elgesys (reb4); prieštaraujantis elgesys (log5); Probleminis elgesys (spec3); Prieštaraujantis elgesys (spec1);</i>
Kitos ypatybės	Mitybos problemos	<i>Yra vaikų, kurie yra išrankūs maistui (reb2); Kūdikystėje dažnos <...> maitinimo problemos, Tėvai skundžiasi vaikų <...> mitybos problemomis (reb4); Mitybos problemos – atsisako valgyti sveiką maistą, pyksta, gali visą dieną būti praktiškai nieko nevalgęs (log2); saviti valgymo įpročiai (log6); maisto pasirinkimas (spec1); Tenka pastebėti ir su mityba susijusių sunkumų (spec3). maisto išrankumas (spec4); <...> darželyje visai nevalgo (spec5).</i>
	Miego problemos	<i>prastai miega (reb2); Kūdikystėje dažnos miego, <...> problemos (reb3); Tėvai skundžiasi vaikų miego, <...>problemomis (reb4); <...> darželyje visai<...>nemiega (spec5).</i>
	Motyvacijos trūkumas	<i><...> dažnas nenoras atlikti užduočių, jų atlikimas paskubomis, nebent yra teikiama asmeninė pagalba (log2); nepakankama motyvacija veiklai (log6); Autistiški vaikai linkę daryti tai, ką nori jie (reb4).</i>
	Ypatingi pomėgiai,	<i>Dažnai turi kažkokį ypatingą pomėgį (lipdyti, skaičiuoti, labai patinka</i>

	gebėjimai	<i>dinozaurai arba traktoriai ir pan.) (log7); skaičiavimas arba puikios žinios vienoje kurioje nors srityje- Pvz. žvaigždžių galaktika, lenktynės formulės ar muzikos srityje, išmokimas skaityti, nors to specialiai nemokinta, detalių atpažinimas- pvz., banko kortelių ar mašinos markių (spec4); Jie puikiai atlieka vizualinio pobūdžio užduotis (reb4); Tačiau dauguma net ikimokyklinio amžiaus vaikų yra gabūs ir imlus kalbai. Jie pažįsta raides, geba skaityti (spec3).</i>
	Unikalumas	<i>Skirtingų vaikų, skirtinga kalba (reb4); Visi vaikai labai skirtingi (log1); Ir dar nemažai požymių būdingų atskiram vaikui (log4); bet visi autistiški vaikai labai skirtingi, visi jie kitokie ir kas tinka ar patinka vienam, nereiškia, kad patiks ir kitam, tokį sutrikimą turinčiam vaikui (log7); Kiekvienas jų labai skirtingas. Galimas tik individualus darbas (spec2); Dauguma autistiškų vaikų turi panašių bruožų, tačiau išlaiko savo individualų braižą (spec3);</i>

Vaiko elgesio vertinimo būdai

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Pokalbis	Pokalbis su tėvais	<i>Vaiko elgesį vertinu apklausdama tėvus (reb1); <...> apklausiant tėvus (reb3); <...> klausiu tėvų kaip jų vaikai elgiasi skirtingose aplinkose: darželyje, namie, lauke, parduotuvėje (reb4); pokalbiai su <...>, tėvais (log1); Pokalbiu su tėvais <...> (log3); Pokalbis <...> tėvais, (log4); <...> pokalbio su vaiko tėvais metu (log5); <...>, bendrauju su tėvais <...> (log6); Bendravimo su tėvais <...> (spec2).</i>
	Pokalbis su kolegomis	<i><...> susitikus paklausiu kolegų, kaip vaikui sekasi jų užsiėmimuose, ar klausio, ar pavyksta susitarti (reb2); Taip pat dažnai klausiu kolegų: psichologų, ergoterapeutų, kaip vaikas elgiasi jų užsiėmimuose (reb3); Tai pat su kolegomis kalbamės, kaip vaikui sekasi jų užsiėmimuose: kas jam sekasi, kada ir kokios problemos iškyla (reb4); <...> bendrauju su <...> pedagogais (log6); <...> pokalbiai su auklėtojomis <...> (log1); <...> pokalbiai su auklėtoja apie vaiko dieną – aukso vertės (log2); Pokalbiu su <...> grupės auklėtojais <...> (log3); Pokalbis su ugdančiais pedagogais <...> (log4); pokalbio <...> grupės pedagogais (log5); Bendravimo su <...> auklėtojais (spec2); Bendravimo su auklėtojais <...> (spec5).</i>
Fiksavimas raštu	Anketų pildymas	<i><...> pildydama įstaigoje naudojamas anketas (reb1); Naudojasi studijų metu dėstytojos padalyta medžiaga. Tai labai naudinga medžiaga, kurios dėka išsiaiškinau – kaip vaikas geba pakartoti, koks kalbos supratimas ir raiška, kokia bendroji, smulkioji motorika, kokie elgesio ypatumai. Tuomet rengiau apibendrinimą vaiko mamai, auklėtojai, kad visos dirbtume ta pačia kryptimi, žinodamos, kas vaikui sekasi, o kas ne (log2); <...> anketų pildymu (log3);</i>
	Protokolų pildymas	<i>Fiksuojami stebėjimai anketose ir stebėjimo protokoluose - jei vaiko elgesys yra netinkamas ar agresyvus savo ir kitų atžvilgiu (log5); Fiksuojame raštu laiką ir elgesį (log7); Vaiko elgesys fiksuojamas stebėjimo protokole, taip pat aptariamas specialistų susirinkimu metu ir fiksuojamas susirinkimo protokole, probleminis elgesys fiksuojamas probleminio elgesio lentelėse (spec3).</i>
Stebėjimas	Stebėjimas kabinete	<i><...> ir žinoma stebėdama vaiką (reb1); Vaiko elgesį vertinu stebėjimo būdu (reb2); Pradedu vertinti stebėjimo metu (reb3); Stebiu užsiėmimų metu (reb4); Stebėjimo būdu (log1); Jei kyla netinkamas elgesys, stebėdama bandau suprasti ko vaikas tokiu elgesiu siekia (log2); <...> stebėjimo būdu <...> (log3); Stebiu vaiką. (log4); Stebėjimu <...> kabinete (log5); Stebiu kaip vaikas elgiasi mano kabinete (log6); <...> stebėjimo būdu kaip vaikas elgiasi per logopedines pratybas (spec2); Daugiausia stebėjimu čia, kabinete <...> (spec4); <...> stebėjimo būdu: savo kabinete, <...> (spec5).</i>
	Stebėjimas kitoje aplinkoje	<i>Stebėjimu grupės aplinkoje <...> (log5); <...> jei yra galimybė stebiu vaiką kaip jis elgiasi grupėje (spec4); <...> stebėjimo būdu <...> grupėje (spec5).</i>
	Video įrašai	<i>Dažnai paprašau tėvų, kad trumpai pafilmuotų kaip vaikas elgiasi namuose, esant įvairioms situacijoms (reb1). <...> būna kartais paprašau filmuotos medžiagos (reb3); Kartais tėvų paprašau video įrašų (reb4). filmuota medžiaga (log5);</i>

Probleminis elgesys logopedo kabinete

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Garsiai reiškiamos emocijos	Garsinės išraiškos	<i>pradedą „klykti“ (reb1); Rėkimas, verkimas (reb4); šaukimas, verkimas (spec3);</i>
	Pykimas	<i>Pykčio priepuoliais (log5); nuotaikų kaitos, pykčio protrūkiai (spec1); neadekvačios emocijos (spec2); Pykčio priepuoliais (spec4); Dažnai tai būna <...> pyktis (reb3);</i>
Prašymų ignoravimas	Krenta ant grindų	<i>Tai vaikai dažnai bando <...> krenta ant grindų <...> (reb1); <...> gulasi ant grindų ir užsidengia rankomis veidą (reb2); gulėjimas ant žemės (reb4);</i>
	Atsisakymas vykdyti prašymus	<i>Nenoras vykdyti pateikiamų nurodymų, instrukcijų (reb2); <...> atsisakydamas daryti užduotis (reb4); Atsisakymas dirbti, kalbinės informacijos nekartojimas, atsisakymas daryti artikuliacinę mankštą <...> užduočių neatlikimas, (log2); nenoras dirbti (spec3);</i>
	Polinkis daryti, ką jis nori	<i>Dažniausiai toks vaikas nori daryti tai ką jis nori, o ne tai ko prašoma (reb2); Motyvacijos veiklai trūkumu (log6); Su nenorėjimu dalyvauti bendrose veiklose, bendruose renginiuose. Vaikai nenori laikytis grupės taisyklių (pvz. miegoti lovoje, nori sėdėti ant sėdmaišio ir kt., atėjus į grupę ir nusirengus labai sunkiai „įeina“ į pačią grupę, reikia įdėti daug pastangų) (log7); sunku sudominti, išlaikyti dėmesį, „negirdi“ kalbos(spec2); labai sunku sudominti, nereaguoja į savo vardą (spec5);</i>
Dėmesio sukaupimo sunkumai	Judrumas, blaškumas	<i>Sunkumai išsėdėti ramiai vienoje vietoje, pašokimai iš vietos (log2); trumpalaikis, blaškus dėmesys (log4); mėgsta laiptoti, dažnai nuo visų slepiasi labai siaurame kampe ar lentynoje (spec5); dėmesio sukaupimo sunkumai (log2); bent kelias sekundes išlaikyti dėmesį (spec5);</i>
	Bėgiojimas	<i>bėgimas nuo staliuko ar iš kabineto (reb4); bėgimas koridoriais <...> negalėjimas išsėdėti prie staliuko ilgesnį laiką, šokinėjimas iš vietos, nubėgimas prie kitų, lentynose sudėtų, priemonių, (log2); Mėgsta lakstyti po grupę, kabinetą, nejaučia ribų (log3); padidėjęs judrumas aktyvumas (spec1); <...> lakstymas (log3);</i>
Agresyvu s elgesys	Agresyvumas	<i>Agresyvu arba neadekvačiu elgesiu (log4); saviagresija bei agresija kitų vaikų atžvilgiu (log5); agresija (log6); fizinė agresija, savęs žalojimas (spec3); <...> saviagresija bei agresija kitų vaikų atžvilgiu (spec4) Dažnai tai būna destruktivus elgesys, saviagresija <...> (reb3);</i>
	Agresyvumas nukreiptas į kitus	<i>agresyvus elgesys <...> kitų atžvilgiu (log6); Dažnai būna agresija (log7); Pastebima, kad kalbos ir komunikacijos barjeras dažniau nei pas kitus iššaukia agresijos priepuolius, kurie pasireiškia <...> kito žalojimu (spec3). savęs ar kitų mušimas (reb4); Tai vaikai dažnai bando <...> spardyti, mušti, krenta ant grindų išbando viską ką geba ir kas dažniausiai namuose suveikia (reb1).</i>
	Saviagresija	<i>agresyvus elgesys savo <...> atžvilgiu (log6); Dažnai būna <...> saviagresija (log7); Pastebima, kad kalbos ir komunikacijos barjeras dažniau nei pas kitus iššaukia agresijos priepuolius, kurie pasireiškia savęs <...> žalojimu (spec3).</i>

Probleminio elgesio priežastys

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Prieštaravimas	Atisakymas daryti užduotis	<i>Ar <...> užduočių nedaryti<...> (log2); <...> ir tiesiog nenori dirbt, būna ir taip (log2); Pasitaiko sunkumų ir kai reikia atlikti užduotis, kurios vaikui nepatinka (log2); <...> nesusidomėjimas užduotimi ar jei sunku atlikti užduotį (log2); Dažniausia priežastis: tikslinga veikla, pedagogo parinktos priemonės neatitinkanti vaiko norų (spec1).</i>
	Prieštaravimas veiklai	<i>Dažniausiai pastebiu, kad vaikams būdingas pasipriešinimas struktūruotai veiklai (reb1); Priešinimasis naujai, nežinomai veiklai, taisyklėms (reb3); prieštaravimu naujai veiklai (log5); prieštaravimu naujai veiklai (spec4).</i>
Pokyčiai	Aplinkos pokyčiai	<i>Būna, kad nenori užėiti į kabinetą, nori greičiau pasišalinti, dingti (reb1). Sunkumai susiję su aplinkos pokyčiais. Jei vaikas tik pradeda lankyti užsiėmimus kyla sunkumų kuomet reikia išeiti iš grupės pas logopedą ar kitą specialistą. Būna ir atvirkščiai, kai po užsiėmimo vaikas nenori grįžti į grupę ir ima verkti ar kitaip rodyti nepasitenkinimą (log1); Pokyčių, aplinkos pasikeitimų baimė (log1); Pasikeitimas aplinkos <...> (log5); <...> nauja, nepažįstama aplinka (log6); nauja aplinka (spec3); Dėl to, kad pasikeitė vaikui įprasta aplinka, ypač jiems sunku pirmą kartą atsidūrus darželyje, pirmieji kartai pas mane (spec4); Dėl nežinomybės, kas jų laukia naujoje vietoje (reb4);</i>
	Žmonių pokyčiai	<i>Pasikeitimas <...> žmonių <...> (log5); pokyčiai šeimoje, grupėje (spec3); dėl žmonių pasikeitimo, pavyzdžiui, grupės auklėtojų (spec4);</i>
Funkcinės kalbos nebuvimas	Dėmesio siekimas	<i><...> ar dėmesio nori <...> (log2); Probleminis elgesys gali kilti <...> dėl dėmesio siekimo <...> (reb4); <...> dėmesio siekimas <...> (log2);</i>
	Negeba išreikšti savo poreikių	<i>Negeba <...> paprašyti daikto (reb2); Pagrindinė priežastis, kad vaikas negeba išreikšti savo poreikių, įvardinti ko nori, ar kas jam yra (reb1); Jei nemoka išsireikšti, pasakyti, jis ieško kitų būdų tai padaryti (reb3); Probleminis elgesys gali kilti dėl nemokėjimo <...> išreikšti savo norų, (reb4); negebėjimas komunikuoti ir išreikšti savo poreikių, (spec3); Taip pat tokie vaikai nemoka nei tinkamai paprašyti <...> (spec4).</i>
	Negeba tinkamai atsisakyti	<i><...> nesugebėjimas išreikšti besikaupiančio pykčio, norų pavyzdžiui, puola muštis, šaukti, šitaip norėdamas išreikšti savo nenorą (reb2); nemokėjimo išreikšti atsisakymo nenorimai veiklai ar ją keisti <...> (reb4); Taip pat tokie vaikai nemoka <...> nei tinkamai kažko atsisakyti (spec4); Noras pasišalinti iš situacijos, pratybų (log2); Arba dėl to, kad vaikas nori pasišalinti, išsisukti iš konkrečios situacijos, užduoties (reb4);</i>
	Sunkumas išlaukti	<i><...> o čia reikia išlaukti (reb1); Negeba išlaukti savo eilės (reb2); Grupinėje veikloje sunku išlaukti savo eilės (reb4);</i>
Imprpesyvi osios kalbos trūkumai	Kalbos nesupratimas	<i><...> nesuprantant žodinės instrukcijos (reb2); Jei vaikas nesupranta, kas vyksta, kas su juo daroma, kas jam yra sakoma, jis ima maištauti, priešintis, vengti (reb3); Pastebiu, kad grupėse kyla elgesio problemų, nes dažnai auklėtojoms sunku, nepavyksta susikalbėti su vaiku. Dažnai tiek pedagogai jų nesupranta, tiek vaikai pedagogų. Dėl to kyla sunkumų ir pykčių. (log1)</i>
	Nežinojimas, kas laukia autistiškų vaikų	<i>Dar viena priežastis, kuri vaikams sukelia probleminį elgesį, tai nežinojimas kas bus ir ką reikės daryti (reb1); Atrodo, kad šie vaikai dažnai yra įtampoje ir nežinioje (log1); <...> baimės (log6); saugumo jausmo trūkumas (reb2); Pasikeitimas <...> veiklos, dienotvarkės (log5); dėl užsiėmimų metu keičiamų veiklų (spec4); na ir jei darželyje keičiasi dienotvarkė (spec4)</i>
Reakcija į sensoriniu	Jautrumas sensoriniams	<i>Probleminis elgesys gali kilti <...> dėl jautrumo sensoriniams dirgikliams (reb4); Sensoriniai dalykai, žinoma <...> (log2); Dažnai kyla elgesio problemos dėl pašalinių</i>

s dirgiklius	dirgikliams	<i>dirgiklių <...> (log4); Įvairūs aplinkos dirgikliai (log6); Įvairūs dirgikliai (log7);</i>
	Jautrumas garsams	<i><...> triukšmas<...> (log2); triukšmo vengimas (log3); <...> triukšmas <...> (log7);</i>
Kitos priežastys	Prasta savijauta	<i><...>ar blogai jaučiasi, yra alkanas, pavargęs (log2); Dažnai kyla elgesio problemos dėl <...> prasto poilsio (log4); nuovargis, stresas, alkis (spec3);</i>
	Tėvų auklėjimo klaidos	<i><...>nes jie būna įpratę namuose ir darželyje gauti ko tik nori <...> (reb1); Tėvų auklėjimo klaidos, nebendravimas su psichologais ir psichiatrais (spec2); Tėvų negebėjimas ar nenorėjimas dirbti komandoje (spec5);</i>
	Ribų išbandymas	<i>Tai vaikai dažnai <...> išbando viską ką geba ir kas dažniausiai namuose suveikia (reb1); suaugusiųjų keliamų reikalavimų ir nustatytų ribų bandymas (reb2);probleminiu elgesiu bando pasiekti savo (reb3)</i>
	Sunku nuspėti/ įvairios priežastys	<i>Probleminio elgesio priežastys gali būti įvairios (reb2); Priklauso nuo situacijos (reb4); Toks elgesys dažnai nenuspėjamas ir neprognazuojamas (log4); Dažnai sunkiai nusakomos (spec1); Probleminis elgesys gali kilti dėl įvairių priežasčių (spec4).</i>

Pozityvaus elgesio strategijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Struktūruotas mokymas	Struktūruota veikla	<i>Dažnai būna, kad sustruktūravus dienos ritmą, pratybų veiklą, vaiko elgesys po keletos užsisėmimų pradeda keistis (reb1); dienotvarkės įvedimu (reb3); Dienotvarkė ir nuoseklus veiklų grafikas (log5); Struktūruota dienotvarkė, remiantis komunikaciniais paveikslėliais, simboliais, nuotraukomis (log6); Struktūruota veikla pratybų metu (spec1); Laikomės veiklos struktūros (spec4); <...> Tačiau kiekvienam naudinga veikla yra struktūruota ir rutininė (spec4). Veikla visada struktūruota ir aiški (reb4); Struktūruotas darbas (log3);</i>
	Struktūruota aplinka	<i>Struktūros taikymas (reb2); Pozityvų elgesį skatinu aplinkos struktūravimu (reb3); Struktūruota ir saugi aplinka (log4).</i>
	Taisyklių įvedimas ir laikymasis	<i><...> taisyklių įvedimas ir jų laikymas (reb2); taisyklių įvedimu (reb3); Taip pat susitariamos taisyklės (reb4); Nuolatiniai susitarimai <...> (log4).</i>
	„Dabar-paskui“ metodo taikymas	<i><...> „dabar-paskui“ metodo taikymu (reb3); <...> dažnai naudoju „dabar-paskui“ metodą. (reb4); „Dabar- paskui“ (log5);</i>
	Vaizdinių priemonių naudojimas	<i><...> simbolių (kortelių) naudojimas, laikmačiai, (log5); Struktūruota dienotvarkė, remiantis komunikaciniais paveikslėliais, simboliais, nuotraukomis (log6); vaikas vizualiai mato kokia ir kiek veiklų jo laukia, dėl to nekyla nerimas (spec3); <...> savo kalbą papildau vaizdu: rodau gestus, paveikslėlius (reb3); naudoju simbolius, korteles, kad vaikas mane suprastų ne tik pagal verbalinę kalbą, bet ir matydamas vaizdą (spec4); <...> bandau įvesti simbolius, nes nuotraukos nepasiteisino (spec5).</i>
Vaiko motyvavimas	Apdovanojimas	<i><...> stengiuosi nukreipti vaiko mintis į apdovanojimą, kurį gaus padaręs <...>(log2); <...> skatinimas (log4); <...> skatinimo priemonės (log5); Stengiamės jį motyvuoti įvairiais būdais, kol randame tinkamą. Taip pat už gerą, tinkamą elgesį vaikas kažką gauna (motyvacija tinkamam elgesiui) (log7); <...> skatinimas patinkančiais daiktais <...> (spec1);</i>
	Skatinimas lipdukais	<i>Paskatinimas po atliktos užduoties, atsižvelgiant į vaiką, tai dažniausiai būna lipdukai <...> (reb1); Tenka naudoti ir paskatinimą <...> lipdukais (log1); Apdovanojimas už atliktą užduotį žvaigždutėmis, lipduko klijavimas (log2);</i>
	Skatinimas patinkančia veikla	<i>Nauduju skatinimą, remiuosi vaiką dominančia veikla (spec2); Motyvacija - apdovanojimas mėgstama veikla; leidžiama rinktis veiklas iš pateiktų variantų (spec3); Žinoma, skatinu vaiką gerai elgtis naudodama paskatinimus, atsižvelgiant į vaiko pomėgius. Vaikai žino, kad teisingai atlikus užduotį ar užduotis, galės pasirinkti ko jie nori (spec4); Nauduju skatinimą, remiuosi vaiką bent kiek dominančia veikla (spec5); įvairus skatinimas: <...> mėgstamas žaidimas ir pan. (log6); papildomų taškų kaupimas ir jų keitimas į malonią veiklą (reb1); Su vienu vaiku naudoju žetonų sistemą, kuomet užsiėmimo pabaigoje, jei surenka reikiamą kiekį, leidžiu išsirinkti norimą žaislą (log1);</i>
	Skatinimas maistu	<i>Paskatinimas po atliktos užduoties, atsižvelgiant į vaiką <...> kartais sausainio gabalėlis ir pan. (reb1); Tenka naudoti ir paskatinimą maistu <...>(log1); įvairus skatinimas: skanėstas <...> ir pan. (log6); skatinimas <...> maistu (spec1).</i>
	Žodinis pagyrimas	<i>žodinis pagyrimas, pvz., puiku, duok žaibą (reb1); Visada stengiuosi akcentuoti, kada vaikas elgiasi gerai, dažniau jį už tai pagiriu (reb4); Kitą vaiką motyvuoja džiaugsminga reakcija į teisingai atliktą užduotį (log1); įvertinimas (log3);</i>

		<i><...> pagyrimas už tinkamą elgesį (spec1); pagyrimai (spec3);</i>
	Sėkmės patyrimas	<i>Stengiuosi, kad vaikas kuo dažniau patirtų sėkmę, taip skatinu tinkamą elgesį (reb2); Stengiuosi parinkti tokias užduotis, kurios vaiką sudomina, gali patirti sėkmę (reb4);</i>
	Patrauklios užduotys	<i><...> taikau įdomesnę užduotį, sudominimą <...> (log2); Užduotys pagal vaiko interesus ir pomėgius (log4); <...> žaidimo formos veikla; darbo vietos pakeitimas (spec3); Naudoju šviesos stalą, bandome naudoti ausinukes – klausomės dainelių, pasakų (spec5); planšetės/kompiuterio naudojimas pratybų pabaigoje su edukacine užduotimi, domėjimasis vaiko pomėgiais – pvz.: mėgsta pokemonus. Priieškojau pokemonų spalvinimo, skaičių jungimo užduočių ir naudoju, kaip apdovanojimą, pratybų pabaigoje (log2).</i>

Bendradarbiavimas

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Bendradarbiavimo formos su tėvais	Tėvų įtraukimas į logopedines pratybas	<i>Raginu dalyvauti pratybose, kad stebėtų kaip reikia struktūruoti veiklą, matytų kaip keičiasi vaiko elgesys (reb1); Tėvai visada dalyvauja užsiėmimuose (reb3); veiklos demonstravimas su ugdytiniu (spec1)</i>
	Individualus pokalbis	<i>Teikiu individualias konsultacijas, darome aptarimus (reb1); Konsultuojant tėvus, suteikiame jiems rekomendacijas kaip dirbti su vaiku, kaip skatinti tinkamą elgesį ir valdyti netinkamą (reb2); <...> Yra kalbama su tėvais, kartu tariamasi. Tėvai dažnai įvardija probleminių elgesį, bet nesupranta, dėl ko jis kyla. Pvz., vaikas klykia, kai reikia eiti į sporto salę, Užsiėmimų metu pastebėjome, jog vaiko klausa yra hiperjautri. Specialistų pareiga paaiškinti probleminio elgesio priežastis ir padėti tėvams bei vaikui (reb3); Pirmiausia, pokalbio metu, tėvų išklausinėjau, koks vaiko elgesys kelia nerimą, sutariame, kokia kryptimi dirbsime (reb4); Labiausiai padeda atviri pokalbiai su tėvais. Jie geriausiai supranta savo vaikus ir pasidalina patarimais, pastebėjimais, o kartais net įspėja, kas gali iššaukti vienokį ar kitokį elgesį(log1); Mamos ateina konsultuotis (log2); Pokalbis (log5); Individualūs pokalbiai aptariant ugdymo planą (log6); kasdieniniai pokalbiai (spec1); bendraujame gyvai susitikus per konsultacijas (spec3); Pokalbis (spec4); mama pati užbėga į kabinetą (spec5).</i>
	Skatinamas tėstinumas namuose	<i>Stengiamės, kad būtų tėstinumas, kad tėvai ir namie taikytų tas pačias taisykles (reb2); Nuolat aptariame kokius bendrus susitarimus laikysimės ugdant vaiką grupėje ir namuose (log3); Parengiamas individualus pagalbos vaikui planas, kuris suderinamas su tėvais, kurie taip pat prisiima atsakomybes už ugdymo testinumą ir elgesį (log4); Pokalbio metu aptariame su specialistų komanda ir tėvais apie tikslus ir uždavinius, numatome ką konkrečiai atliksime (pvz. jei imame naudoti PECS komunikacijai vystyti ir problemingam elgesiui mažinti, tai tie patys PECS turi būti perkelti ir į kitas aplinkas namie ir mokykloje ir taip pat naudojami, tad tėvai apie tai informuojami) (spec3); Tėvus visada informuoju apie numatomą veiklą, prašau ją testuoti namuose (spec5).</i>
	Bendravimas per el. pašta	<i><...> arba per elektroninį pašta (log1); <...> el paštu kartais nusiunčiu veiklos video medžiagą, fotonuotraukas ir pan. (spec1). taip pat el. paštu siekiant atgalinio ryšio (spec3).</i>
	Bendravimas telefonu	<i><...> pastabas pasirašome SMS žinutėmis ar pakalbame telefonu (log2); pokalbiai telefonu, žinutės (log6); ar bendraujame telefonu, žinutėmis (spec5).</i>
Bendradarbiavimo su tėvais sunkumai	Tėvai atsisako bendradarbiauti	<i>Nors yra tėvų kurie vengia ir nenori bendrauti (log1); Vieno šeima – išsiskyrusi. Tėčio iniciatyvos sekti vaiko pažangą nėra. Kito – šeima kartu, tačiau tėtis niekuomet nesidomi vaiko ugdymo procesu, prieštarauja alternatyvios komunikacijos naudojimui namuose – mama naudoja, tėtis – kategoriškai ne (log2); Kai kurie tėvai tik reikalauja rezultatų, o patys labai menkai prie to prisideda (spec2); bet tėvai retai domisi. Dažniausiai jiems svarbu akademinės žinios (spec4);</i>
	Neigia vaiko	<i>Šiomet mama ėmė teigti, kad jų gydytoja neurologė „autizmo nemato“ (spec5). Tėvai labai nenoriai jai įsitraukia. Neigia vaikų</i>

	problemas	<i>sunkumus, mano, kad viskas yra išaugama ir, kad tai nėra sutrikimai. Todėl „eiti“ vienu keliu su tėvais labai sunku. Gal, kai bus vaikai įvertinti, tėvai norės bendradarbiauti ir gauti pagalbos iš specialistų (log7); Kiti tėvai atkakliai neigia esamą padėtį (spec2).</i>
Kiti žmonės, su kuriais bendradarbiauja logopedai	Artimų vaikui šeimos narių įtraukimas	<i>Visus, kurie yra šalia vaiko (reb1); <...> o namie skatiname, kad tėvai įtrauktų tiek brolius ir seseris, tiek senelius (reb2); Jei į užsiėmimus atvyksta ir vaiko seneliai, broliai ar seserys, jie taip pat yra įtraukiami (reb3); Vaiko šeimos narius (reb4).</i>
	Pedagogų įtraukimas	<i>Dažniausiai <...> pedagogai (reb1); Visada gali ateiti darželio auklėtojos ir perimti darbo patirtį (reb4); pedagogai (log1). auklėtoją, auklėtojos padėjėją, dirbančią su spec. poreikių turinčiais vaikais (log2); Auklėtoją (log3); Pedagogai, jų asistentai (log4); Grupės pedagogus (log5); auklėtojas ir jų padėjėjas (log6); auklėtojai, padėjėjos (log7); Grupės auklėtoja, auklėtojos padėjėja (spec1); Bendradarbiaujame su grupės auklėtojomis (spec2); Grupės pedagogus (spec4); grupės auklėtojos (spec5).</i>
	Tėvų įtraukimas	<i>Dažniausiai tėvai <...> (reb1); tėvus (reb3); tėvai (log1); mamą (log2); tėvus (log3); tėvai (log4); tėvus (log6) tėvai (spec3); Tėvai (spec5).</i>
	Bendradarbiavimas su kitais įstaigos specialistais	<i>Dažniausiai tai ergoterapeutai ir psichologai (reb2); Visą ART komandą (reb3); visi švietimo pagalbos specialistai, vaiko gerovės komisijos nariai (log4), logopedą, specialųjį pedagogą, judesio korekcijos pedagogą, socialinį pedagogą, masažuotoją (log6); spec. pedagogę, kineziterapeutę, psichologę, tėvai t.y. visi dalyvaujantys vaiko ugdymo įstaigoje (spec1); Kreipiuosi į įstaigos psichologą, VKG (spec2); Visi su vaiku dirbantys specialistai (spec3); kolegas (spec4); įstaigos psichologas (spec5)‘</i>
	Bendradarbiavimas su įstaigos darbuotojais	<i>valgyklos darbuotojos, valytojos, administracija, (kiti tėvai) ir kt. (log7); taip pat ugdymo įstaigos darbuotojai (kiek jie ir patys įsitraukia į tai) (spec3); Retesniais atvejais tariausi su įstaigos vadovais (spec5); grupės šeiminkutę (log3).</i>
	Bendradarbiavimas su kitų įstaigų darbuotojais	<i>Pokalbis su PPT specialistais, ankstyvosios raidos tarnybos specialistais (log4); nukreipiama į PPT tarnybą, nes ugdymo įstaiga turi tik logopedą, kurie konsultuoja logopedą (log5);</i>
	Bendradarbiavimas su bendraamžiais	<i>grupės draugai (log1); kitus grupės vaikus (log3)</i>

Klausimai

0. Ar sutinkate, kad pokalbis būtų įrašytas?
1. Koks jūsų darbo stažas?
2. Kokioje įstaigoje dirbate (bendrojo ugdymo/ spec. darželyje, ankstyvojoje reabilitacijoje)?
3. Kaip dažnai tenka susidurti su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimą: kiek autistiškų vaikų lankosi jūsų logopedinėse pratybose? Ar pastebite, kad kiekvienais mokslo metais jų atsiranda daugiau?
4. Kaip juos apibūdintumėte, kas būdinga autistiškiems vaikams?
5. Kokiais būdais vertinate vaiko elgesį? (Pvz., stebėjimo būdu, anketų pildymu ir pan.)
6. Su kokiais vaikų elgesio sunkumais tenka susidurti?
7. Kokias vaiko probleminio elgesio priežastis išskirtumėte?
8. Kokių strategijų, būdų imatės palaikyti vaiko pozityvų elgesį?
9. Kaip bendradarbiaujate su vaiko tėvais/globėjais, vertinant vaiko elgesio sunkumus ir stiprybes bei mokant naujų įgūdžių?
10. Kokius žmones įtraukiate padedant vaikui palaikyti pozityvų elgesį?
11. Ar yra dar kas nors, ką norėtumėte pridurti?